ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Донишкадаи ҷумҳуриявии
такмили ихтисос ва бозомӯзии
кормандони соҳаи маориф

АРЗЁБИИ ДАСТОВАРДҲОИ ТАЪЛИМӢ ДАР ТАТБИҚИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ

Модули таълимӣ барои омӯзгорони фанни география

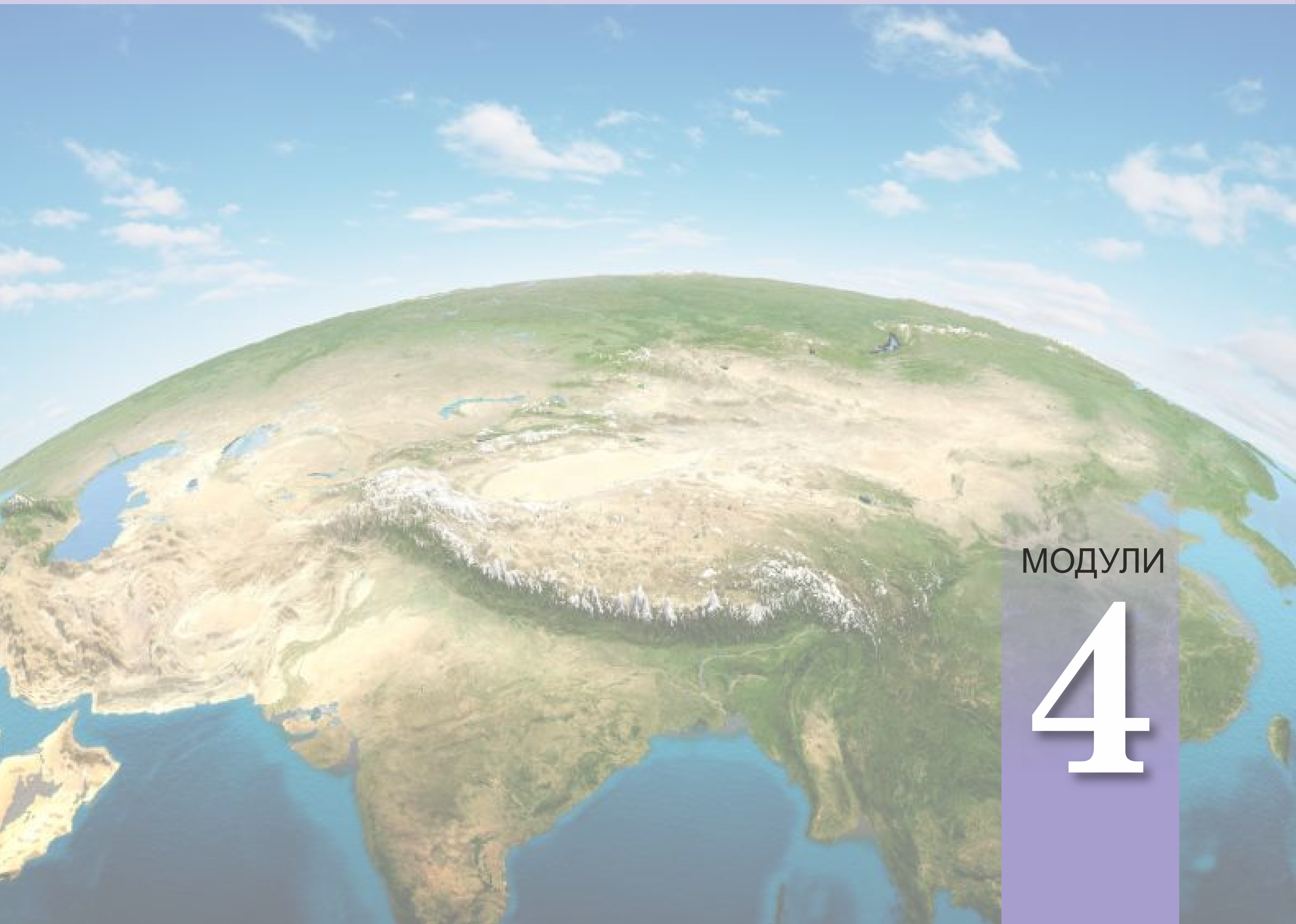

МОДУЛИ
4

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ДОНИШКАДАИ ҶУМҲУРИЯВИИ ТАКМИЛИ ИХТИСОС ВА БОЗОМӮЗИИ КОРМАНДОНИ СОҲАИ МАОРИФ

МОДУЛИ 4

АРЗЁБИИ ДАСТОВАРДҲОИ ТАЪЛИМӢ ДАР ТАТБИҚИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ

Модули таълимӣ барои омӯзгорони фанни география

Душанбе 2026

Бо қарори ҳайати Шурои олимони Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф аз «28» ноябри соли 2025, №11/7-6 тасдиқ карда шудааст.

Мураттиб: Шосафар Акобиров

Муҳаррир: Сафарбек Собирзода

Муқарризон:

Н.М. Қодиров,	мутахассиси пешбари шуъбаи фанҳои табиатшиносӣ ва дақиқи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон;
Т. Турдиев,	мутахассиси пешбари Маркази ҷумҳуриявии таълимию методии назди Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон;
М. Буранов,	омӯзгори калони кафедраи методикаи таълими фанҳои табиӣ-риёзии Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф.

Дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим, арзёбии дастовардҳои таълимӣ характери рушддиҳанда ва ҳавасмандкунанда касб менамояд. Усулҳои арзёбии салоҳиятҳои калидӣ (4К+), ба монанди харитаҳои мушоҳида, худбаҳодиҳӣ ва варақаи санҷишӣ (чек-листҳо) имкон медиҳанд, ки пешрафти хонандагон намоён ва идорашаванда гардад. Арзёбии ташаккулдиҳанда диққатро на танҳо ба натиҷаи охирини омӯзиш, балки ба раванди худи таълим равона мекунад. Он ба рушди тафаккури интиқодӣ, қобилияти эҷодкорӣ, муошират ва ҳамкорӣ мусоидат менамояд.

Бознигарии самаранок ба як воситаи ҳавасмандсозӣ табдил ёфта, муҳити боэътимоди омӯзиш, рушди шахс ва иштироки маърифатноки хонандаро дар раванди таълим фароҳам меорад.

Модули мазкур ба рушди салоҳиятҳои касбии омӯзгорони фанни география равона шуда, ҳадафи асосии он ташкили муҳити созандаи таълим ва татбиқи самараноки муносибати босалоҳият дар таълим мебошад.

Мундарича

Пешгуфтор ...………………….. 4

1. Принсипҳои арзёбии ташаккулдиҳанда 5

2. Методҳои арзёбии салоҳиятҳои калидии 4К+ дар таълими фанни география .. 38

Адабиёт ва сарчашмаҳо... 73

ПЕШГУФТОР

Рушди маориф дар асри XXI талаб мекунад, ки низоми таълим танҳо ба интиқоли донишҳои назариявӣ маҳдуд набуда, балки ба ташаккули салоҳиятҳои калидии шахсият – тафаккури интиқодӣ, қобилияти эҷодкорона, муошрати муассир ва ҳамкорӣ равона гардад. Ин муносибати босалоҳият ба таълимро ба як раванд табдил медиҳад, ки дар он дониш, малака ва хислатҳо дар якҷоягӣ рушд меёбанд.

Дар чунин шароит, арзёбии дастовардҳои таълимӣ бояд ҳамчун воситаи ҳамгиро барои рушди шахсият ва дастгирии ҳавасмандӣ истифода шавад. Арзёбӣ акнун на танҳо воситаи назорати дониш, балки механизми ҳидоят, такмил ва худбаҳодиҳии ҷараёни таълим маҳсуб меёбад. Усулҳои муосир, ба монанди харитаҳои мушоҳида, худбаҳодиҳӣ ва чек-листҳо, имконият медиҳанд, ки рушди салоҳиятҳои калидӣ (4К+) ба таври мушаххас пайгирӣ ва таҳлил карда шаванд. Ин усулҳо ба омӯзгор барои шиносоии нуқтаҳои рушд ва дастгирии фардӣ василаҳои аниқу равшан фароҳам меоранд.

Арзёбии ташаккулдиҳанда, ба таъсири фикру мулоҳизаи созанда асос ёфта, мақсади он на натиҷаи фаврӣ, балки рушди пайвастаи шахсият мебошад. Он воситаҳои нарм, саволҳои кушод, мушоҳида, пардохт ба хатоҳоро ҳамчун имконият истифода мебарад ва муҳити омӯзишро бо эътимод, дастгирӣ ва ангеза таъмин менамояд.

Дар ин замина, дастгирии ҳавасмандии хонанда тавассути арзёбӣ ва фикру мулоҳиза нақши калидӣ мебозад. Вақте ки кӯшишҳо эътироф мешаванд, вақте ки ҷавобҳо на аз рӯйи дурустию нодурустӣ, балки аз рӯйи маъно ва раванд арзёбӣ мегарданд, хонанда ҳис мекунад, ки омӯзиш раванди рушди шахсӣ аст. Ин муҳити рӯшани муносибат, ки ғалатҳоро чун имконият мебинад, ангезаро мустаҳкам намуда, барои рушд шароити воқеӣ фароҳам меорад.

Ҳамгироии усулҳои арзёбии салоҳиятҳои калидӣ (4К+), арзёбии ташаккулдиҳанда ва фикру мулоҳизаи дастгирикунанда ба низоми таълим, қадами муҳиме дар роҳи ташаккули муҳити таълими муосир ва самарабахш мебошад.

МАВЗУИ 1

Принсипҳои арзёбии ташаккулдиҳанда

Чиро донистан муҳим аст?

Чор принсипи калидии арзёбии ташаккулдиҳанда:

1. **Ба пешрафти шахсии хонанда равона гардида** – рушди инфиродии асл муҳим аст, на дар муқоиса бо дигарон.
2. **Меъёрҳои равшан ва фаҳмои муваффақият** – хонандагон медонанд, ки чӣ талаб карда мешавад ва кори онҳо чӣ гуна арзёбӣ мегардад.
3. **Бознигарии созанда** – шарҳҳо дар фаҳмидани, чӣ чиз хуб шуд ва чӣ бояд такмил ёбад, кумак мекунанд.
4. **Ҷалби хонандагон дар раванди арзёбӣ** – тавассути худбаҳодиҳӣ, арзёбии ҳамдигар ва муҳокимаи натиҷаҳо.

Чиро тавонистан муҳим аст?

- Табдил додани ҳадафҳои умумии дарс ба супоришҳои таълимие, ки метавон арзёбӣ кард.
- Таҳияи меъёрҳои равшан ва объективии муваффақият барои намудҳои гуногуни кор (ҷавоби шифоҳӣ, лоиҳа, кор бо харита).
- Додани бознигарии созанда бо истифодаи усулҳои гуногун.
- Истифодаи воситаҳои худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар: варақаҳои санҷишӣ (чек-лист), харитаҳои пешрафт, варақаҳои хулосабардорӣ.

Саволҳои асосӣ барои баррасӣ

- Фарқи арзёбии ташаккулдиҳанда аз арзёбии анъанавӣ дар чист?
- Нақши омӯзгор ва хонанда дар раванди арзёбӣ чӣ гуна тағйир меёбанд?
- Чаро меъёрҳои шаффофи муваффақият муҳиманд ва чӣ гуна онҳоро бо хонандагон муҳокима кардан мумкин аст?
- Робитаи мутақобила чӣ гуна ба ҳавасмандӣ ва пешрафти хонанда таъсир мерасонад?
- Чӣ гуна метавон хонандагонро ба раванди арзёбӣ ҷалб кард, то барои онҳо муфид гардад?

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ

Пас аз анҷоми мавзуъ шумо метавонед

1. Фарқи арзёбии ташаккулдиҳандаро аз арзёбии анъанавӣ **фаҳмонед**.
2. Аҳамияти чор принсипи арзёбии ташаккулдиҳандаро барои раванди таълим **шарҳ диҳад.**
3. Мақсади дарсро дар шакле таҳия кунед, ки барои хонандагон **фаҳмо бошад**.
4. Барои арзёбии намудҳои гуногуни фаъолият меъёрҳои возеҳу равшан **таҳия намоед.**
5. Робитаи мутақобила ҳам ба таври хаттӣ ва ҳам шифоҳӣ **пешниҳод намоед**.

Муқаддима

Арзёбӣ, ин баҳогузорӣ нест, он васеътар аст. Он метавонад ба ҳавасмандии хонандагон, муносибати онҳо ба омӯзиш ва ҳатто ба он ки чӣ гуна онҳо қобилият ва имкониятҳои худро мебинанд, таъсир расонад.

Чӣ гуна метавон арзёбиро на танҳо ба сабти натиҷа, балки ба воситаи рушди шахсӣ табдил дод? Ба ҳамин савол арзёбии ташаккулдиҳанда ҷавоб медиҳад.

Дар машғулияти аввал шумо мефаҳмед, ки арзёбии ташаккулдиҳанда аз арзёбии анъанавӣ чӣ фарқ дорад ва бо ду принсипи калидии он - равона будан ба пешрафти шахсии хонанда ва истифодаи меъёрҳои равшан ва фаҳмои муваффақият шинос мешавед.

Ин идеяҳо нигоҳ ба дарсро тағйир ва ба хонанда имкон медиҳанд, ки роҳи рушди шахсии худро бубинад.

Дар машғулияти дуюм мо ба он таваҷҷуҳ мекунем, ки чӣ гуна бознигарии созанда дошта бошем ва хонандагонро ба раванди арзёбӣ ҷалб намоем, то онҳо иштирокчиёни фаъол ва огоҳи омӯзиш бошанд. Мо усулҳоеро баррасӣ мекунем, ки фикру мулоҳизаро муфид мегардонанд ва иштироки хонандагонро сермаъно мекунанд.

Машғулияти сеюм, дарси амалӣ аст, шумо худ воситаҳои арзёбии ташаккулдиҳандаро меозмоед, меъёр, чек-лист ва шаклҳои бознигариро таҳия карда, метавонед онҳоро дар фаъолияти худ истифода баред.

Ин мавзуъ дар бораи он аст, ки чӣ гуна арзёбиро ба воситаи фаҳмо ва муфид табдил додан мумкин аст, то ба хонандагон дар омӯзиши огоҳона ва самаранок кумак расонад.

Шарҳи мафҳумҳои асосӣ

Арзёбии ташаккулдиҳанда, равандест, ки дар он арзёбӣ барои дастгирии омӯзиш истифода мешавад: дастовардҳо ва мушкилоти хонандагон муайян мегарданд ва бознигарӣ барои такмили кор пешниҳод мешавад.

Арзёбии анъанавӣ, санҷиши дониш бо мақсади гузоштани баҳо мебошад, ки танҳо натиҷаро сабт мекунад ва ба рушди минбаъда таваҷҷуҳ намекунад.

Меъёрҳои муваффақият нишондиҳандаҳои равшан ва фаҳмое мебошад, ки иҷрои кор бо онҳо арзёбӣ мешавад, ба хонанда кумак мекунанд фаҳмад, ки аз ӯ чӣ интизорӣ аст.

Робитаи мутақобила, ин шарҳҳои омӯзгор ё ҳамсинфон аст, ки ҷиҳатҳои мусбати фаъолиятро нишон медиҳанд ва тавсияҳои мушаххасро барои беҳтар гардидани он пешниҳод мекунад.

Худбаҳодиҳӣ равандест, ки дар он хонанда худаш сифати кори худро арзёбӣ мекунад ва муайян месозад, ки чӣ хуб шуд ва чиро бояд такмил дод.

Баҳодиҳӣ ба ҳамдигар равандест, ки дар он хонандагон корҳои якдигарро бо меъёрҳои мувофиқ арзёбӣ карда бо фикру мулоҳизаҳои созанда иваз мекунанд.

Микёсҳои пешрафт воситаҳое мебошанд, ки ба хонанда имкон медиҳанд дастовардҳои худро пайгирӣ кунад ва динамикаи рушди маҳоратҳоро бубинад.

МАШҒУЛИЯТИ 1

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:
1. Фарқи арзёбии ташаккулдиҳандаро аз арзёбии анъанавӣ фаҳмидан.
2. Аҳамияти чор принсипи арзёбии ташаккулдиҳандаро барои раванди таълим шарҳ диҳад.

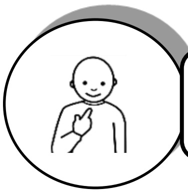

АЗ МИСОЛҲОИ СОДА ОҒОЗ МЕКУНЕМ
Чиро медонед ва мефаҳмед?

1. **Саволҳо барои андешаронӣ:**

- Ба ёд оред, ки кай шумо хонанда ё донишҷӯ будед: кадом намуди арзёбӣ барои шумо муфидтар буд? Чаро?
- Кай баҳо воқеан кумак мекард, ки фаҳмед чӣ кор кардан лозим аст ва кай танҳо ҳисси муваффақият ё нокомиро боқӣ мегузошт?
- Барои шумо «арзёбии одилона» чӣ маъно дорад?

Шакли фаъолият:
- Дунафарӣ як саволеро интихоб кунед, ки ба назари шумо муҳимтарин ё ҷолибтарин аст.
- Баррасӣ кунед, мисолҳо биёред ва ҷавоби кӯтоҳе омода созед, ки омодаед ба гурӯҳ пешниҳод намоед.

2. «Вазъият аз ҳаёт»

Пас аз кори назоратӣ, омӯзгор дафтарҳоро бо баҳоҳо тақсим мекунад ва натиҷаи умумии синфро кӯтоҳ шарҳ медиҳад:

«Умуман хуб кор кардед, аммо бисёриҳо дар иҷрои супориши 3 ғалат карданд. Андеша кунед, ки чӣ гуна онҳоро пешгирӣ кардан мумкин аст».

Дар гурӯҳҳо муҳокима кунед:
- Ба назари шумо, омӯзгор чӣ корро беҳтар анҷом дод?
- Чунин шакли арзёбӣ чӣ гуна метавонад барои хонандагон муфид бошад?
- Агар шумо хонанда мебудед, ба чунин фикру мулоҳиза чӣ гуна вокуниш нишон медодед?
- Шумо чиро тағйир медодед ё ба омӯзгор чӣ тавсия медодед, то ки арзёбӣ барои хонандагон муфидтар гардад?

3. Супориш ба гурӯҳҳо: «Арзёбӣ барои рушд»

«Арзёбӣ барои рушд» чӣ маъно дорад? 3 аломати ин муносибатро нависед:	– Ин чӣ гуна дар дарс аён мегардад? Мухтасар (2-3 ҷумла) нависед:
1. 2. 3.	

ЧИРО БОЯД ДОНЕД?

Варақаи иттилооттии 4.1-ро бодиққат хонед, ақидаҳои худро бо истифода аз варақаи худбаҳодиҳии 4.1. санҷед.

Варақаи иттилоотии 4.1.

1. Мушкилоти арзёбии анъанавӣ

Арзёбии *нишон медиҳад, ки мо дар омӯзиш чӣ чизро арзишманд мешуморем.* Агар дар дарс асос ба ёд гирифтан ва такрори далелҳо баҳо гузошта шавад, маҳз ҳамин чиз арзёбӣ мегардад. Аммо агар мо хоҳем, ки хонандагон фикр кунанд, таҳлил намоянд ва ҳамкорӣ кунанд, пас низоми арзёбӣ бояд маҳз ҳамин ҳадафҳоро дастгирӣ намояд.

Муассисаи таълимии анъанавӣ ду вазифаи асосиро иҷро мекунад: **назорати дониш** ва **ҷудо кардани хонандагон**. Баҳо нишон медод, ки кӣ «муваффақ» аст, кӣ «миёна» ва кӣ «ақибмонда». Муҳим нест, ки кадом системаи баҳогузорӣ, панҷбалла ё даҳбалла истифода бурда мешавад.

Хонандагон танҳо баҳоро мебинанд, вале ҷавоби саволҳои калидӣ: – Ман чӣ корро дуруст анҷом додам? – Дар куҷо ғалат кардам? – Акнун чӣ бояд кунам?-ро намеёбанд.

Як мушкили муҳими дигар, нақши ғайрифаъоли хонанда аст. Дар низоми анъанавӣ ӯ қариб ки дар раванди арзёбӣ иштирок намекунад:

- Ҳадафҳои омӯзишро намефаҳмад, онҳоро ба хонанда кам шарҳ медиҳанд ва ҳатто камтар баррасӣ мекунанд;
- Пешрафти худро таҳлил намекунад, маҳоратҳои худбаҳодиҳиро ташаккул намедиҳад ва дастовард ё душвориҳоро намебинад;
- Дар арзёбии ҳамдигар иштирок намекунад, аз муколама ва фикру мулоҳизаи ҳамсинфон маҳрум аст.

Дар натиҷа, баҳо танҳо як қарори берунаи омӯзгор ва як расмиёти ҳисоботӣ мемонад, на воситаи рушди шахсии хонанда.

Бо вуҷуди ин, **нақши ченкунии арзёбӣ муҳим боқӣ мемонад.** Арзёбии ҷамъбастӣ ба саволи «Хонанда чиро омӯхт?» ҷавоб медиҳад. Имтиҳонҳо, корҳои назоратӣ, санҷишҳо ва баҳо дар журнал сатҳи азхудкунии маводро нишон медиҳанд ва барои ҷамъбасти натиҷаҳо заруранд.

Аммо, илова бар ин, арзёбии дигар низ вуҷуд дорад, **арзёбии ташаккулдиҳанда**. Он ба раванди омӯзиш ворид аст, ин як амали яквақта нест, балки ***муколамаи доимӣ*** байни хонандаю омӯзгор ва байни худи хонандагон мебошад. Агар баҳои ҷамъбастӣ ба саволи «Хонанда чӣ омӯхт?» ҷавоб диҳад, арзёбии ташаккулдиҳанда ба саволҳои: – Хонанда ҳоло дар кадом сатҳ қарор дорад? – Хонанда ба кадом самт равона аст? – Чӣ ба ӯ кумак мекунад, ки муваффақ гардад? равона аст.

Ҳамаи ин мушкилот нишон медиҳанд, ки низоми арзёбӣ дар муассисаи таълимӣ ниёз ба бознигарӣ дорад. Он бояд на танҳо натиҷаро нишон диҳад, балки ба хонанда дар омӯзиш кумак расонад ва ба омӯзгор имкон диҳад, ки дарсро тавре ба роҳ монад, то ҳар як хонанда пеш равад. Ин вазифаро муносибате, ки **баҳоро** аз «ҳукми ниҳоӣ» ба **воситаи рушд** табдил медиҳад, **арзёбии ташаккулдиҳанда** ҳал мекунад. Биёед дида бароем, ки арзёбии ташаккулдиҳанда аз арзёбии анъанавӣ чӣ фарқ дорад ва ба кадом принсипҳо асос ёфтааст.

2. Принсипҳои арзёбии ташаккулдиҳанда

Принсипҳо асоси муносибатҳои методӣ мебошанд. Онҳо набояд зиёд бошанд, зеро маҳз принсипҳо самти муносибатҳоро муайян мекунанд. Аз ин рӯ, мо танҳо принсипҳои калидиро ҷудо мекунем, ки бе онҳо арзёбии ташаккулдиҳанда фаъолият карда наметавонад. Ин принсипҳо чаҳорчӯбаи равандро муайян мекунанд, ба омӯзгор кумак мекунанд, ки на танҳо натиҷаро сабт намояд, балки арзёбиро тавре ба роҳ монад, ки омӯзишро дастгирӣ кунад.

1: Ба рушди шахсии хонанда равонашуда

Арзёбӣ на ба муқоиса бо дигарон, балки ба дастовардҳои инфиродии хонанда нигаронида шудааст. Натиҷаҳо дар динамика дида мешаванд ва муҳим он аст донем, ки хонанда то куҷо пеш рафтааст, на танҳо он ки хонанда ҳоло чиро медонад.

2: Меъёрҳои равшан ва фаҳмои муваффақият

Хонандагон пешакӣ медонанд, ки кори хуб чӣ гуна аст. Меъёрҳо метавонанд якҷоя бо хонандагон таҳия шаванд, то онҳо барои ҳама фаҳмо ва муҳим бошанд.

3: Бознигарии созандаи доимӣ

Арзёбӣ бо шарҳҳои мушаххас, чӣ хуб шуд, чӣ бояд такмил ёбад ва чӣ гуна ин корро кардан мумкин аст, ҳамроҳ мешавад. Баҳо аз «ҳукм» ба воситаи рушд табдил меёбад.

4: Ҷалби хонандагон ба раванди арзёбӣ

Хонандагон ба арзёбӣ ҷалб мешаванд: корҳои худро таҳлил мекунанд (худсанҷӣ), фикру мулоҳиза мегиранд (баҳодиҳии ҳамдигар) ва дар баррасии мақсадҳо иштирок мекунанд.

3. Татбиқи принсипҳо дар дарс

Принсипи 1. Равона ба рушди хонанда

Дар дарс чӣ муҳимтар аст: донистани он ки кӣ беҳтарин аст, ё фаҳмидани он ки ҳар як хонанда чӣ гуна пеш меравад? Арзёбии ташаккулдиҳанда роҳи дуюмро интихоб мекунад, он ба пешрафти шахсии хонанда нигаронида шудааст ва кумак мекунад хонанда бубинад, ки чӣ кор карда метавонад, кадом ҷиҳатҳои қавӣ дорад ва дар кадом самтҳо бояд кор кунад.

Омӯзгор на танҳо натиҷа, балки динамикаро низ арзёбӣ мекунад, ки хонанда нисбат ба корҳои қаблӣ то куҷо пеш рафтааст.

Муҳиммият: Дар арзёбии ташаккулдиҳанда пешрафт бештар бо шарҳ, шкала, чек-лист ва муҳокимаҳои муштарак сабт мешавад. Агар баҳо истифода шавад, муҳим он аст, ки хонанда фаҳмад, ки пушти он чӣ меистад ва кадом қадамҳо ба ӯ кумак мекунанд, ки пеш равад.

Барои он ки ин принсип дар дарс кор кунад, воситаҳое лозиманд, ки пешрафтро намоён созанд ва муколамаро бо хонанда таъмин намоянд. Ин ду воситаи калидӣ: **Портфолиои хонанда ва Варақаи ҳадафҳои инфиродӣ** мебошанд.

1. Портфолиои хонанда

Ин маҷмӯи корҳо дар як давраи муайян аст, ки имкон медиҳад рушди хонандаро бинем ва дастовардҳоро баррасӣ кунем.

Портфолио танҳо як маҷмӯи корҳо нест, балки як низом бо қоидаҳои мушаххас: - чиро дохил кардан, - чӣ гуна маводҳоро сохторбандӣ кардан, - кадом рубрикаҳоро истифода бурдан, - чӣ гуна натиҷаҳоро баррасӣ кардан мебошад.

Агар дуруст ташкил шавад, он ба воситаи таҳлили муштарак ва банақшагирии омӯзиши минбаъда табдил меёбад.

2. Варақаи ҳадафҳои инфиродӣ

Ин шаклест, ки дар он хонанда ҳадафҳои худро оид ба мавзуъ муайян мекунад ва қадамҳои расидан ба онҳоро тарҳрезӣ менамояд.

Намуна: ***Ҳадафҳои инфиродӣ дар мавзуи «Минтақаҳои иқлимӣ»***

Мехоҳам донам/ фаҳмам:

- Кадом омилҳо ба иқлими минтақаҳои гуногун таъсир мерасонанд
- «Анамалияи ҳодисаҳои иқлимӣ» чист ва дар куҷо рух медиҳанд
- ______________________________ (ҳадафи шахсӣ)

Мехоҳам таҳлил/муқоиса кунам:

- Маълумоти харитаҳои иқлимии солҳои гуногун ва қонуниятҳоро ҷудо намоям
- Чӣ гуна иқлим дар кишварҳои гуногун ба зичии аҳолӣ таъсир мерасонад
- ______________________________ (ҳадафи шахсӣ)

Мехоҳам эҷод кунам/анҷом диҳам:

- Нақша (кластер)-и омилҳое, ки ба иқлим таъсир мерасонанд
- Рӯнамои кӯтоҳ дар бораи зиндагии одамон дар шароити иқлими шадид
- ______________________________ (ҳадафи шахсӣ)

Гузариш ба нақша: Вақте хонанда медонад, ки хонанда хоҳиши ба мақсад расидан дорад, бояд нақшаи амал дошта бошад, чӣ кор кунад, кадом маводро истифода барад, дар кадом муҳлат анҷом диҳад.

Мақсад: *Омодасозии гузориш дар бораи зиндагии одамон дар шароити иқлими шадид.*

Амал	Захираҳо	Муҳлат	Натиҷаи интизоршаванда
Интихоби минтақаҳои иқлимӣ (Арктика, биёбонҳо, минтақаҳои баландкӯҳ ва ғ.)	Атлас, муҳокима дар гурӯҳ	1 рӯз	Интихоби 1–2 минтақа барои таҳқиқ
Ҷамъоварии маълумот дар бораи зиндагии одамон дар ин шароит (шуғл, манзил, ғизо, анъанаҳо)	Китоби дарсӣ, интернет, видео	2 рӯз	Маҷмӯи далел ва мисолҳо
Таҳлил намудан, ки чӣ гуна иқлим ба тарзи зиндагӣ таъсир мерасонад			Рӯйхати омилҳои калидӣ + чӣ чизро одамон маҷбур мешаванд тағйир диҳанд ё мутобиқ созанд
Тартиб додани нақшаи гузориш, таҳияи слайдҳо	Қолаби (Шаблони) рӯнамо, қайдҳо ва маводи ёрирасон	1 рӯз	Нусхаи аввалияи гузориш: матн/слайдҳо + аксҳо, харитаҳо

Варақаҳои инфиродии ҳадафҳо ва нақшаҳои амал ба хонанда кумак мекунанд, ки фаҳмад чӣ кор мекунад ва барои чӣ масъулиятро барои омӯзиш ба дӯш гирад.

Тавсияҳои методӣ

– **Ба хонандагон кумак кунед, ки ҳадафҳоро дар сатҳи гуногун тартиб диҳанд:** аз сода («фаҳмидан», «омӯхтан») то эҷод ва таҳлил («муқоиса кардан», «эҷод кардан»).

- **Имкони интихоб диҳед:** хонанда метавонад як ё якчанд ҳадафро интихоб кунад. Формулаи «1+1» натиҷаи хуб медиҳад (як ҳадаф аз рӯйхати пешниҳодшуда + як ҳадафи шахсии худ).
- **Пешниҳод кунед, ки хонандагон бо ҳадафҳои наздик ба гурӯҳҳо тақсим шаванд**, то якҷоя кор кунанд ва натиҷаҳоро мубодила намоянд.
- **Пешрафтро мунтазам муҳокима кунед:** чӣ кор иҷро шудааст, чӣ чиз ба диққат ниёз дорад ва чӣ гуна нақшаро ислоҳ кардан мумкин аст.

3. Харитаи пешрафт

Воситаи визуалии сода, ки ба хонанда кумак мекунад, то дараҷаи азхудкунии маҷмӯи маҳоратҳоро дар доираи мавзуъ пайгирӣ намояд.

Мисол: Харитаи пешрафт барои мавзуи «Минтақаҳои иқлимӣ»

Маҳорат / Дониш	Кӯшиш накардам	Кӯшиш дорам	Муваффақ мешавам	Метавонам
1.Аз харита минтақаҳои иқлимиро нишон дода метавонам	☐	☐	☐	☐
2. Таъсири релефро ба иқлим шарҳ медиҳам	☐	☐	☐	☐
3. Иқлими минтақаҳои гуногунро муқоиса мекунам	☐	☐	☐	☐
4. Оид ба мутобиқшавии одамон ба иқлим мисолҳо меорам	☐	☐	☐	☐
5. Маълумоти диаграммаҳои иқлимиро таҳлил мекунам	☐	☐	☐	☐

Харитаи пешрафт нишон медиҳад, ки чӣ аллакай азхуд шудааст, дар кадом самтҳо бояд боз кор кард ва раванди омӯзишро намоён сохт.

Шарҳи методӣ

Хонанда пас аз ҳар супориш ё дарс сатҳи худро қайд мекунад. Омӯзгор на танҳо динамикаи инфиродӣ, балки мушкилиҳои маъмулро дар гурӯҳ низ мебинад.

Ин имкон медиҳад, ки супоришҳо, шарҳ ё суръат ислоҳ карда шаванд, ҳатто роҳҳои инфиродӣ - барои баъзеҳо такмили маҳоратҳои асосӣ, барои дигарон супоришҳои амиқтар ва таҳлилӣ ташкил карда шаванд.

Бо ин роҳ муҳити таълим мутобиқ ба ниёзҳои хонандагон ташкил карда мешавад.

5. Ҷадвали пешрафт

Ин воситаи худсанҷӣ мебошад, ки ба хонанда кумак мекунад, сатҳи азхудкунии як маҳорат ё саволро арзёбӣ намояд.

Мавзуъ: Минтақаҳои иқлимӣ

То кадом андоза ман хуб мефаҳмам ва метавонам шарҳ диҳам

Сатҳ	Тавсиф
1	Ман номи минтақаҳои иқлимиро медонам, вале хусусиятҳои онҳоро шарҳ дода наметавонам.
2	Ман аломатҳои минтақаҳои иқлимиро тавсиф карда метавонам, вале дар сабабҳои ин фарқиятҳо иштибоҳ мекунам.
3	Ман сабабҳои фарқияти иқлимро мефаҳмам ва метавонам оид ба минтақа ва ҳудудҳо мисол пешниҳод кунам.
4	Ман шарҳ дода метавонам, ки чӣ гуна омилҳои гуногун (релеф, уқёнусҳо, арзи географӣ) ба иқлим таъсир мерасонанд ва инро бо ҳаётӣ одамон алоқаманд мекунам.

Сатҳи худро қайд намо: 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐

Ҷадвал пас аз омӯзиши маълумотҳои нав ё иҷрои супориш истифода мешавад, то хонанда тавонад ба зудӣ сатҳи худро муайян кунад ва фаҳмад.

Шарҳи методӣ

Ҷадвал пас аз омӯзиши маълумотҳои нав ё иҷрои супоришҳо истифода мешавад.

Ин усулест, ки хонанда зуд мефаҳмад, ки кадом ҷиҳатҳо ниёз ба такмил доранд ва барои омӯзгор имкони гирифтани фикру мулоҳиза ва танзими раванди дарс мебошад.

Хулосабарорӣ

Принсипи **«Равонасозӣ ба рушди шахсии хонанда»** муносибат ба арзёбиро тағйир медиҳад: акнун арзёбӣ барои дастгирии пешрафти инфиродӣ хизмат мекунад, на барои муқоисаи хонандагон бо якдигар.

Мо инро дар мисоли мавзуи **«Минтақаҳои иқлимӣ»** нишон додем, то равшан гардад, ки ин воситаҳо чӣ гуна дар якҷоягӣ фаъолият мекунанд:

- **Варақаи инфиродии ҳадафҳо ва нақшаи амал** барои муайян кардани вазифаҳо ва қадамҳои шахсӣ кумак мекунад.
- **Харитаи пешрафт** дараҷаи азхудкунии маҷмӯи маҳоратҳоро сабт мекунад.
- **Ҷадвали пешрафт** тасвири зуд аз рӯйи маҳоратҳои алоҳидаро медиҳад.
- **Портфолио** натиҷаҳоро ба система медарорад ва рушди хонандаро намоён месозад.

Ин воситаҳо як давраи ягонаи омӯзишро ташкил медиҳанд: муайянсозии ҳадафҳо → пайгирии динамикӣ → таҳлил → танзими омӯзиш.

Ба сифати ҷамъбаст, дар поён ҷадвали хулосаи воситаҳо оварда шудааст:

Воситаҳои барои татбиқи принсипи «Равонасозӣ ба рушди шахсии хонанда»

Номи васоит	Тавсифи кӯтоҳ	Он барои чӣ истифода мешавад?
1. Портфолио	Интихоби корҳои хонанда дар як давра, ки дар асоси қоидаҳои мувофиқ тартиб дода шудааст	Пешрафти шахсиро намоён мекунад, асос барои муҳокима ва банақшагирӣ мебошад
2. Варақаи инфиродии мақсад ва нақшаи амал	Шакли муайян кардани ҳадафҳо ва банақшагирии қадамҳо	Ба хонанда кӯмак мекунад, ки роҳи омӯзишро огоҳона созад, ва ба омӯзгор ҳадафҳои шахсиро ба назар гирад
3. Харитаи пешрафт	Ҷадвал/накша бо сатҳи азхудкунии якчанд маҳорат дар мавзуъ	Динамикаро пайгирӣ мекунад, душвориҳоро ошкор месозад ва омӯзишро танзим мекунад
4. Ҷадвали пешрафт	Ҷадвал (1–4) барои худбаҳодиҳии маҳорати муайян	Арзёбии фаврӣ медиҳад , ба хонанда дар рефлексия кӯмак расонида, омӯзгор фаврӣ вокуниш мекунад.

Муҳиммият: ҳамаи воситаҳоро якбора татбиқ кардан шарт нест. Дар ҳар мавзуъ 2–3 унсури калидӣ мавҷуданд, кӯшиш кунед, ки маҳз барои ҳамин унсурҳо харитаи сода ва ҷадвали пешрафт тартиб диҳед. Ин дарсро мушкил намекунад, вале таъсири назаррас медиҳад: хонандагон пешрафти худро мебинанд ва шумо маълумот барои танзими тағйирёбанда ба даст меоред.

Хулоса:

Арзёбии ташаккулдиҳанда на танҳо ҷамъоварии маълумот, балки **вокуниш ба он** низ мебошад. Омӯзгор **супориш ва суръати корро танзим мекунад**, то хонандагони дучори мушкилотро дастгирӣ намояд ва **фазои рушд** барои онҳое фароҳам созад, ки омодаи иҷрои вазифаҳои мураккабтаранд.

Принсипи 2. Меъёрҳои равшан ва фаҳмои муваффақият

Вақте ки хонанда мефаҳмад, ки ***кор чӣ гуна хуб ҳисобида мешавад*** *ва* ***бо кадом нишонаҳо арзёбӣ мегардад,*** ӯ метавонад **ҳадафмандона** ба самти натиҷа ҳаракат кунад. **Меъёрҳои шаффоф** таъсири «пайбарии интизориҳои омӯзгор»-ро кам мекунанд: хонанда пешакӣ медонад, ки **муваффақият чӣ гуна муайян мешавад** ва омӯзгор **асосро** барои бознигарии созанда ба даст меорад.

1. Муҳокимаи мақсад ва меъёрҳои муваффақият

Кор бо **мақсади дарс** ва **меъёрҳои муваффақият** аз унсурҳои асосии арзёбии ташаккулдиҳанда мебошад. Ин раванд **омӯзишро пешгӯишаванда** ва **интизориҳоро шаффоф** мегардонад.

Мақсади дарс, ин тавсифи натиҷаи дилхоҳ аст: *хонанда чиро донад ва пас аз анҷоми дарс ё боб ба даст меорад.*

Мисол: *Мавзуъ — «Вулқонҳо»*

- **Худдорӣ кардан**: «Шинос шудан бо сохти геологии ташаккулёбии вулқонҳо»
- **Беҳтар**: *«Хонанда метавонад сохтори вулқонҳоро тавсиф кунад, механизмҳои фаъолияти вулқонҳо ва таъсири онҳо ба муҳити атрофро шарҳ диҳад»*

Супоришҳои таълимӣ (натиҷаҳои интизоршаванда) мақсад**ро** мушаххас мекунанд ва нишон медиҳанд, ки хонанда дар қисмҳои алоҳидаи дарс чӣ кор карда метавонад.

Мақсади дарс	**Супоришҳои таълимӣ (натиҷаҳои интизоршаванда)**
Хонанда метавонад сохтори вулқонҳоро тавсиф намояд. Механизмҳои фаъолияти вулқон ва таъсири онҳоро ба муҳити атроф шарҳ диҳад.	*То охири дарс хонанда метавонад:* Мафҳуми «вулқон»-ро шарҳ диҳад; Нақшаи сохтори вулқонро тартиб диҳад; Вулқонҳои амалкунандаро дар харита нишон диҳад; Марҳилаҳои хуруҷи вулқонро дар модел нишон диҳад; Се навъи таҳдидро барои муҳити зист аз таркиши вулқон тавсиф намояд.

Натиҷаҳои интизоршаванда (супоришҳои таълимӣ) барои хонандагон нишондиҳандаҳо фаҳмо мешаванд ва дар асл нақши меъёрҳои муваффақиятро иҷро мекунанд, маҳз тавассути онҳо метавон муайян кард, ки ба мақсади дарс расидаем ё не.

Тавсияҳои методӣ

- **Мақсад ва меъёрҳоро дар тахтаи синф нависед ва онҳоро бо хонандагон баррасӣ кунед**. Хонандагон якбора мефаҳманд, ки аз онҳо чӣ чизро интизоранд.
- **Дар ҷараёни дарс ба мақсадҳо баргардед**, қайд кунед, ки чӣ чиз аллакай иҷро шудааст ва чӣ ниёз ба такмил дорад.
- **Дар охири дарс аз рӯйи меъёрҳо худбаҳодиҳӣ пешниҳод кунед,** ин ба хонандагон кумак мекунад, ки пешрафти шахсии худро бинанд ва қадамҳои минбаъдаро муайян намоянд.

2. Варақаи санҷишӣ (чек-лист)

Рӯйхати талаботи мушаххас барои кор. Хонанда **чек-листро барои худбаҳодиҳӣ ва** омӯзгор барои **бознигарии зуд ва мушаххас** истифода мебаранд.

Мисол: ***Мавзуъ — «Вулқонҳо»***

Супориш: *Омода намудани тавсифи кӯтоҳ дар бораи сохтори вулқон.*

Меъёр	Ҳа	Не
1. Дар бораи мафҳуми «вулқон» маълумот дод	☐	☐
2. Қисмҳои асосии сохтори вулқонро номбар кард (даҳана, танура, хамираи магма ва ғ.)	☐	☐
3. Чӣ гуна қисмҳои вулқон бо раванди хуруҷ алоқаманданд, фаҳмонд.	☐	☐
4. Оид ба оқибатҳои хуруҷи вулқон барои табиат ва инсон мисолҳо овард	☐	☐

Шарҳи методӣ

Чек-лист ба хонанда кумак мекунад, ки дар иҷрои супориш роҳгум назанад, ӯ мебинад, ки маҳз чӣ кор кардан лозим аст ва метавонад кори худро қадам ба қадам санҷад.

Барои омӯзгор — ин воситаи бознигарии зуд ва мушаххас мебошад.

Ғайр аз ин, шаффофияти талабот саволҳоро дар бораи одилона будани арзёбӣ кам мекунад, хонанда мефаҳмад, ки маҳз чӣ чиз санҷида мешавад.

3. Рубрика (ҷадвали арзёбӣ)

Ин восита сатҳи иҷрои корро аз ибтидоӣ то сатҳи баланд нишон медиҳад.

Хонанда мебинад, ки ҷавоби сода аз ҷавоби пурра ва босифат **чӣ** фарқ дорад ва омӯзгор метавонад бознигарии объективӣ ва фаҳмо диҳад.

Мисол: *Мавзуъ — «Вулқонҳо»*

Супориш: *Омодасозии тавсифи шифоҳӣ ё хаттӣ дар бораи сохтор ва шарҳи раванди хуруҷи вулқон*

Сатҳ	Тавсифи иҷро
1 (ибтидоӣ)	Танҳо унсурҳои ҷудогонаи сохтори вулқонро номбар мекунад, вале нақши онҳоро шарҳ намедиҳад
2 (асосӣ)	Унсурҳои асосиро дуруст номбар мекунад ва мухтасар вазифаҳои онҳоро шарҳ медиҳад
3 (пешрафта)	Сохтори вулқонро пурра тавсиф мекунад ва мефаҳмонад, ки унсурҳо бо раванди хуруҷи вулқон чӣ гуна алоқамандӣ доранд
4 (баланд)	Сохтори вулқонро муфассал тавсиф мекунад, механизмҳои фаъолияти вулқонро шарҳ медиҳад ва оид ба таъсири хуруҷи вулқон ба табиат ва ҳаёти одамон мисолҳо меорад

Шарҳи методӣ

Рубрика арзёбиро фаҳмо ва одилона месозад: хонанда пешакӣ мебинад, ки барои ҳар сатҳ чӣ талаб карда мешавад ва метавонад кори худро мустақилона арзёбӣ кунад.

Омӯзгорро кумак мекунад, ки бознигарии дақиқ диҳад: на танҳо «хуб/бад», *балки чӣ кор дар кадом сатҳ иҷро шудааст* ***ва*** *чӣ бояд беҳтар гардад.*

Мо се воситаи калидиро баррасӣ кардем: муҳокимаи мақсадҳои дарс ва ду воситаҳои амалӣ — варақаи санҷишӣ (чек-лист) ва рубрикаи арзёбӣ.

Ҳамаи инро мо дар мисоли як мавзуъ нишон додем, то омӯзгор бубинад, ки ин унсурҳо дар якҷояги чӣ гуна кор мекунанд: мақсад ва меъёрҳо барои хонандагон шаффоф, фаҳмо ва раванди омӯзиш пешгӯишаванда мегардад.

Муҳим аст, ки фарқи байни чек-лист ва рубрикаро донем:

- **Чек-лист** нишон медиҳад, ки талаботи асосии супориш иҷро шудаанд ё не (ҳа/не) ва барои санҷиши зуд ва бознигарии фаврӣ истифода мешавад. Он барои хонанда **роҳнамо** аст, кӯмак мекунад қадам ба қадам ҳамаи қисмҳои супоришро иҷро кунад.
- **Рубрика** сатҳҳои сифати иҷрои корро аз сатҳи минималӣ то сатҳи пешрафта нишон медиҳад.

Чек-лист кӯмак мекунад, ки фаҳмем ҳамаро иҷро кардем ё не, рубрика нишон медиҳад, ки чӣ гуна ва бо кадом сифат иҷро шудааст.

Чӣ гуна ин воситаҳо дар дарс ворид созем?

Чек-лист ва рубрика вақте самаранок анд, ки онҳо қисми раванди дарс шаванд: бо онҳо корро аз авали дарс оғоз мекунем, дар ҷараёни иҷрои супоришҳо ба онҳо бармегардем ва дар охир барои худбаҳодиҳӣ ва муҳокимаи натиҷаҳо истифода мебарем.

Дар хотир бояд дошт: **чек-лист ва рубрикаҳо** воситаҳои гуногунмақсад ва чандир мебошанд. Онҳоро метавон барои вазифаҳои гуногун таҳия кард: омодасозии ҷавоби шифоҳӣ, санҷиши вазифаи хонагӣ, кор бо харита, ё иҷрои лоиҳаҳои хурд. Онҳо метавонанд ниҳоят сода (чанд нуқтаи калидӣ) ё мушкил (бо сатҳҳои гуногун ва тавсифи пурра) бошанд.

Мисол: Рубрика (ҷадвали арзёбӣ) *— барои* ***лоиҳа****и хурд.*
Мавзуъ: *«Географияи аҳолии мамлакат»*

Меъёр	Сатҳи асосӣ 1–3 хол	Сатҳи миёна 4–6 хол	Сатҳи пешрафта 7–8 хол	Сатҳи баланд 9–10 хол
Пуррагии маълумот	Ҳодисаҳои ҷудогона номбар шудаанд	Мисолҳо ва шарҳҳои кӯтоҳ оварда шудааст	Шарҳҳои муфассал ва муқоисаҳо пешниҳод шудаанд	Хулосаҳо ва умумисозӣ бо далелҳо пешниҳод шудаанд
Истифодаи манбаъҳо	Танҳо китоб дарсӣ истифода шудааст	Китоби дарсӣ + 1 манбаи иловагӣ	Якчанд манбаъ истифода шудааст (аз ҷумла интернет)	Манбаъҳои гуногун истифода шудаанд, аз ҷумла омор ва харитаҳо
Сохтор ва мантиқ	Рӯйхати омилҳо бе сохтор	Сохтори сода мавҷуд аст: муқаддима – қисми асосӣ	Сохтори равшан ва мантиқи пайдарпайӣ мавҷуд аст	Сохтори мураккаб бо хулосаҳои таҳлилӣ
Пешниҳоди натиҷа (рӯнамо)	Матн бе ороиш	Тасвирҳо ва харита мавҷуд аст	Диаграммаҳо ё нақшаҳо илова шудаанд	Инфографика, мултимедиа ва услуби равшани аёнӣ истифода шудааст

Рубрикаи арзёбӣ ба хонандагон кумак мекунад фаҳманд, *ки кори одӣ аз кори босифат чӣ фарқ дорад*, ба омӯзгор бошад – имкон медиҳад, ки арзёбии худро бо далел шарҳ диҳад, масалан:

- **Сатҳи асосӣ: 1–3 хол.** Кор қисман иҷро шудааст: танҳо баъзе унсурҳои супориш инъикос ёфтаанд, дар мазмун ва тарзи пешниҳоди кор камбудиҳои ҷиддӣ дида мешаванд.
- **Сатҳи миёна: 4–6 хол.** Кор ба талаботи асосӣ ҷавобгӯ аст, мавзуъ сатҳӣ кушода шудааст, мисол ва шарҳҳо оварда шудаанд, вале таҳлили амиқ дида намешавад.
- **Сатҳи пешрафта: 7–8 хол.** Кор босифат аст, ҷавоб муфассал, бо мантиқ ва ҳалли мисолҳо дида, мешаванд, ки хонанда маводро кор кардааст.
- **Сатҳи баланд: 9–10 хол.** Кор дар сатҳи баланд иҷро шуда, мавзуъ пурра кушода гардида, таҳлили амиқ, далелҳо, сохтори равшан ва пешниҳоди босифати натиҷа дида мешавад.

4. Намунаҳои кор (эталонҳо)

Омӯзгор ба хонандагон намунаи корҳои иҷрошудаи сатҳҳои гуногунро нишон медиҳад ва якҷоя бо онҳо муҳокима мекунад.

Масалан. *Супориш – тартиб додани кластер дар мавзуи: «Минтақаҳои табиии Тоҷикистон».*

2–3 кори сатҳи гуногунро нишон диҳед. Якҷоя бо хонандагон онҳоро баррасӣ кунед, фаҳмед, ки чӣ фарқият доранд? Чӣ чиз як корро аз дигаре беҳтар мекунад?

Нишонаҳои асосиро сабт кунед, ҳамин тавр хонандагон меъёрҳоро бо чашми худ мебинанд. Инчунин, ин лаҳзаи мусоид аст, ки якҷоя меъёрҳои сифатро баррасӣ кунед.

Шарҳи методӣ.

Омӯзгорони ботаҷриба медонанд, ки маҷмӯи корҳои хонандагон манбаи арзишманди таълим аст. Намунаҳо ба хонандагон кумак мекунанд, ки талаботро равшан ва мушаххас дарк кунанд. Ин усул имкон медиҳад, ки хонандагон меъёрҳоро на ҳамчун қоидаҳои расмӣ, балки чун нишондиҳандаҳои шахсии сифат қабул кунанд.

5. Тартиб додани меъёрҳо якҷоя бо хонандагон

Омӯзгор ва хонандагон якҷоя нишонаҳо/меъёрҳои кори хубро тартиб медиҳанд.

Масалан. *Омодасозии гузориши шифоҳии гурӯҳӣ дар мавзуи «Захираҳои табиии Тоҷикистон».*

Чӣ тавр баррасии меъёрҳоро гузаронем?

1. **Чорчӯбаро муайян кунед.** Дар оғоз самти лозимаро нишон диҳед: *«Дар гузориш бояд далел, харита ва мисолҳо бошанд.»* Ин ба хонандагон кумак мекунад, ки дар кадом самт фикр кунанд ва кадом меъёрҳо муҳим хоҳанд буд.
2. **Пешниҳодҳоро ҷамъ кунед.** Ба гурӯҳҳо пешниҳод кунед, ки рӯйхатро пурра кунанд: *«Чӣ чиз гузоришро боз ҳам беҳтар мекунад?»* Ин қадам хонандагонро бештар ҷалб ва ба онҳо кумак мекунад, ки меъёрҳоро амиқтар дарк кунанд ва аҳамияти онҳоро барои кори худ фаҳманд.
3. **Рӯйхат мутаносиб созед.** Рӯйхати ниҳоиро тартиб диҳед. Агар меъёрҳо кам бошанд – саволҳои роҳнамокунонда диҳед; агар хеле зиёд бошанд, онҳоро гурӯҳбандӣ кунед ва 3–4 меъёри калидиро интихоб намоед, то дар хотир нигоҳ доштан ва истифода бурдани он осон бошад.

Таҳияи меъёрҳо бояд зуд ва равшан сурат гирад, рӯйхати меъёр ва нишондиҳандаҳо барои иҷрои супоришҳо, кӯтоҳ баррасӣ шавад.

Рӯйхати тахминии меъёрҳо

1. Номбар кардани намудҳои асосии захираҳои табиӣ (на камтар аз се).
2. Нишон додани минтақаҳои паҳншавии онҳо дар харита.
3. Овардани ҳадди ақал як нишондиҳандаи оморӣ (истихроҷ, истифода).
4. Тавсифи ду мушкилоти экологӣ, ки бо истифодаи захираҳо алоқаманданд.

Шарҳи методӣ

Таҳияи якҷояи меъёрҳо бо хонандагон интизориҳоро шаффоф ва фаъолияти хонандагонро бештар мекунад, онҳо мефаҳманд, ки кори онҳо бо кадом нишондиҳандаҳо арзёбӣ мешавад ва масъулияти шахсиро барои натиҷа эҳсос мекунанд.

Усулҳо метавонанд гуногун бошанд:

- **чорчӯбаи нишондиҳандаҳо -** омӯзгор унсурҳои калидиро пешниҳод мекунад (минтақаҳо, харита, мисолҳо…), хонандагон онҳоро мушаххас мекунанд.
- **ҷумлаҳои нотамом** - омӯзгор меъёрҳоро дар ҷойҳои холӣ менависад, хонандагон онҳоро пурра мекунанд (масалан: «Номбар шудани намудҳои асосии …»).
- **рӯйхати омехта** - қисми меъёрҳоро омӯзгор пешниҳод мекунад, қисми дигарро хонандагон тартиб медиҳанд.
- **баррасии рӯйхати тайёр** - хонандагон меъёрҳои пешниҳодшударо баррасӣ мекунанд, равшан месозанд ва пешниҳодҳои иловагӣ медиҳанд.

Муҳиммият: баррасӣ бояд зуд ва равшан гузаронида шавад. Ин ба хонандагон кӯмак мекунад, ки диққат диҳанд, нишондиҳандаҳои корро дарк намоянд ва ҳавасмандӣ пайдо кунанд**,** онҳо супоришро на танҳо талаботи омӯзгор**,** балки ҳамчун огоҳии шахсӣ қабул мекунанд.

Барои он ки имкониятҳои ҳар як воситаи арзёбӣ ва ҷойи онҳо дар кори омӯзгор ба таври возеҳ нишон дода шаванд, ҷадвали ҷамъбастӣ пешниҳод мегардад.

Воситаҳо барои татбиқи принсипи «Меъёрҳои равшан ва фаҳмои муваффақият»

Номгӯйи восита	Тавсифи кӯтоҳ	Барои чӣ истифода мешавад
1. Муҳокимаи мақсад ва меъёрҳо	Музокираи муштараки мақсадҳои дарс ва натиҷаҳои интизоршаванда	Раванди таълимро пешгӯишаванда мекунад, ба хонандагон роҳнамоӣ медиҳад
2. Чек-листи муваффақият	Рӯйхати талаботи асосӣ барои иҷрои супориш (ҳа/не)	Ба хонандагон кумак мекунад, ки пуррагии корро санҷанд; ба омӯзгор имкон медиҳад, ки зуд фикру мулоҳиза ронад
3. Рубрика (шкалаи арзёбӣ)	Ҷадвал барои иҷрои кор аз сатҳи ибтидоӣ то баланд	Сатҳҳои сифатро нишон медиҳад, арзёбиро шаффоф мегардонад
4. Намунаҳои (эталонҳои) кор	Намунаи супоришҳои дар сатҳи гуногун иҷрошуда	Самти сифатро нишон медиҳанд, ба баррасии нишонаҳои «корҳои хуб» мусоидат мекунанд
5. Таҳияи муштараки меъёрҳо	Омӯзгор ва хонандагон якҷоя нишонаҳои кори босифатро муайян мекунанд	Фаҳмиши талаботро баланд мебардорад, хонандагонро ҷалб ва ҳавасманд мекунад

Муҳим аст. Аз қадамҳои хурд оғоз кунед, як ё ду воситае интихоб намоед, ки барои шумо осонтар аст. Масалан, бо хонандагон мақсадҳои дарсро баррасӣ кунед ва барои супориши асосӣ чек-листи сода таҳия намоед. Вақте ки ин раванд одат мешавад, метавонед рубрика илова кунед ё намунаҳои корро баррасӣ намоед. Оҳиста-оҳиста усулҳоро санҷед ва он комбинатсияҳоеро интихоб кунед, ки барои шумо қулай ва самара доранд.

Воситаҳо махсусан дар якҷоягӣ самараноканд, масалан:

- **Мақсад ва меъёрҳо + чек-лист:** мақсадҳо натиҷаҳои интизоршавандаро муайян мекунанд, чек-лист ҳамчун роҳнамо амал мекунад, ба хонанда кумак мекунад, ки қадам ба қадам ба сӯйи муваффақият ҳаракат кунад.
- **Мақсад ва меъёрҳо + рубрика:** ҳадафҳо самти умумӣ ва рубрика сатҳи сифатро нишон медиҳад ва фаҳмидани роҳҳои беҳтар кардани корро осон мекунад.
- **Таҳияи меъёрҳо + чек-лист**: меъёрҳои якҷоя таҳияшуда нишонаҳои кори хубро муайян мекунанд, чек-лист ҳамчун воситаи худсанҷӣ истифода мешавад.
- **Рубрика + намунаҳо:** рубрика фарқияти байни сатҳҳоро тавсиф мекунад, намунаҳо ин сатҳҳоро намоён ва фаҳмо мегардонанд.

Хулоса

Ин усулҳо дар якҷоягӣ ба татбиқи принсипи «Меъёрҳои равшан ва фаҳмои муваффақият» мусоидат мекунанд. Онҳо арзёбиро аз як раванди тахминии «омӯзгор чӣ мехоҳад» ба як раванди фаҳмо ва шаффоф табдил медиҳанд. Хонандагон самтҳои равшани сифатро мебинанд, мефаҳманд, ки чӣ гуна ба муваффақият расанд ва супоришро ҳамчун як даъвати шахсӣ қабул мекунанд. Барои омӯзгор бошад, ин на танҳо воситаи арзёбӣ, балки як воситаи идоракунии таълим, имкони танзими супоришҳо, суръати кор ва сатҳи дастгирӣ вобаста ба ниёз ва имкониятҳои синф мегардад.

Ҷамъбаст: хулосаҳои асосӣ

1. **Арзёбии анъанавӣ** аксар вақт танҳо натиҷаро ҷамъбаст мекунад ва ба хонанда намефаҳмонад, ки чиро ва чӣ гуна бояд беҳтар кунад**,** то ба пешрафт ноил гардад.

2. **Арзёбии ташаккулдиҳанда** арзёбиро ба воситаи дастгирӣ табдил медиҳад, он кумак мекунад, ки хонанда пешрафти шахсии худро бинад**,** тарафҳои қавӣ ва самтҳои рушди худро дарк кунад.

3. **Принсипи 1: Таъкид ба шахсияти хонанда ва рушди ӯ.** Арзёбӣ дигар **ба** муқоиса бо дигарон табдил намеёбад, он пешрафти инфиродиро сабт мекунад ва масири шахсии таълимро дастгирӣ менамояд.

4. **Принсипи 2: Меъёрҳои равшан ва фаҳмои муваффақият.** Хонандагон мақсад ва самтҳоро мефаҳманд**,** ки ба онҳо кумак мекунад, нақшаи амал тартиб диҳанд ва онро бо талаботи супориш мутобиқ созанд.

5. **Меъёрҳои шаффоф** арзёбиро шаффоф, объективӣ ва одилона мегардонанд, ҳар хонанда мефаҳмад, ки аз ӯ талаб чӣ чиз мешавад ва мебинад, ки кораш бо кадом асосҳо баҳогузорӣ мешавад**.**

6. **Дар арзёбии ташаккулдиҳанда,** омӯзгор роҳнамо аст, ӯ ба хонанда кумак мекунад, ки натиҷаҳоро дарк кунад **ва** роҳи беҳтарсозии корро тарҳрезӣ намояд**.**

Саволҳо барои робитаи мутақобила

1. Шумо дар бораи арзёбии анъанавӣ ва ташаккулдиҳанда чӣ чизи нав омӯхтед?

2. Агар лозим шавад, ки ба ҳамкоратон мазмуни ин машғулиятро шарҳ диҳед, пеш аз ҳама кадом (2-3) ғояро номбар мекардед? Чаро маҳз ҳамин ғояҳоро?

3. Дар ин мавзуъ кадом ҷиҳат барои шумо нофаҳмо монд ё боиси норозигӣ шуд?

4. Кадом принсипи арзёбии ташаккулдиҳанда ба назари шумо дар амал осонтар татбиқ мешавад? Чаро?

5. Кадом се усулро мехоҳед дар дарси худ озмоиш кунед?

6. Кадом монеаҳо ё мушкилотро барои татбиқи ин усулҳо дар кори худ мебинед?

7. Чӣ метавонад ба шумо кумак кунад, ки душвориҳои эҳтимолиро паси сар кунед?

ХУДБАҲОДИҲӢ: ЧӢ ДАР ХОТИРАМ МОНД, ЧИРО ФАҲМИДАМ?

Варақаи худбаҳодиҳӣ 4.1

Як ҷавоби дурустро интихоб кунед

1. **Арзёбии ташаккулдиҳанда кадом вазифаи асосиро иҷро мекунад?**
   A) Сатҳи донишҳои азхудкардаи хонандаро дар охири мавзуъ муайян мекунад.
   B) Имконият фароҳам меорад, ки натиҷаҳои ҳамаи хонандагонро бо ҳам муқоиса кунанд.
   C) Ба хонанда кумак мекунад, ки пешрафт ва қадамҳои минбаъдаи худро фаҳмад.
   D) Танҳо барои арзёбии ниҳоӣ истифода мешавад.

2. **Моҳияти принсипи «Таваҷҷуҳ ба хонанда ва рушди ӯ» дар чист?**
   A) Муқоисаи кори хонанда бо натиҷаҳои беҳтарини синф.
   B) Назорати пешрафти инфиродии хонанда.
   C) Сабти танҳо натиҷаи ниҳоии мавзуъ.
   D) Кам кардани шумораи корҳои санҷишӣ.

3. **Истифодаи меъёрҳои равшан ва фаҳмои муваффақият чӣ медиҳад?**
   A) Фаҳмиши талабот ба натиҷа аз ҷониби хонандагон.
   B) Содатар шудани омодагӣ ба дарс.
   C) Кам шудани шумораи ҷавобҳои шифоҳӣ ва хаттӣ.
   D) Имкони зудтар баҳо гузоштан аз ҷониби омӯзгор.

4. **Чаро меъёрҳои шаффоф арзёбиро одилона мекунанд?**
   A) Зеро омӯзгор метавонад хонандагонро аз нигоҳи худ арзёбӣ кунад.
   B) Зеро ҳар хонанда пешакӣ талабот ва асосҳои арзёбиро медонад.
   C) Зеро онҳо имкон медиҳанд, ки баҳои баландтар гузошта шавад.
   D) Зеро онҳо шумораи шарҳҳо ба корро кам мекунанд.

5. **Арзёбии ташаккулдиҳанда аз арзёбии анъанавӣ чӣ фарқ дорад?**
   A) Танҳо дар охири мавзуъ барои гузоштани баҳо гузаронида мешавад.
   B) Танҳо барои хонандагони қавӣ истифода мешавад.
   C) Тамоман ҷойгузини ҳамаи корҳои назоратӣ мешавад.
   D) Ба рушди хонанда ва дастгирии ӯ равона шудааст.

6. **Нақши омӯзгор дар арзёбии ташаккулдиҳанда чист?**
   A) Назоратчии асосӣ будан, ки натиҷаҳоро сабт мекунад.
   B) Маслиҳатгар будан, ки дар фаҳмидани натиҷаҳо кумак мекунад.
   C) Кам кардани шумораи супоришҳо барои хонандагон.
   D) Танҳо дастгирии онҳое, ки бе ғалат корро иҷро мекунанд.

7. **Чӣ гуна муносибати хонанда ба кори худ ҳангоми истифодаи меъёрҳои шаффоф тағйир меёбад?**
   A) Хонанда беҳтар талаботро мефаҳмад ва кори худро бо мақсадҳо муқоиса мекунад.
   B) Хонанда ба ғалатҳо ва душвориҳо аҳамият намедиҳад.
   C) Хонанда танҳо ба гирифтани баҳои баланд диққат медиҳад.
   D) Хонанда масъулияти натиҷаро ба омӯзгор мегузорад.

МАШҒУЛИЯТИ 2

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ :

1. Фарқи арзёбии ташаккулдиҳандаро аз арзёбии анъанавӣ фаҳмидан.
2. Аҳамияти чор принсипи арзёбии ташаккулдиҳандаро барои раванди таълим шарҳ додан.

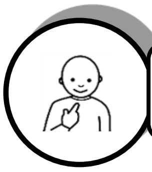

АЗ МИСОЛҲОИ СОДА ОҒОЗ МЕКУНЕМ
Чиро медонед ва мефаҳмед?

1. Саволҳо барои андеша:

– Ба ёд оред, ки кай омӯзгор робитаи мутақобилаи шуморо бознигарӣ намудааст, кадом чиз онро барои шумо муфид гардонд?
– Шумо ба андешаи он ки хонанда дар арзёбии кори худ иштирок дошта бошад, (худбаҳодиҳӣ, арзёбии ҳамдигар) чӣ гуна муносибат доред? Кадом афзалиятҳо ва камбудиҳоро мебинед?

Шакли фаъолият:

– Дар ҷуфтҳо як саволеро интихоб кунед, ки ба назари шумо муҳимтарин ё ҷолибтар аст.
– Муҳокима кунед, бо мисолу андешаҳо мубодила намоед ва як ҷавоби кӯтоҳ омода созед, ки шумо омодаед онро ба гурӯҳ пешниҳод кунед.

2. «Вазъият аз ҳаёт»

Дар ҷараёни дарс, баъди он ки чанд хонанда ба саволҳо дар бораи минтақаҳои табиии Тоҷикистон ҷавоб доданд, омӯзгор ҷамъбаст мекунад:

«Баъзе аз шумо хуб ҷавоб додед, аммо дар маҷмуъ шумо аксар вақт мафҳумҳоро омехта мекунед. Ин ба фаҳмидани он, ки то чӣ андоза маводро амиқ аз худ кардед, халал мерасонад. Дар оянда бодиққаттар бошед».

Баррасӣ дар гурӯҳҳо:

– Ба назари шумо, омӯзгор чӣ корро хуб анҷом дод?
– Дар чунин шакли бознигарӣ чӣ метавонад барои хонандагон муфид бошад?
– Агар шумо хонанда мебудед, ба чунин бознигарӣ чӣ гуна вокуниш нишон медодед?
– Чӣ чизро иваз мекардед ё ба омӯзгор тавсия медодед, то бознигарӣ муфидтар гардад?

3. Супориш барои гурӯҳҳо: «Ҷалби хонандагон дар равандӣ арзёбӣ»

– Шумо андешаи «иштироки хонандагон дар арзёбии кори худ»-ро чӣ гуна мефаҳмед? Ду-се нишонаи чунин муносибатро нависед:	– Ин дар дарс чӣ гуна ба назар мерасад? Мухтасар тавсиф кунед (2-3 ҷумла):
1. 2. 3.	

ЧИРО БОЯД ДОНЕД?

Варақаи иттилоотии 4.2-ро бодиққат хонед, баъд аз он фаҳмиши худро бо истифода аз варақаи худбаҳодиҳии 4.2 санҷед.

Варақаи иттилоотӣ 4.2

3. Татбиқи принсипҳо дар дарс

Принсипи 3. Бознигарии созанда

Арзиши асосии арзёбии ташаккулдиҳанда на дар баҳо, балки дар бознигарӣ аст, ки ба хонанда кумак мекунад, на танҳо хатоҳоро нишон диҳад, балки натиҷаи худро беҳтар кунад. Бознигарии созанда, ин муколамаи дастгирикунанда аст, ки ба хонанда: – чӣ корҳо аллакай хуб иҷро шудаанд, кадом қисмҳо ниёз ба такмил доранд ва чӣ гуна метавон кори худро беҳтар кардро равшан мекунад.

Аксар воситаҳое, ки қаблан баррасӣ шуданд (чек-лист, рубрика, намунаҳои кор ва ғ.), аллакай заминаи робитаи босифатро фароҳам меоранд. Онҳо самтҳои мушаххасро муайян мекунанд, ки омӯзгор ва хонанда метавонанд дар баррасии натиҷа ба онҳо такя кунад. Аммо маҳз принсипҳои созандагӣ ин самтҳоро ба муколама ва дастгирӣ табдил медиҳанд.

Чунин бознигарӣ бояд:

- **Саривақтӣ** бошад, фавран пас аз иҷрои кор дода шавад, зеро мавод дар хотир аст.
- **Мушаххас** бошад, шарҳи равшан, мисол ва иқтибос ба меъёрҳоро дар бар гирад ва донад, ки чӣ хуб аст ва чӣ бояд беҳтар шавад.
- **Имконпазир** бошад, қадамҳое пешниҳод кунад, ки хонанда воқеан метавонад иҷро кунад.
- **Мусбат** бошад – аз нуқтаҳои қавии кор оғоз шавад, то эътимод ва боварии хонандаро дастгирӣ кунад.

Бо ин роҳ, бознигарӣ арзёбиро ба воситаи рушд табдил медиҳад, шарҳро фаҳмою муфид ва худи равандро ҳавасмандкунанда мегардонад.

Воситаҳо барои татбиқи принсипҳо

1. «Чӣ хуб аст – Чӣ бояд беҳтар шавад – Чӣ гуна онро беҳтар кунем»

Ин як навъ «формула» ё нақшаест, ки омӯзгор ҳангоми шарҳ додан истифода мебарад: аввал нуқтаҳои мусбати кор таъкид мешаванд, баъд ҷойҳое, ки ниёз ба такмил доранд ва дар охир маслиҳати мушаххас пешниҳод мешавад. Оғоз аз ҷиҳатҳои мусбат ба хонанда кӯмак мекунад, ки ба қобилиятҳои худ эътимод дошта бошад ва тавсияҳоро бо рӯҳи кушода қабул кунад. Ин формуларо метавон барои шарҳи ҷавобҳои шифоҳӣ, корҳои хаттӣ, вазифаҳои хонагӣ ва лоиҳаҳои хурд истифода бурд.

2. «Ду нуқтаи мусбат ва як маслиҳат»

Шакли кӯтоҳи бознигарӣ, аввал ду ҷиҳати мусбати кор таъкид мешаванд, баъд як маслиҳати мушаххас ва имконпазир барои беҳтар кардани кор дода мешавад. Ин усул барои зуд шарҳ додани ҷавобҳои шифоҳӣ, супоришҳои иҷрошуда ё лоиҳаҳои хурд хеле мувофиқ аст.

3. Ёддоштҳо дар ҳошия

Шарҳи кӯтоҳ ва дақиқ, ки бевосита дар дафтар, харитаи корӣ ё лоиҳа навишта мешаванд. Онҳо ба хонанда кумак мекунанд, ки зуд фаҳмад кадом қисмҳо ба ислоҳ ниёз доранд ва ҳамчун ишораҳои фаврӣ хизмат мекунанд, ки онҳо ба хонанда маълумоти зиёдатӣ сарборӣ накунанд.

4. Таҳлили зуд (1–2 дақиқа)

Муколамаи кӯтоҳ бо хонанда саволҳои одӣ ба монанди «Чӣ чиз хуб шуд? Дар куҷо душворӣ буд? Қадами оянда чӣ аст?»-ро дар бар мегирад. Ин шакл имкон медиҳад, ки бе он ки вақти зиёд барои таҳлили муфассал сарф шавад, кор зуд баррасӣ ва амалҳо танзим гарданд.

5. Шарҳи рақамӣ (бознигарии онлайнӣ)

Видео ё аудиошарҳҳои кӯтоҳ (1–2 дақиқа) тавассути мессенҷерҳо ё платформаҳои таълимӣ ирсол мешаванд. Онҳо вақтро сарфа мекунанд, бознигариро «фаъол» ва эҳсосӣ месозанд, имкон медиҳанд, ки омӯзгор ба саволҳои хонандагон фавран ҷавоб диҳад.

Усулҳои гуногуни алоқаи бозгашт кумак мекунанд, ки шарҳҳо барои хонанда фаҳмо, саривақтӣ ва муфид бошанд. Дар ҷадвали зер воситаҳое ҷамъ оварда шудаанд, ки вобаста ба мақсад ва шакли кор аз шарҳҳои кӯтоҳи шифоҳӣ то тавсияҳои муфассали таҳлилиро метавон истифода бурд.

Воситаҳо барои татбиқи принсипи «Бознигарии созанда»

Восита	Тавсифи кӯтоҳ	Бо кадом мақсад истифода мешавад
1. **«Чӣ хуб аст – Чӣ бояд беҳтар шавад – Чӣ гуна онро беҳтар кунем»**	Сохтори шарҳи мураттаб: нуқтаҳои қавӣ → минтақаи рушд → маслиҳати мушаххас	Ба хонанда кумак мекунад фаҳмад, ки чӣ корро хуб анҷом медиҳад ва минбаъд бояд чӣ кор кунад
2. **«Ду нуқтаи мусбат ва як маслиҳат»**	Шакли кӯтоҳи шарҳ: ду ҷиҳати мусбат ва як маслиҳат	Барои зуд шарҳ додан ба ҷавобҳои шифоҳӣ ва корҳои хаттӣ мувофиқ аст
3. **Ёддоштҳо дар ҳошия**	Шарҳи мушаххас дар дафтар, лоиҳа ё харитаҳо	Маслиҳат медиҳанд, ки чӣ бояд ислоҳ шавад, бе он ки сарбории хонандаро зиёд кунад
4. **Таҳлилҳои зуд (1–2 дақиқа)**	Муколамаи кӯтоҳ барои баррасии натиҷа ва банақшагирии қадами навбатӣ	Ба баррасии душвориҳо ва муайян кардани қадамҳои минбаъда мусоидат мекунанд
5. **Шарҳи рақамӣ**	Паёмҳои видеоӣ ё аудиоӣ тавассути мессенҷер ва платформаҳо	Вақтро сарфа мекунанд, бознигарии «фаъол» ва дастгиркунанда эҷод мекунанд

Хулоса

Бознигарии созанда раванди таълимро шаффоф ва дастгирикунанда мегардонад. Хонанда на танҳо ғалатҳои худро мебинад, балки муваффақиятҳояшро низ дарк мекунад, мефаҳмад, ки чӣ гуна натиҷаро беҳтар созад ва шарҳро ҳамчун кумак қабул мекунад, на ҳамчун ҷазо. Барои омӯзгор ин воситаи ислоҳи тағйирпазир дар таълим аст: метавонад фавран вазифа, суръат ва шаклҳои корро тағйир диҳад, то ки ҳар як хонандаро дастгирӣ намояд.

Принсипи 4. Ҷалби хонандагон ба раванди арзёбӣ

Қобилияти хонанда барои арзёбии дониш ва малакаҳояш, худ аз худ ташаккул намеёбад. «Чӣ гуна метавон бе даромадан ба об, шиновариро омӯхт», ё «Агар майдон набошад, чь гунна футбол бозӣ кард»? Ҳамин тавр, то ки хонанда тавонад корҳои худро таҳлил кунад, дастовардҳоро арзёбӣ намояд ва нуқтаҳои рушдро бубинад, ӯ бояд ин амалҳоро дар дарс пайваста тамрин кунад.

Аксар воситаҳое, ки қаблан баррасӣ шуданд чек-лист, рубрика, намунаи кор, муҳокимаи мақсадҳо, аллакай заминаи худбаҳодиҳиро фароҳам меоранд. Дар ин ҷо бошад, таваҷҷӯҳ ба рушди ин маҳорат ҳамчун унсури мустақил равона мешавад.

Ҷалби хонандагон ба раванди арзёбӣ аз чанд ҷиҳат муфид аст:

- Хонанда меомӯзад, ки ҷиҳатҳои қавии худ ва соҳаҳои ниёзманд ба такмилро муайян кунад.
- Худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар масъулиятро барои натиҷа ташаккул медиҳанд ва фаҳмишро меафзоянд, ки чӣ гуна онро беҳтар кардан мумкин аст.
- Табодули шарҳҳо қобилияти додан ва қабул кардани бознигарии созандаро рушд ва ҳамкориро тақвият мебахшад.

Бе иштироки фаъолонаи хонанда, арзёбии ташаккулдиҳанда ба сабти одии натиҷа табдил меёбад ва дигар воситаи пешрафт намешавад.

Баъзе воситаҳо барои худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар мебинем

1. Рӯзномаи дубахша

Восита барои сабти тағйирот дар фаҳмиши мавзуъ, дар аввали дарс хонандагон тасаввуроти худро дар бораи мафҳум ё падидаҳо менависанд, дар охир онҳоро пас аз кор бо маводи нав дақиқ ё пурра мекунанд.

Намуна

Аввал ман чунин фикр мекардам	Ҳоло фаҳмидам
1. … 2. …	1. … 2. … 3. …

Вариантҳо:

- ***Калимаҳои калидӣ пеш аз дарс — Калимаҳои калидӣ пас аз дарс***
- ***Шубҳа доштам — Фаҳмидам***
- ***Чӣ гуна буд (ғалатҳои ман) — Чӣ гуна бояд бошад (ислоҳҳои ман)***

Шарҳи методӣ

Рӯзномаи дубахша ба хонанда кумак мекунад, ки сатҳи донишҳои худро фаҳмад, динамикаи фаҳмишро бубинад ва саволҳои навро тартиб диҳад. Дар аввали дарс, дар сутуни чап, метавон на танҳо тасаввурот ва мафҳумҳои аввалияро сабт кард, балки ҷавобҳои аввал ба саволҳои мушкил ё ҳали пешакии супоришҳоро низ навишт.

Муқоисаи навиштаҳои аввала ва ниҳоӣ ба рушди худбадоҳӣ, таҳлили таҷрибаи омӯхташуда ва дарки тағйироти фаҳмиши мавзуъ мусоидат мекунад. Ин шаклро метавон барои рефлексияи инфиродӣ, муҳокима дар ҷуфтҳо ё гурӯҳҳо истифода бурд.

2. Корти баромади рефлексивӣ

Воситаи рефлексияи зуд: дар охири дарс хонандагон ба чанд савол ҷавоб медиҳанд ё ҷумлаҳои пешниҳодшударо ба анҷом мерасонанд. Кортҳо метавонанд сода бо 1–2 савол, ё мукаммал бо 3 ва ё зиёда аз он савол бошанд.

Рефлексия метавонад шифоҳӣ гузаронида шавад, аммо навиштани ҷавобҳо афзалтар аст, зеро ба хонанда имкон медиҳад, ки фикрҳои худро амиқтар андеша кунад ва онҳоро мураттаб пешниҳод намояд.

Мисоли 1. Ба анҷом расонидани ҷумлаҳо:

- Имрӯз ман фаҳмидам…
- Барои ман душвортарин ...буд
- Ман мехостам, ки муҳокима кунем/фаҳмам…

Мисоли 2. Корти содда бо 1–2 савол:

Имрӯз барои ман чӣ чиз тааҷҷубовар буд?	*Ман чӣ гуна метавонам ин донишҳоро дар ҳаёт истифода намоям*

Мисоли 3. Корти стандартӣ бо 3 савол

Ман чӣ чизи нав омӯхтам?	*Ман кадом маҳорат ё донишҳоро соҳиб шудам?*	*Чӣ чиз барои ман нофаҳмо боқӣ монд?*

Намунаҳои тарзи саволгузорӣ:

- Ба ман чӣ хуб муяссар шуд? Чӣ душвор буд? Чиро мехоҳам беҳтар кунам?
- Ғояи асосии дарс. Саволи ҷолибтарини дарс. Мавқеи ман нисбат ба дарс.
- Дар кадом лаҳза ман ба мушкилӣ дучор шудам? Оё тавонистам онро паси сар кунам? Дар чунин ҳолат ба ҳамсинфам чӣ маслиҳат медодам?

Намунаи 4. Корти баромад (саволҳо ва намунаи пуркунӣ бо тартиби мантиқии таҳлили дарс**)**

Намунаи саволҳо:

1. Имрӯз ман чӣ чизи нав омӯхтам? (1–2 факт)
2. Кадом қисм барои ман фаҳмотар ва ҷолибтар буд?
3. Чӣ чиз барои ман душворӣ эҷод кард?
4. Оё тавонистам ин душвориро паси сар кунам? Агар ҳа, чӣ гуна?
5. Кадом ғояи дарсро муҳимтарин мешуморам?
6. Чиро ман мехоҳам дар дарси оянда аниқ ё муҳокима кунам?
7. Чӣ гуна метавонам донишҳои имрӯзаро дар амал истифода барам?

Савол	Ҷавоб
1. Донишҳои нав	
2. Фаҳмо ва ҷолиб	
3. Мушкилот	
4. Чӣ гуна паси сар кардам	
5. Ғояи асосӣ	
6. Муҳокима/аниқ кардан	
7. Истифода	

Шарҳи методӣ

Корти баромад ба хонандагон кӯмак мекунад, ки дастовард, душворӣ ва ниёзҳои худро дарк кунанд ва ба омӯзгор имкон медиҳад, ки динамикаи фаҳмишро дида **ва** қадамҳои минбаъдаро тарҳрезӣ намояд**.** Ин раванд маҳоратҳои худбаҳодиҳӣ ва таҳлили таҷрибаи шахсиро рушд медиҳад.

Шаклҳои истифода:

1. ***Ҷамъоварӣ ва таҳлил намудани омӯзгор.*** Кортҳо ҷамъоварӣ мешаванд ва барои **тарҳрезии дарсҳои оянда** истифода мегарданд. Дар дарси навбатӣ, омӯзгор **ҷавобҳои асосиро шарҳи кӯтоҳ** медиҳад.

2. ***Хулосабарории хонандагон.*** 3–4 хонанда кортҳоро ҷамъу таҳлил мекунанд ва барои дарси оянда доклад дар ҳаҷми **3–5 дақиқа** бо шарҳи умумии ҷавобҳо ва бaромад омода месозанд.

3. Худбаҳодиҳӣ оид ба мавзуъ

Восита барои **худташхискунӣ.** Хонанда сатҳи дониши худро оид ба унсурҳои калидии мавзуъ **-** чиро медонад ва чӣ ба такрор ниёз дорад, арзёбӣ мекунад.

Худбаҳодиро метавон дар оғоз (барои ташхиси донишҳои ибтидоӣ), байн (барои пайгирии пешрафт) ва дар охири мавзуъ (барои ҷамъбаст ва тарҳрезии такрор) гузаронд.

Намуна. Худбаҳодиҳӣ дар мавзуи «Африка»

Мазмуни калидӣ	**Медонам**	**Метавонам ба дигарон фаҳмонам**	**Бояд такрор кунам**
Мавқеи ҷойгиршавии географии Африқо ва хусусиятҳои он	☐	☐	☐
Хусусиятҳои асосии релефи Африқо ва шаклҳои он	☐	☐	☐
Минтақаҳои иқлимӣ ва намудҳои иқлим	☐	☐	☐
Дарё ва кӯлҳои бузург	☐	☐	☐
Минтақаҳои табиӣ ва ҷойгиршавии онҳо	☐	☐	☐
Аҳолӣ: шумора, хусусиятҳои ҷойгиршавӣ ва шаҳрҳои калон	☐	☐	☐

Шарҳи методӣ

Худбаҳодиҳӣ ба хонандагон кумак мекунад, дарк намоянд ки чӣ чизро аллакай медонанд ва кадом қисмҳо ниёз ба такрор доранд. Барои омӯзгор ин як воситаи зуд муайян кардан барои ташхис аст, ки:

- **дар оғози мавзуъ** сатҳи донишҳои ибтидоиро нишон медиҳад ва ба тарҳрезии мавод кумак мекунад;
- **дар миёна** пешрафтро пайгирӣ карда, имкони ислоҳи равандро медиҳад;
- **дар охир** тавсифи умумии азхудкуниро дода, барои такрор ё омодагӣ ба супоришҳои ҷамъбастӣ кумак мекунад.

Вариантҳои истифода:

1. **Омӯзиши ҳамдигар.** Кор дар ҷуфтҳо: хонандагон ба якдигар он нуқтаҳоеро мефаҳмонанд, ки дар онҳо «Метавонам ба дигарон фаҳмонам» қайд шудааст.
2. **Кор дар гурӯҳҳо.** Мавзуъҳое, ки барои коркарди муштарак душворӣ эҷод мекунанд, ба гурӯҳҳо тақсим карда мешаванд.
3. **Худташхисӣ.** Ба таври инфиродӣ пур кардани ҷадвали худташхисӣ пеш аз санҷиш ё дарси ҷамъбастӣ.

4. Чек-лист ва ҷадвалҳои худбаҳодиҳӣ

Восита барои худташхискунӣ: хонанда қайд мекунад, ки кадом корҳоро иҷро кардааст, ё худро аз рӯйи ҷадвал арзёбӣ мекунад. Чек-лист ва ҷадвалҳо барои кор бо харитаҳо, таҳлили омор, иҷрои супоришҳои амалӣ ё мини-лоиҳаҳо метавонанд гуногун бошанд.

Мисол: ***Мубоҳиса оид ба сабабҳои биёбоншавӣ дар Африқо***

Чек-лист: қайд намоед, ки дар мубоҳиса чӣ корҳоро анҷом додед (ҳа/не/қисман):

- нуқтаи назари худро бо далел ва мисолҳои географӣ асоснок кардам.
- фикри дигаронро бодиққат гӯш кардам.

- саволҳои дақиқкунанда додам.
- равшан ва бо эътимод сухан гуфтам.
- Агар далелҳои пешниҳоднамудаи дигарон боварибахштар бошанд, ман мавқеи худро иваз мекунам.

Шарҳи методӣ

Чек-лист ва ҷадвалҳо ба хонандагон кумак мекунанд, то дарк намоянд, ки кадом корҳо хуб анҷом ёфтанд ва кадом қисмҳои онҳо ба такмил ниёз доранд.

Онҳоро метавонд, ки дар корҳои инфиродӣ, ҷуфтӣ ё гурӯҳӣ истифода баранд. Аз таҳлили харита ва омор то омодасозии гузориш ва лоиҳаҳо, чек-лист ва ҷадвалҳоро ба осонӣ метавон мутобиқ кард.

5. Арзёбӣ аз рӯйи меъёрҳо (худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар)

Хонандагон корҳоро (корҳои худ ё ҳамсинфашон) аз рӯйи меъёрҳои пешакӣ мувофиқшуда арзёбӣ мекунанд. Ин метавонад чек-лист, рубрика ё мақсадҳои дарс бо нуқтаҳои мушаххас барои санҷиш бошад.

Масалан:

- Ҳадди ақал 3 сарватро нишон дод
- Онҳоро дар харита нишон дод
- Маълумотҳои оморӣ овард

Шарҳи методӣ:

Кор бо меъёрҳо ба хонандагон кумак мекунад, ки корҳои худро бо мақсадҳои супориш муқоиса кунанд, бинанд, ки чӣ иҷро шудааст ва чӣ бояд такмил ёбад.

Арзёбии ҳамдигар ба хонанда меомӯзонад, ки шарҳи пурмазмун диҳад ва корро аз нигоҳи «мутахассис» таҳлил кунад. Ин муносибатро метавон барои лоиҳа, супориш, таҳлили маълумот ва дигар фаъолиятҳо истифода бурд.

6. Пурсиши ташаккулдиҳанда

Шакли санҷиши фаҳмиш, ки **фавран пас аз шарҳи маводи нав** ё **иҷрои супориш** гузаронида мешавад.

Омӯзгор саволҳои калидӣ медиҳад, хонандагон дар ҷуфт ё гурӯҳҳои хурд муҳокима мекунанд, саволҳои худро таҳия карда, ҳамдигарпурсӣ анҷом медиҳанд.

Мисол:

Саволҳо барои муҳокима:

- __________ ва __________чӣ умумият ё фарқият дорад?
- Хусусиятҳои __________ кадомҳоянд?
- Оид ба __________ мисол биёред.
- Барои арзёбӣ кадом меъёрҳоро истифода мебурдед __________?
- Чӣ гуна метавон __________-ро тасдиқ ё рад кард?

Омӯзгор рӯйхатеро бо 4–5 савол пешниҳод мекунад. Вазифаи хонандагон — интихоб кардани 3 савол, таҳия намудани саволҳои иловагӣ дар гурӯҳ ва гузаронидани пурсиши ҳамдигар мебошад.

Шарҳи методӣ:

Пурсиши ташаккулдиҳанда на танҳо сатҳи фаҳмишро месанҷад, балки маҳоратҳои саволгузорӣ ва далеловариро рушд медиҳад.

Корҳои ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ равандро ҷолиб месозад ва тарс аз ғалат карданро кам мекунад. Чунин усул махсусан барои мустаҳкамкунии маводи пас аз омӯзиши он самаранок аст.

7. Усулҳои бознигарии кӯтоҳ

Маҷмӯаи воситаҳои одӣ, ки дар он хонандагон ба якдигар шарҳи кӯтоҳ медиҳанд: нуқтаҳои қавии корро таъкид мекунанд, барои беҳтарсозӣ тавсияҳо пешниҳод мекунанд, ё саволи дақиқкунанда медиҳанд.

Номи усул	Моҳият	Фоида барои хонанда
«Ҷиҳатҳои мусбӣ ва маслиҳат»	Як ҷиҳати қавии кор ва як маслиҳат барои беҳтарсозии он	Рушди маҳорат дар бозингарии созанда додан
«Ду ситора ва як орзӯ»	Ду шарҳи мусбат ва як тавсия барои такмил	Ташаккули маҳорати ҷудо карда тавонистани нуктаҳои асосӣ ва ҷустуҷӯйи нуқтаҳои рушд
Чӣ чиз хуб аст – Чӣ бояд беҳтар шавад	Сабти кӯтоҳи ҷиҳатҳои қавӣ ва самтҳои такмил	Рушди маҳорати таҳлил карда тавонистан ва дар шакли кӯтоҳ ифода намудани андеша
Савол ба муаллиф	Як савол оид ба кори ҳамсинф	Тақвияти маҳорат дар саволгузорӣ ва васеъ намудани нуқтаи назар ба мавзуъ

Шарҳи методӣ

Ин гуна усулҳо фарҳанги бозингарии созандаро ташаккул дода, ба хонандагон кумак мекунанд, ки нуқтаҳои қавӣ ва самтҳои рушдро дар корҳои худ ва дигарон бубинанд ва инчунин маҳорати ифодаи кӯтоҳ ва пурмазмуни андешаҳоро рушд медиҳанд.

Онҳоро метавон дар навъҳои гуногуни фаъолият, ҷавобҳои шифоҳӣ, корҳои хаттӣ, лоиҳаҳо, супоришҳои эҷодӣ, дар ҳар марҳила: аз мусаввада то натиҷаҳои ниҳоӣ истифода бурд.

Ҳамаи усулҳои зикршуда, аз корти содаи рефлексӣ то арзёбии ҳамдигар аз рӯйи меъёрҳо хонандагонро ба арзёбӣ ҷалб ва онро ба раванди муштарак табдил медиҳанд.

Барои он ки ин усулҳоро дар як низом бубинем, дар зер ҷадвали ҷамъбастии воситаҳо оварда шудааст, ки метавон онро барои татбиқи ин принсип истифода намуд.

Воситаи татбиқи принсипи «Ҷалби хонандагон дар раванди арзёбӣ»

Воситаҳо	Тавсифи кӯтоҳ	Мақсад
1. Рӯзномаи дубахша	Сутуни «То» (дониш/ҷавобҳои ибтидоӣ) ва «Пас» (донишҳои нав, хулосаҳо)	Барои дарки сатҳи дониш ва тағйироти он; дар аввал ва охири дарс/мавзуъ
2. Корти рефлексивӣ	Ҷавобҳои кӯтоҳ ба саволҳо дар охири дарс («Чӣ хуб шуд? Чӣ душвор буд? »)	Барои дарки таҷриба, мушкилот ва тартиб додани саволҳои нав; охири дарс
3. Худбаҳодиҳӣ ба мавзӯъ	Аз рӯйи унсурҳои калидии мавзуъ «Медонам», «Метавонам дигаронро фаҳмонам», «Бояд такрор кунам» қайд кардан	Барои арзёбии пешрафт, танзими таълим ва тарҳрезии такрор; дар аввал, мобайн ва охири мавзуъ
4. Чек-листҳо барои худбаҳодиҳӣ	Арзёбии амалҳо ё натиҷаи кори худ аз рӯйи рӯйхати нуқтаҳо	Барои назорати худ ҳангоми иҷрои супориш; дар раванди кор ва пас аз он
5. Арзёбӣ аз рӯйи меъёрҳо	Худбаҳодиҳӣ ё арзёбии ҳамдигар аз рӯйи меъёрҳои пешакӣ мувофиқшуда	Барои таҳлили натиҷа ва беҳтарсозии кор; дар раванди иҷро ва пас аз он
6. Пурсиши ташаккулдиҳанда	Саволҳои калидӣ пас аз омӯзиши мавод; муҳокима ва пурсиши ҳамдигар дар ҷуфтҳо/гурӯҳҳо	Барои санҷиши фаҳмиш ва ҷалби хонандагон; фавран пас аз шарҳ ё супориш
7. Усулҳои кӯтоҳи бозингарӣ	Шарҳи кӯтоҳ ба кор (масалан, «Ҷиҳатҳои мусбӣ ва маслиҳат», «Ду ситора ва як орзӯ»)	Барои бозингарии зуд ва ислоҳи кор; дар ҳар марҳилаи фаъолият

Хулоса

Ҳамаи ин воситаҳо имкон медиҳанд, ки арзёбиро аз як раванди расмӣ ба раванди фаъол табдил диҳем, зеро дар он хонанда иштирок мекунад, донишҳои худро қайд менамояд, онҳоро бо мақсадҳо муқоиса карда, маслиҳат мегирад ва худашон онро бознигарӣ мекунанд. Ин муносибат арзёбиро пурмазмун месозад, ба рушди маҳоратҳои худтаҳлилкунӣ ва ҳамкорӣ мекунад ва ба омӯзгор маълумоти саривақтӣ медиҳад, то ки ҳар як хонандаро дастгирӣ намояд.

Усулҳои иловагии арзёбии ташаккулдиҳанда

1. Бознигарӣ дар дарс

- **Чароғаки роҳнамо** – кортҳҳо (ранги сабз — фаҳмидам, зард — савол дорам, сурх — нафаҳмидам).
- **Хулоса дар якҷумла** – ҳар як хонанда маънои асосии дарсро дар як ҷумла баён мекунад.
- **Аннотатсия дар ҷуфтҳо** – хонандагон дар ҷуфтҳо тавсифи кӯтоҳи мавзуъро менависанд ва ҷавобҳои якдигарро пурра мекунанд.
- **Эссе дар ҳаҷми як дақиқа** – ҷавоби хаттӣ ба саволи калидӣ дар 1–2 дақиқа.
- **Дуруст/Нодуруст** – омӯзгор изҳоротро мехонад, хонандагон зуд ҷавоб медиҳанд.

2. Арзёбӣ ва такмили корҳо

- **Галереяи корҳо** – корҳо дар синф гузошта мешаванд ва хонандагон аз рӯйи меъёрҳо онҳоро шарҳи кӯтоҳ медиҳанд.
- **Мусоҳибаи ҷуфтӣ** – хонандагон бо навбат ба ҳамдигар савол медиҳанд ва сатҳи фаҳмиши ҳамдигарро месанҷанд.
- **Як савол – як ҷавоб** – ҳар хонанда як саволи асосӣ оид ба мавзуъ менависад ва ба саволи дигарон ҷавоб медиҳад.

3. Рефлексияи эҳсосӣ ва фазои дарс

- **Ҳолати руҳӣ дар охири дарс** – дар охири дарс хонандагон чеҳраҳоро (смайлик) мегузоранд ё ҳолати худро кӯтоҳ тавсиф мекунанд.
- **Се ҷиҳати мусбӣ ва як ҷиҳати манфӣ** – хонандагон се ҷиҳати мусбати дарс ва як чизе, ки метавонад беҳтар шавад менависанд.
- **Абри эҳсосот** – коллаж/кластер бо калимаҳои калидии эҳсосотӣ аз дарс.

Хулосабарорӣ

Арзёбии ташаккулдиҳанда нақши арзёбиро тағйир медиҳад: он дигар танҳо баҳо набуда, балки воситаи рушд мегардад. Асоси ин муносибатро чор принсип ташкил медиҳад:

1. **Равонасозӣ ба рушди шахсии хонанда** – таваҷҷуҳ аз муқоиса бо дигарон ба пешрафти инфиродӣ мегузарад.
2. **Меъёрҳои равшан ва фаҳмои муваффақият** – равандро шаффоф, объективӣ ва одилона месозанд.
3. **Бознигарии созанда** – омӯзгор на танҳо шарҳ медиҳад, балки роҳҳои беҳтарсозиро нишон медиҳад.
4. **Ҷалби хонандагон дар раванди арзёбӣ** – тавассути худбаҳодиҳӣ, арзёбии ҳамдигар ва муҳокимаи натиҷаҳо.

Ин принсипҳо таълимро пурмазмун ва ҳавасмандкунанда месозанд, арзёбиро ба воситаи дастгирӣ ва рушд табдил медиҳанд.

Ҷадвали муқоиса: Арзёбии анъанавӣ ва арзёбии ташаккулдиҳанда

Меъёр	Арзёбии анъанавӣ	Арзёбии ташаккулдиҳанда
Ҳадаф	Сабти натиҷа ва баҳо гузоштан	Дастгирии таълим, нишон додани пешрафт ва роҳҳои рушд
Таваҷҷуҳ	Муқоисаи хонанда бо меъёр ё бо дигарон	Пешрафти шахсии хонанда нисбат ба натиҷаҳои қаблӣ
Иштироки хонанда	Пассивӣ: хонанда танҳо баҳо мегирад	Активӣ: хонанда дар худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар иштирок мекунад
Меъёрҳо	Аксаран ноаён, танҳо ба омӯзгор маълум	Равшан, фаҳмо ва якҷоя бо хонандагон муҳокима мешаванд
Шакли бознигарӣ	Баҳо ё шарҳи кӯтоҳ	Бознигарии муфассал: ба чӣ муяссар шуд ва чӣ чиз бояд беҳтар шавад
Вақти гузаронидан	Одатан пас аз анҷоми мавзуъ ё фаъолият	Дар ҳама марҳилаҳои таълим: пеш, дар раванди кор ва пас аз он
Нақши омӯзгор	Назоратчӣ, сабткунандаи натиҷа	Роҳнамо, кумакрасон барои беҳтарсозии раванд ва натиҷа
Нақши хонанда	Баҳо гирифтан	Иштирокчии фаъол дар раванди арзёбӣ
Натиҷа барои хонанда	Танҳо баҳои худро медонад	Мефаҳмад, ки ба чӣ муяссар шуд, чӣ ба такмил ниёз дорад ва чӣ гуна онро беҳтар кунад

Хулоса

Ҳар як муносибат хатарҳои худро дорад. Дар арзёбии анъанавӣ таваҷҷуҳ танҳо ба баҳо, бе шарҳ аст, ки метавонад ҳавасмандии хонандаро коҳиш диҳад ва ӯро дар ноогоҳӣ аз пешрафти воқеии худ нигоҳ дорад. Арзёбии ташаккулдиҳанда бошад, агар меъёрҳо норавшан бошанд, вақт кофӣ набошад ё бознигарӣ сатҳӣ бошад, метавонад ба як расмият табдил ёбад, ки арзиш надорад. Барои пешгирӣ аз ин хатарҳо, муҳим аст, ки арзёбии ташаккулдиҳандаро ба таври системавӣ татбиқ намуда, бо таваҷҷуҳ ба равшании ҳадафҳо, сифати бознигарӣ ва ҷалби фаъолонаи хонандагон ба раванди арзёбӣ диққат диҳем.

Ҷамъбаст: хулосаҳои асосӣ

1. **Арзёбии ташаккулдиҳанда дар асоси муколама сохта мешавад:** муҳим аст, ки на танҳо натиҷаро қайд кунем, балки ба хонанда кумак намоем, ки фаҳмад, чӣ хел ва чӣ гуна метавонад беҳтар шавад.

2. **Принсипи 3. Бознигарии созанда**: шарҳи омӯзгор ва ҳамсинфон бояд мушаххас, саривақтӣ ва ба беҳтарсозии кор равонашуда бошанд.

3. **Бознигарии хуб** на танҳо хатоҳоро нишон медиҳад, балки роҳҳои ислоҳи онҳоро низ пешниҳод мекунад, ба хонанда кумак мекунад, ки нақшаи рушдро бубинад ва ҳавасмандиро нигоҳ дорад.

4. **Принсипи 4. Ҷалби хонандагон ба раванди арзёбӣ.** Хонанда ба иштирокчии фаъол табдил меёбад, ӯ корҳои худро арзёбӣ мекунад **ва** дар муҳокимаи натиҷаҳо ширкат меварзад.

5. **Худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар** маҳоратҳои таҳлил ва муоширати созандаро рушд ва масъулиятро барои натиҷа ташаккул медиҳанд.

6. **Истифодаи меъёрҳо дар худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар** ба хонандагон кумак мекунад, ки корҳоро ба таври объективӣ таҳлил кунанд, нуқтаҳои қавӣ ва самтҳои рушдро бубинанд, ки ин равандро шаффоф ва ҳавасмандкунанда месозад.

Саволҳо барои робитаи мутақобила

1. Шумо дар бораи нақши бознигарии созанда ва ҷалби хонандагон ба раванди арзёбӣ чӣ чизи нав омӯхтед?

2. Кадом ҷиҳати мавзуъ барои шумо нофаҳмо боқӣ монд ё боиси норозигӣ шуд?

3. Кадом усули бознигарӣ барои шумо муфидтар менамояд ва чаро?

4. Кадом се усули худбаҳодиҳиро мехоҳед дар наздиктарин фурсат озмоиш кунед? Чаро маҳз онҳоро?

5. Шумо дар вогузории қисми масъулияти арзёбӣ ба худи хонандагон кадом афзалият ва хатарҳоро мебинед?

6. Кадом монеа ё душвориҳо метавонанд ҳангоми татбиқи усулҳои худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар дар синфи шумо пайдо шаванд?

7. Кадом монеаҳо метавонанд ҳангоми истифодаи усулҳои худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар дар синфи шумо ба миён оянд?

ХУДБАҲОДИҲӢ: ЧӢ ДАР ХОТИРАМ МОНД, ЧИРО ФАҲМИДАМ?

Варақаи худбаҳодиҳӣ 4.2

Як ҷавоби дурустро интихоб кунед

1. Ҳадафи асосии бознигарии созанда дар чист?
A) Нишон додани ҳамаи ғалатҳо, то хонанда онҳоро мустақилона ислоҳ кунад.
B) Кумак ба хонанда, то фаҳмад, ки чӣ хуб анҷом ёфтааст ва чӣ метавонад беҳтар шавад.
C) Баланд бардоштани ҳавасмандии хонандагон тавассути таъриф ва дастгирӣ.
D) Содда кардани раванди арзёбӣ барои омӯзгор.

2. Мазмуни бознигарии созанда бояд чӣ гуна бошад?
A) Кӯтоҳ, умумӣ ва ҳавасмандкунанда.
B) Кӯтоҳ, мусбат ва бо нишон додани муҳлат.
C) Мушаххас, равшан ва дастурдиҳанда.
D) Мушаххас, сариваќтӣ ва қобили иҷро.

3. Иштироки хонанда дар раванди арзёбӣ ба ӯ чӣ медиҳад?
A) Имкони таъсир ба баҳои ниҳоӣ.
B) Кам кардани шарҳи омӯзгор.
C) Дарки дастовардҳои шахсӣ ва минтақаҳои рушд.
D) Кам кардани шумораи супоришҳои арзёбӣ.

4. Накши худбаҳодиҳӣ дар таълим чист?
A) Ба хонанда имкон медиҳад, ки аз танқиди омӯзгор канорагирӣ кунад.
B) Ба хонанда кумак мекунад, ки натиҷаҳои худро таҳлил намояд.
C) Раванди санҷиши корҳоро барои омӯзгор осон мекунад.
D) Ҳамаи шаклҳои санҷишро иваз мекунад.

5. Арзёбии ҳамдигар миёни хонандагон кадом маҳоратҳоро рушд медиҳад?
A) Маҳоратҳои ҳамкорӣ ва рақобат байни хонандагон.
B) Қобилияти баҳс кардан ва ислоҳи ғалатҳо.
C) Маҳоратҳои таҳлил ва додани шарҳи созанда.
D) Қобилияти ислоҳи ғалатҳо ва гирифтани баҳои баландтар.

6. Чаро ҷалби хонандагон ба раванди арзёбӣ ҳавасмандиро зиёд мекунад?
A) Зеро хонандагон эҳсос мекунанд, ки фикри онҳо ба назар гирифта мешавад.
B) Зеро онҳо бештар баҳои мусбат мегиранд.
C) Зеро омӯзгор дигар корҳои онҳоро намесанҷад.
D) Зеро шумораи супоришҳо кам мешавад.

7. Чӣ чиз равандро дар худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар шаффоф мекунад?
A) Рад кардани баҳо ва гузариш ба шарҳи шифоҳии муфассал.
B) Кам кардани шарҳ, то ба хонандагон сарборӣ нашаванд.
C) Истифодаи меъёрҳои мувофиқ ва фаҳмо ҳам барои хонанда ва ҳам барои омӯзгор.
D) Гузаронидани санҷиш дар охири мавзуъ барои нишон додани натиҷаи умумии таълим.

МАШҒУЛИЯТИ 3

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:

1. Мақсади дарсро вобаста ба фаҳмиши хонандагон таҳия кардан.
2. Барои арзёбии намудҳои гуногуни фаъолият меъёрҳои равшан ва объективӣ таҳия намудан.
3. Робитаи мутақобила ҳам ба таври хаттӣ ва ҳам шифоҳӣ.

КОРИ АМАЛӢ: АЗ МАҚСАД ТО БОЗНИГАРӢ

Кори амалии 1. Табдили мақсади умумӣ ба мақсадҳои хонандагон ва вазифаҳои таълимӣ

Мақсад: омӯзиши фарқият байни мақсади умумӣ ва мақсадҳои хонанда, мушаххассозии онҳо тавассути супоришҳои таълимӣ, ки натиҷаи интизоршавандаро тавсиф мекунанд.

Супориш барои гурӯҳҳо:

Ба шумо ду варианти кор пешниҳод шудааст:

Варианти 1.

Мақсадҳои умумии пешниҳодшуда оид ба мавзуи «Захираҳои обии Тоҷикистон ва аҳамияти онҳо барои хоҷагии халқ»-ро истифода карда, онҳоро мутобиқ созед:

1. Мақсади умумиро ба мақсадҳои хонанда табдил диҳед: Кадом дониш ва маҳоратҳоро хонанда пас аз анҷоми дарс соҳиб мешавад?
2. Ҳар як мақсадро тавассути супоришҳои таълимӣ мушаххас кунед: Кадом амалҳоро бояд хонанда иҷро кунад? (масалан: «муқоиса кунад…», «таҳлил намояд…», «дар харита ёбад…»)

Варианти 2.

Дилхоҳ мавзуъро интихоб карда, мақсади хонандаро таҳия намоед ва онҳоро тавассути супоришҳои таълимӣ мушаххас намоед.

Мавзуъ: Захираҳои обии Тоҷикистон ва аҳамияти онҳо барои хоҷагии халқ

Мақсади умумӣ	Мақсади хонанда	Супориши таълимӣ (натиҷаҳои интизоршаванда)
Шинос намудани хонандагон бо дарёҳои асосии Тоҷикистон ва нақши онҳо дар фаъолияти хоҷагии халқ		*То охири дарс хонанда метавонад:* 1. 2. 3. 4.

Чек-лист барои арзёбии иҷрои супоришҳо

Меъёр	*Ҳа*	*Не*
1. Ҳадди ақал ду мақсади хонанда таҳия шудааст		
2. Ба ҳар як мақсад супоришҳои таълимӣ/ натиҷаҳои интизоршаванда таҳия карда шудааст		
3. Супоришҳо/ Натиҷаҳо амал ё маҳоратҳои мушаххаси хонандаро тавсиф мекунанд		
4. Ҳар як натиҷаро (аз рӯйи ҷавоб ё амали хонанда) метавон санҷид		
5. Дар натиҷаҳо пешрафт мушоҳида мешавад (аз дониш ба таҳлил ва татбиқ)		

Кори амалии 2. Таҳияи меъёрҳои арзёбӣ

Мақсад: Омӯхтани таҳия намудани **меъёрҳои шаффоф, фаҳмо** ва **объективӣ** барои арзёбии корҳои хонандагон.

Кор дар ҷуфтҳо:

Дилхоҳ мавзуъ ва намуди фаъолиятро, ки шумо дар дарсҳо истифода мебаред, интихоб намоед ва **на камтар аз 3–4 меъёри арзёбӣ** бо **забони дастрас барои хонандагон** таҳия намоед.

Намунаҳои фаъолият:

- Ҷавоби шифоҳӣ
- Кор бо харита
- Навиштани реферат
- Эҷоди кластер ё тарҳ
- Иҷрои лоиҳаи хурд
- Гузориш ё рӯнамо

Мавзуъ:

Намуди фаъолият	**Меъёрҳои арзёбӣ**
	1. 2. 3. 4.

Чек-лист барои арзёбии иҷрои супоришҳо

Меъёрҳо	*Ҳа*	*Не*
1. На камтар аз се меъёр барои арзёбӣ таҳия шудааст		
2. Меъёрҳо бо забони фаҳмо ва дастрас барои хонандагон таҳия шудаанд		
3. Меъёрҳо унсурҳои мушаххас ва муҳимми фаъолиятро тавсиф мекунанд		
4. Аз рӯйи ҳар меъёр метавон объективона муайян кард, ки иҷро шудааст ё не		
5. Меъёрҳо ба намуди интихобшудаи фаъолият (лоиҳа, харита, кластер...) мувофиқанд		
6. Меъёрҳоро метавон барои бознигарӣ истифода бурд (аз рӯйи онҳо ба таври осон маслиҳат додан мумкин аст)		

Кори амалии 3. Таҳияи ҷадвали пешрафт

Мақсад: омӯхтани таҳияи ҷадвали пешрафт барои хонандагон, ки онҳоро кумак мекунад рушди худро аз рӯйи маҳоратҳои мушаххас бубинанд.

Кор дар ҷуфтҳо:

Дилхоҳ мавзуъ ва намуди фаъолиятро аз фанни худ интихоб кунед ва барои яке аз маҳоратҳои калидӣ ҷадвали пешрафт таҳия намоед.

Ҷадвал бояд:

- **сатҳҳои гуногуни азхудкунии маҳоратро тавсиф кунад** (масалан: аз «оғоз» то «пешрафта»);
- **бо забони фаҳмо барои хонандагон** таҳия шавад (бидуни сохти мураккаб);
- **амал ё натиҷаҳои мушаххасро инъикос намояд**, ки хонанда тавонад нишон диҳад.

Саволҳои назоратӣ барои арзёбии супориш:

1. 3–4 сатҳи пешрафт мавҷуд аст
2. Сатҳаш бо забони фаҳмо барои хонандагон тавсиф шудаанд
3. Ҳар сатҳ амал ё маҳоратҳои мушаххасро инъикос мекунад
4. Динамикаи рушд мушоҳида мешавад (аз сода ба мураккаб)

Кори амалии 4. Таҳияи «Чек-листи мувафаққият»

Мақсад: Омӯхтани роҳҳои тартиб додани чек-листи муваффақият, ки ба хонандагон кӯмак мекунад, то иҷрои унсурҳои калидии супоришро мустақилона пайгирӣ кунанд.

Супориш барои кор дар гурӯҳҳои се нафара:

Дилхоҳ мавзуъ ва намуди корро интихоб кунед (масалан: таҳлили харита, омодасозии гузориш, кори амалӣ) ва чек-листи муваффақият тартиб диҳед.

- 4–7 нуқтае, ки бояд хонанда чӣ корҳоро анҷом диҳад, то ки кор муваффақ ҳисоб шавад тавсиф кунед.
- Онҳоро бо забони сода ва фаҳмо таҳия кунед.
- Чек-листро метавон ҳам барои хонанда ва ҳам барои омӯзгор истифода бурд.

Чек-лист барои омӯзгор:

Меъёрҳо	*Ҳа*	*Не*
1. **Намуди фаъолият муайян шудааст**: кор ё супориши мушаххас интихоб карда шудааст (харита, лоиҳа, гузориш ва ғ.)	☐	☐
2. **Шумораи нуқтаҳо**: дар чек-лист барои хонанда на камтар аз 4 нуқта мавҷуд аст	☐	☐
3. **Забони фаҳмо**: мафҳумҳо бо калимаҳои сода ва фаҳмо навишта шудаанд	☐	☐
4. **Амали мушаххас**: ҳар як нуқта як амал ё натиҷаи мушаххасро тавсиф мекунад (масалан: «Се мисол овард», «Дар харита нишон дод»)	☐	☐
5. **Пайдарпайии мантиқӣ**: нуқтаҳо марҳилаҳои иҷрои супоришро инъикос мекунанд ва ба тартиби дуруст ҷойгир шудаанд	☐	☐
6. **Имкони санҷиш**: ҳар як нуқтаро метавон объективона арзёбӣ кард, иҷро шудааст ё не	☐	☐
7. **Барои хонанда муфид**: чек-лист ба хонанда кумак мекунад, ки фаҳмад, ки чӣ чиз хуб иҷро шудааст ва чӣ бояд такмил ёбад	☐	☐

Кори амалии 5. Бознигарии созанда

Мақсад: Омӯхтани тарзи бознигарӣ кардан, ки ба ҳамкорон кумак мекунад, то ҷиҳатҳои мусбии кори худ ва роҳҳои беҳтар кардани онро дарк кунанд.

Вазифа барои кор дар ҷуфтҳо:

Натиҷаҳое, ки шумо дар корҳои амалии қаблӣ таҳия карда будед (мақсади дарс, меъёрҳои арзёбӣ, шохисҳои пешрафт ё чек-лист), бо ҳамдигар табодули андеша кунед. Бо риояи принсипҳои зерин бознигарии хаттӣ тартиб диҳед:

1. *Чӣ чиз хуб шуд?* (Ҷиҳатҳои қавии корро мушаххас нишон диҳед)
2. *Чӣ ба такмил ниёз дорад***?** (Ҷанбаҳое, ки метавон беҳтар кард, номбар кунед)
3. *Чӣ гуна метавон натиҷаро беҳтар кард?* (Тавсияҳои мушаххас пешниҳод кунед)

Коре, ки ман арзёбӣ мекунам: ___________________________

Тарафҳои қавии кор	Чӣ ба такмил ниёз дорад	Тавсияҳо барои беҳтар шудани кор

Кори амалии 6. «Интихоби озод»

Мақсад: Омӯхтани истифодаи усулҳои гуногуни бознигарӣ ва интихоби самаранок барои таҷрибаи шахсӣ.

Вазифа барои кор дар ҷуфтҳо:

1. Ду кори дилхоҳи ҳамкоронро интихоб кунед, ки дар корҳои амалии қаблӣ таҳия шудаанд (мақсадҳои дарс, меъёрҳои арзёбӣ, шохисҳои пешрафт, чек-лист).
2. Аз чор усули бознигарӣ ду усули гуногунро интихоб кунед.
3. Ба ҳар як кор бо истифода аз усулҳои интихобшуда бознигарии хаттӣ диҳед.
4. Барои худбаҳодиҳӣ чек-листро истифода баред.

Усулҳои робитаи мутақобила (ё бозхӯрд):

1. **«Ҷиҳатҳои мусбӣ ва маслиҳат»**
   – Ҷиҳатҳои мусбӣ: як ҷиҳати қавии кор.
   – Маслиҳат: як пешниҳоди мушаххас барои беҳтар кардани кор.

2. **«Ду ситора ва як орзӯ»**
   – Ситораҳо: ду ҷузъи муваффақи кор.
   – Орзӯ: як пешниҳод, ки чӣ гуна метавон корро беҳтар кард.

3. **«Чӣ чиз хуб аст – чӣ бояд беҳтар шавад»**
   – Чӣ чиз хуб аст: унсурҳои муваффақи корро мухтасар қайд кунед.
   – Чӣ бояд беҳтар шавад: мушаххас нишон диҳед, ки чӣ бояд тағйир ёбад.

4. **«Савол ба муаллиф»**
   – Як саволе, ки ба муаллиф кумак мекунад, то амиқтар фикр кунад ё корро такмил диҳад.

Чек-лист: Бознигарии босифат чӣ гуна бояд бошад?

Меъёрҳо	*Ҳа*	*Не*
1. Мушаххас: аз кор намунаи аниқ овардам, на ҷумлаҳои умумӣ.		
2. Муътадил: ҳам ҷиҳатҳои қавӣ ва ҳам нуқтаҳои ниёз ба такмилро нишон додам.		
3. Бо тавсияҳо: маслиҳатҳои фаҳмо додам, ки чӣ гуна метавон корро беҳтар кард.		
4. Мусбат: бознигарӣ руҳбаланд мекунад, на қарди шахсро паст мезанад.		
5. Фаҳмо: бо забони сода навиштам, бе истилоҳҳои зиёдатӣ.		

Кори амалии 7. Худбаҳодиҳии маҳоратҳои ман дар самти арзёбии ташаккулдиҳанда

Мақсад: Арзёбии донишу маҳоратҳои худ дар самти татбиқи арзёбии ташаккулдиҳанда ва муайян кардани самтҳои рушд.

Дастурамал:

Сатҳи худро барои ҳар як маҳорат қайд кунед:

1 – Ҳанӯз кӯшиш накардаам
2 – Кӯшиш мекунам
3 – Муясар мешавам
4 – Метавонам

Маҳорат	1	2	3	4
1. **Мақсади дарсро** тарзе таҳия мекунам, ки натиҷаҳои интизоршавандаро барои хонандагон инъикос мекунанд	☐	☐	☐	☐
2. **Меъёрҳои** арзёбиро **равшан ва фаҳмо** барои намудҳои гуногуни кор таҳия мекунам	☐	☐	☐	☐
3. Чек-лист ва ҷадвалҳои пешрафтро барои худбаҳодиҳии хонандагон истифода мебарам	☐	☐	☐	☐
4. Усулҳои гуногуни бознигарии созандаро (хаттӣ ва шифоҳӣ) истифода мекунам	☐	☐	☐	☐
5. Арзёбии мутақобиларо ташкил мекунам, то хонандагон ба якдигар маслиҳатҳои муфид диҳанд	☐	☐	☐	☐
6. Хонандагонро ба муҳокимаи меъёр ва натиҷаҳои арзёбӣ ҷалб мекунам	☐	☐	☐	☐
7. Банақшагирии дарсҳоро тавре ба роҳ мемонам, ки **арзёбӣ рушдро дастгирӣ кунад**	☐	☐	☐	☐

Чӣ чизро ман мехоҳам беҳтар кунам:

....

....

....

....

....

....

....

МАВЗУИ 2

Методҳои арзёбии салоҳиятҳои калидии 4К+ дар дарси география

Чиро донистан муҳим аст?

- Салоҳиятҳои калидӣ (4К+) на танҳо дар корҳои ҷамъбастӣ, балки дар раванди иҷрои супоришҳо зоҳир мешаванд.
- Воситаҳои гуногуни арзёбии ташаккулдиҳанда ба ҳадафҳои гуногун хизмат мекунанд ва бояд мувофиқи супориши мушаххас интихоб шаванд.
- Меъёрҳои равшан ва фаҳмо арзёбиро шаффоф намуда, кӯмак мекунанд, ки субъективизм кам шавад.
- Арзёбии ташаккулдиҳанда танҳо дар ҳолате самаранок аст, ки фикру мулоҳиза мушаххас, саривақтӣ ва ба беҳбудӣ равонашуда бошад.

Чиро тавонистан муҳим аст?

- Муайян кардани он, ки кадом маҳоратҳо дар як супориши мушаххас зоҳир мешаванд.
- Интихоб ва мутобиқсозии усулҳои арзёбии ташаккулдиҳанда барои марҳилаҳои гуногуни дарс.
- Таҳия карда тавонистани меъёрҳои муваффақият бо забони сода ва фаҳмо барои хонандагон.
- Бозингариро тавре мебояд истифода намуд, ки ҳавасмандкунанда бошад, на барои «баҳо».
- Худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигарро ба тавре ташкил кардан зарур аст, ки пурмазмун ва амиқ бошад, на расмӣ.

Саволҳо барои муҳокима

- Ба хонандагон чӣ гуна кумак метавон кард, ки меъёрҳои муваффақиятро фаҳманд ва дар кори худ истифода баранд?
- Кадом воситаҳо имкон медиҳанд, ки пешрафтро равшан бинем, на танҳо натиҷаи охиринро?
- Чӣ гуна усули арзёбии ташаккулдиҳандаро мувофиқи ҳадафи мушаххаси дарс интихоб кунем?
- Чи гуна шароит лозим аст, ки арзёбии ташаккулдиҳанда қисми табиии дарс гардад, на як амали яквақта?

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ

Пас аз анҷоми мавзуъ шумо метавонед

1. **Фаҳмидани** он, ки **салоҳиятҳои 4К+** чӣ гуна дар раванди иҷрои супоришҳои таълимӣ зоҳир мешаванд.
2. **Усулҳои арзёбии ташаккулдиҳандаро,** ки барои рушди салоҳиятҳои 4К+ мувофиқанд, **муайян кунанд.**
3. **Зоҳиршавии салоҳиятҳои** 4К+ дар вазъиятҳои таълимӣ тақвият бахшад**.**
4. **Тарҳрезӣ ва мутобиқсозии** воситаҳои арзёбии ташаккулдиҳанда **барои** вазъияти мушаххаси таълимӣ**.**

Муқаддима

Чӣ гуна фаҳмем, ки хонанда на танҳо супоришро «барои нишон додан» иҷро мекунад, балки дар он воқеан пешравӣ дида мешавад?

Арзёбии салоҳиятҳои калидӣ, ин на танҳо баҳои ҷамъбастӣ дар охири дарс, балки мушоҳидаи пайваста, таҳлил ва дастгирӣ дар раванди таълим аст.

Арзёбии ташаккулдиҳанда ба омӯзгор ва хонанда кумак мекунад, ки пешрафти воқеиро бинанд, робитаи дуҷониба барқарор кунанд ва амалҳои худро сари вақт ислоҳ намоянд. Дарс ба як раванди муштараки рушд табдил меёбад. Ин навъи арзёбӣ, бо дарназардошти ҷузъиёти муҳим, ки ба сифати таълим таъсир мерасонанд на танҳо натиҷа, балки роҳи расидан ба онро низ равшан нишон медиҳад.

Дар дарси аввал шумо мефаҳмед, ки чӣ гуна дар супоришҳои шинос имкониятҳои таҳлил, ҷустуҷӯйи роҳҳои ғайристандартӣ ва асосноксозӣ «ниҳон» шудаанд. Мо муайян мекунем, ки кадом воситаҳои арзёбии ташаккулдиҳанда имконият медиҳанд, ки тафаккури интиқодӣ ва эҷодкорӣ ошкоро дар раванди кор рушд меёбанд, на танҳо дар охири дарс.

Дар дарси дуюм диққат ба он равона мешавад, ки арзёбии ташаккулдиҳанда чӣ гуна ба рушди маҳоратҳои ҳамкорӣ, муколама ва худомӯзӣ мусоидат мекунад. Тавассути супоришҳо шумо мебинед, ки чӣ гуна саҳми ҳар як хонандаро дар кори гурӯҳӣ муайян, бознигариро созанда ва раванди банақшагирию худбаҳодиҳиро барои хонандагон фаҳмо ва дастрас гардонем.

Дар кори амалӣ шумо худро дар нақши лоиҳакаш гузоред: супоришҳои таълимиро тарзе такмил диҳед, ки салоҳиятҳои калидӣ дар онҳо равшантар зоҳир шаванд; усулҳои арзёбии ташаккулдиҳандаро барои марҳилаҳои гуногуни дарс интихоб кунед; меъёрҳои муваффақият, чек-лист ва харитаҳои хулосавиеро таҳия кунед, ки дар дарсҳои шумо истифода кардан мумкин аст.

Шарҳи мафҳумҳои асосӣ

Бознигарӣ - маълумот дар бораи сифати иҷрои супориш, ки ба хонанда кумак мекунад фаҳмад: ки чӣ хуб аст ва чӣ чизро чӣ гуна беҳтар кардан мумкин аст.

Арзёбии ҳамдигар - равандест, ки дар он хонандагон корҳои якдигарро бо истифода аз меъёрҳои муайян арзёбӣ карда, шарҳҳои созанда пешниҳод менамоянд.

Меъёрҳои муваффақият - нишондодҳои равшан ва фаҳмо, ки бо ёрии онҳо иҷрои супориш ё расидан ба мақсад арзёбӣ шуда, ҳамчун нишондиҳанда ва роҳнамо барои хонандагон хизмат мекунанд.

МАШҒУЛИЯТИ 1

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:

1. **Салоҳиятҳои 4К+** чӣ гуна дар раванди иҷрои супоришҳои таълимӣ зоҳир шуданро, фаҳмидан.
2. Усулҳои **арзёбии ташаккулдиҳандаро, ки** барои рушди салоҳиятҳои 4К+ мувофиқанд, муайян кардан.

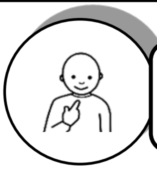

АЗ МИСОЛҲОИ СОДА ОҒОЗ МЕКУНЕМ

Чиро алакай медонед ва мефаҳмед?

Ин супориш барои санҷиши дониши шумо нест. Мақсад эҷоди нуқтаи оғоз барои кори минбаъда мебошад.

– Аввал бо интихоби «Дуруст» ё «Нодуруст» ба ҳар як изҳорот инфиродӣ ҷавоб диҳед.
– Сипас, ҷавобҳои худро дар гурӯҳ муҳокима карда, ба мувофиқат ва фарқият дар андешаҳо диққат диҳед.

Изҳорот	Дуруст	Нодуруст
1. Арзёбии ташаккулдиҳанда вақти зиёдро мегирад		
2. Арзёбии ташаккулдиҳанда ҳамон баҳо гузоштан аст		
3. Меъёрҳои равшан ба хонандагон кумак мекунанд, ки бо огоҳӣ кору фаъолият кунанд		
4. Арзёбии ташаккулдиҳандаро одатан дар охири дарс истифода мебаранд		
5. Арзёбии ташаккулдиҳанда дар синфҳои болоӣ хуб натиҷа медиҳад		
6. Хонанда метавонад дар таҳияи меъёрҳои муваффақият иштирок кунад		
7. Овеза ва ёддоштҳо, сарфи беҳудаи вақтанд, онҳо ба натиҷа таъсир намерасонанд		
8. Чек-лист ба хонанда кумак мекунад, ки кори худро беҳтар назорат кунад		
9. Арзёбии ташаккулдиҳанда танҳо барои фанҳои табиӣ мувофиқ аст		
10. Бознигарӣ, агар дар охири омӯзиши мавзуъ дода шавад, самаранок аст		
11. Арзёбии ташаккулдиҳандаро ҳатто бе баҳо гузоштан низ истифода бурдан мумкин аст		
12. Як усули арзёбии ташаккулдиҳандаро метавон барои фанҳои гуногун мутобиқ кард		
13. Арзёбии ташаккулдиҳанда, ин вақте аст, ки омӯзгор пурра вазифаи арзёбиро ба хонандагон месупорад		
14. Арзёбии ташаккулдиҳанда ба коҳиш додани баҳс ва норозигӣ аз баҳо кумак мекунад		

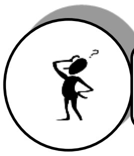

ЧИРО БОЯД ДОНЕД?

Варақаи иттилооттии 4.3-ро бодиққат хонед, баъд аз он фаҳмиши худро бо истифода аз варақаи худбаҳодиҳии 4.3. санҷед.

Варақаи иттилоотии 4.3

1. АРЗЁБИИ САЛОҲИЯТҲОИ КАЛИДӢ: АЗ ВАЗЪИЯТИ ТАЪЛИМӢ ТО МЕЪЁРҲОИ НАМОЁН

Арзёбӣ ҳамеша идомаи нигоҳ ва диди омӯзгор аст: ӯ ба чӣ таваҷҷуҳ мекунад, чӣ чизро муҳим мешуморад ва чиро дастгирӣ кардан мехоҳад. Масалан, агар хонанда бояд як масъалаи географиро ҳал кунад, натиҷаи онро арзёбӣ кардан осон аст. Аммо агар вазифа чунин бошад: ташаббус нишон додан, дар гурӯҳ ба мувофиқа расидан ё пешниҳоди як роҳи ғайриодӣ, чӣ бояд кард? Мо наметавонем тафаккури интиқодиро бо ҷадвал чен кунем ва наметавонем объективона сатҳи ҳамкориро бо ҷадвали даҳбалла дақиқ ҳисоб кунем. Маҳз дар ҳамин ҷо душворӣ пайдо мешавад: арзёбӣ муҳим аст, аммо чӣ гуна, на ҳамеша равшан аст.

Пас савол ба миён меояд: инро дар куҷои дарс дидан мумкин аст?

Ҷавобро мо аллакай дар баррасии вазъиятҳои таълимӣ қисман ёфтем. Маҳз он ҷо, дар супоришҳои мушаххас ва ҳамкориҳои воқеӣ, салоҳиятҳои калидӣ ҳамчун як қисми раванди воқеии таълим, на ҳамчун «иловаҳои» алоҳида, балки ҳамчун ҷузъи ҳақиқии омӯзиш зуҳур мекунанд.

Чӣ гуна салоҳиятҳои калидӣ дар вазъияти таълимӣ зуҳур мекунанд?

Вазъияти таълимӣ, ин танҳо як супориши одӣ дар дарс нест, балки лаҳзаест, ки хонанда бо чизи нав, масъалаи ғайриодӣ, зарурати муҳокимаи як идея, ё гирифтани нақш дар кори гурӯҳӣ рӯ ба рӯ мешавад.

Маҳз дар чунин лаҳзаҳо равшан мешавад, ки хонанда чӣ гуна фикру муошират мекунад ва чӣ гуна роҳҳои ҳалли масъаларо меҷӯяд.

Ба ин тартиб, салоҳиятҳои калидӣ дар худи мантиқ ва сохтори вазъияти таълимӣ зуҳур мекунанд:

- **Супоришҳои мушкил ва кушода** тафаккури интиқодӣ ва эҷодиро фаъол мекунанд;
- **Кор дар ҷуфт ё гурӯҳҳо** ҳамкорӣ ва муоширатро ба ҳаракат меоранд;
- **Рефлексия пас аз иҷрои супориш** имкони нишон додани малакаи омӯзишро фароҳам месозад.

Ин маънои онро дорад, ки ҳар як унсури вазъият, аз тарзи баён кардани масъала то усули муҳокима на танҳо ба омӯзиши фан, балки ба рушди салоҳиятҳои калидӣ мусоидат мекунад.

Вазъияти таълимӣ**,** дар ин маъно, як муҳити махсус тарҳрезишуда аст, ки дар он салоҳиятҳо на танҳо гуфта мешаванд, балки ба амал табдил меёбанд**.**

Чаро муҳим аст, ки ин зуҳуротро бинем?

Ҳатто агар вазъияти таълимӣ дуруст тарҳрезӣ шуда бошад, ки ин кофӣ нест**.** Муҳим чӣ гуна амалҳои хонандагонро дар он вазъият дидан аст**.** Баъзан хонанда як қадами муҳим мегузорад, идеяи нав пешниҳод мекунад, фикри ҳамсинфонашро дақиқ мекунад, роҳи ғайристандартии ҳалли масъала меёбад.

Аммо агар ин амал ба назар гирифта нашавад, гӯё вуҷуд надошта бошад, он дар раванди дарс нопадид мегардад.

Вазифаи мо ҳамчун омӯзгор *ин зуҳуротро пай бурдану гуфтан аст:*

- Шумо ду роҳро муқоиса кардед, ин тафаккури интиқодӣ аст.
- Шумо як роҳи дигар пешниҳод кардед, ин эҷодкорӣ аст.

Бо ин кор, мо ба хонанда фаҳмонда медиҳем, ки амалҳои ӯ арзиш доранд. Маҳз ҳамин тавр муҳити таълим ба рушди шахсӣ ва салоҳиятҳо мусоидат мекунад.

Нишондиҳанда ва меъёрҳо барои чӣ лозиманд?

Барои он ки муҳити таълимӣ воқеан ба рушд мусоидат кунад, барои ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим нишондиҳандаҳои равшан ва фаҳмо лозим аст. Дар ин ҷо унсурҳои намоёни муҳити таълимӣ кумак мекунанд, салоҳиятҳоро мушаххас ва намоён месозанд.

Яке аз чунин унсурҳо ёддошт ва овезаҳо мебошанд:

Хонандае, ки фаъолона роҳи ҳалли масъаларо меҷӯяд

- **Ба андешаҳои гуногун диққат медиҳад**, гуш ва баҳс карда метавонад.
- **Якчанд роҳи ҳаллро** ҷустуҷӯ мекунад ва онҳоро муқоиса мекунад.
- Аз ғалат кардан **намеҳаросад** – мефаҳмад, ки ғалатҳо ба омӯзиш кумак мекунанд.
- **Устувор аст**: ҳатто агар ҳалли масъала душвор ва тӯлонӣ бошад, онро ҷустуҷӯ мекунад.
- Барои интихоби роҳи ҳалли масъала масъулиятро ба дӯш мегирад.

Мақсад: дарёфти роҳи ҳалли амиқи масъала ва фаҳмидани моҳияти он аст

Хонандае, ки дар ҳалли масъала заиф аст

- Фикр мекунад, ки танҳо андешаи худаш дуруст аст.
- Аввалин ҷавоберо, ки ба даст меорад, қабул карда, бо ҳамон маҳдуд мешавад.
- Аз масъалаҳои душвор канорагирӣ карда, кӯшиш мекунад, ки корро ҳарчи зудтар анҷом диҳад.
- Муҳокима ва қабули танқиди созандаро дӯст намедорад.
- Намехоҳад андешаҳои дигаронро гӯш кунад ва онҳоро ба назар гирад.

***Мақсад**: ҳарчи зудтар ба анҷом расонидани супориш.*

ОВЕЗА «Ҳалкунандаи фаъол ва заиф» дар чанд сатҳ кор мекунад:

- Хусусиятҳои абстрактиро (мисли «эҷодкор бош», «дар гурӯҳ кор кун») ба амалҳои фаҳмо табдил медиҳад, ки ҳам омӯзгор ва ҳам хонанда мебинанд ва мефаҳманд.
- Ба қисми муҳити таълим табдил меёбад, ки ҳатто аз маводи деворҳо низ меомӯзанду ёдрас мекунанд, ки «ҳалкунандаи қавӣ» будан, маънои онро дорад, ки он аз ҷустуҷӯи роҳи ҳал, муҳокима ва аз ғалат намеҳаросад.
- Бо сабукӣ ба баррасии арзёбӣ кумак мекунад.

Ин воситаи айёнӣ чӣ медиҳад? Он салоҳиятҳоро аз мафҳумҳои абстрактӣ ба нишондиҳандаҳои фаъол табдил медиҳад, ки ҳар рӯз метавон истифода бурд.

Хулоса

Арзёбии салоҳиятҳои калидӣ аз он оғоз меёбад, ки ин маҳоратҳо дар вазъияти таълимӣ ва муҳити омӯзиш ҷой ва шакл пайдо мекунанд. Унсурҳои сода, мисли овезаҳо, идеяҳои мураккабро ба роҳнамоҳои фаҳмо табдил медиҳанд. Онҳо ба хонандагон кумак мекунанд, ки қадамҳои худро дарк кунанд ва омӯзгорон рушди онҳоро дида дастгирӣ намоянд.

Маҳз чунин қадамҳои хурд, вале ҳушмандона, муҳитро рушддиҳанда месозанд ва арзёбиро сермаъно ва самаранок мегардонанд.

2. АРЗЁБИИ САЛОҲИЯТҲОИ КАЛИДӢ: ШАКЛ ВА ВОСИТАҲО

«Маҳорат дар омӯхтан» дар вазъияти воқеӣ чӣ маъно дорад? «Салоҳияти иртиботӣ» дар ҷавоби шифоҳӣ чӣ гуна ба назар мерасад? «Эҷодкорӣ» дар кори лоиҳавӣ аз куҷо оғоз мешавад ва дар куҷо анҷом меёбад? Бе посух ба ин саволҳо, ҳатто воситаҳои технологии пешрафта маънои худро гум мекунанд.

Чек-листҳо, варақаҳои мушоҳида, харитаҳои арзёбӣ ва рубрикаҳо танҳо *«коғаз барои ҳисобот»* нестанд. Онҳо салоҳиятҳоро барои омӯзгор намоён ва муҳокимашаванда месозанд, то он чизеро, ки одатан аз назар дур мемонад мушоҳида кунад, барои хонанда бошад, фаҳмад, ки кадом қадамҳо ӯро ба рушд кардан мебаранд.

Ин воситаҳо муколамаи зиндаи педагогиро иваз намекунанд, баракс дар якҷоягӣ бо он кор мекунад, сифатҳои мураккабро соҳиб гашта, тафаккури интиқодӣ ё эҷодкориро ба амалҳои мушаххас табдил медиҳанд, ки метавон дид, муҳокима ва арзёбӣ намуд.

2.1. Тафаккури интиқодӣ: чӣ гуна метавон дид, арзёбӣ кард ва рушд дод

Ихтилоф ва номувофиқатиро дар шарҳи маъмул дидан, ба худ ва дигарон саволҳои ғайриодӣ додан, дар сатҳи «аз ёд» наистодан, дақиқ кардану санҷидани маълумот ва моҳияти тафаккури интиқодии рушдёфта, на танҳо омодагӣ ба танқид ё баҳс бо ҳар кас ва дар ҳар маврид аст.

Барои ин маҳоратҳо воқеан рушд кунанд, муҳим аст, ки онҳо барои омӯзгор тавассути мушоҳида ва барои хонанда тавассути худбаҳодиҳӣ ва муҳокима намоён гарданд.

1. Шакли мушоҳида

Мақсад: пай бурдани он, ки хонанда тафаккури интиқодиро дар дарс чӣ гуна нишон медиҳад, савол мегузорад, маълумотро дақиқ мекунад, ихтилофро меҷӯяд, хулоса мебарорад.

Зуҳури маҳорат	Ҳа/Не	Намуна
1. **Савол мегузорад:** нуктаҳои нофаҳмоаро дақиқ мекунад, маълумотро зери шубҳа мегирад		
2. **Муқоиса мекунад:** фарқият ё монандиро байни манбаъ, харита ва андешаҳо мебинад		
3. **Ихтилофро меёбад:** номувофиқатӣ ё ихтилофро дар маълумот нишон медиҳад		
4. **Далел меорад:** нуқтаи назари худро бо далел ё мисолҳо асоснок мекунад		
5. **Хулоса мебарорад:** андешаи шахсии худро баён мекунад ва мефаҳмонад, ки он ба чӣ асос ёфтааст		

Таҳлили методӣ: чӣ гуна бо шакли мушоҳида метавон кор кард

Ба ҷадвал нигаред: он ҳамчун як занҷираи тафаккури интиқодӣ аз саволгузорӣ то муқоиса, ошкор кардани зиддиятҳо, далеловарӣ ва дар ниҳоят хулоса кардан сохта шудааст.

Фаҳмидан муҳим аст, ки ҳар як ҳалқаи ин занҷир метавонад худ як объекти алоҳидаи мушоҳида бошад. Масалан:

- **Барои саволҳо** метавон харитаи алоҳида таҳия кард: хонанда кадом навъи саволҳоро медиҳад (аниқкунанда, санҷишӣ, таҳқиқотӣ).
- **Барои далеловарӣ** шакли алоҳида: хонанда ба чӣ такя мекунад (далел, мисолҳо, аз таҷрибаи шахсӣ).
- **Барои хулосаҳо** на танҳо ҳузури онҳо, балки мушоҳидаи амиқӣ, мустақилият ва робитаи онҳо бо мавод низ муҳим аст.

Ҳоло мо ин корро махсус анҷом намедиҳем, то маводи таълимиро бо воситаҳои зиёдатӣ бор накунем. Аммо муҳим аст, дарк кунем, ки ҳар як унсури занҷирро метавон ба шакли мушоҳида ё рубрикаи алоҳида табдил диҳем.

Истифодаи рубрика, ин воситаи сатҳи дигар аст. Онҳо барои мушоҳидаи одӣ нестанд, балки барои дидан ва арзёбӣ намудани сатҳҳои зуҳури маҳорат – аз мудати кутоҳтарин то то пешрафта мебошад, ки дар бораи инҳо дертар суҳбат мекунем.

Шаклҳои мушоҳида, на танҳо барои омӯзгор муҳим аст. Маҳз аз ҳамин сабаб аст, қадами навбатӣ чек-листи оинавӣ барои хонандагон аст, ки бо ҳамин мантиқ таҳия шудааст. Он ба хонандагон кӯмак мекунад, ки раванди андешаронии худро бинанд ва он барои худбаҳодиҳӣ, арзёбии ҳамдигар ва муҳокима дар синф асос мешавад,.

2. Чек-лист барои худбаҳодиҳӣ: «Чӣ гуна ман – интиқодӣ фикр кардам?»

Он чиро, ки дар дарс анҷом додед аломат гузоред. Агар хоҳед, намуна илова кунед.

Ман вақти ... интиқодӣ фикр кардам	Ҳа	Мехоҳам санҷам	Масалан
1**. Савол додан:** аз омӯзгор ё ҳамсинфон пурсидам – Чаро? Аз куҷо? Чӣ гуна санҷем?			
2. **Маълумотро муқоиса кардам**: дидам, ки харита, матн ё андешаҳо чӣ монандӣ ё фарқ доранд			
3. **Номувофиқати ёфтам:** фаҳмидам, ки маълумот аз манбаъҳои гуногун мувофиқ намеоянд			
4. **Ҷавобамро шарҳ додам**: мисол, факт ё далел овардам			
5. **Хулоса кардам:** андешаи шахсии худро баён кардам ва фаҳмондам, ки чаро чунин фикр дорам			

Чӣ гуна истифода бурдан мумкин аст:

– Пас аз дарс ба инҳо ҷавоб диҳед: чӣ корро анҷом додед ва чиро дар оянда озмудан мехоҳед**.**
– Дар ҷуфтҳо муҳокима кунед: ҷавобҳоро муқоиса ва мисолҳоро мубодила намоед**.**
– Ақидаи шахсии худро илова намоед: чӣ чиз ба ту дар фикрронии интиқодӣ кумак мекунад?

Шарҳи методӣ барои омӯзгор

- Муҳокимаи чек-лист дар ҷуфтҳо ба хонандагон кумак мекунад, ки амалҳои худро дарк кунанд ва ба ҳамдигар додани бознигариро омӯзанд**.**
- Пешниҳоди «илова кардани ақидаи шахсӣ» маърифатро рушд медиҳад, хонандагон тавсиф намедиҳанд, ки "тафаккури интиқодӣ" барои онҳо чӣ аҳамият дорад.

Муҳиммият: чек-листро на ҳамчун воситаи арзёбии расмӣ, балки чун воситаи гуфтугӯ ва таҳлили муштарак истифода кунед.

Ба ҳар ҳол, чек-листро метавон на танҳо барои худбаҳодиҳӣ, балки барои мавзуи мушаххаси дарс низ таҳия кард.

Ин гуна воситаҳо ба хонандагон кумак мекунанд, ки пайдарпайии амалҳоро нигоҳ доранд ва ба омӯзгор то бубинад, хонандагон чӣ гуна маводро таҳлил мекунанд.

3. **Чек-лист барои супориши мушаххас (таҳлили манбаи географӣ)**

Мавзуъ: *Мушкилоти кӯли Сарез*
Мақсад: *омӯхтани таҳлили ҳуҷҷат ва баён кардани хулосаҳо*

Корҳое, ки бояд анҷом дода шаванд	**Қайд кардан (✓)**
1. Манбаро пурра хонед ва дар зери калимаҳои нофаҳмо хат кашед.	
2. Муайян кунед, ки муаллиф кист, кай ва дар куҷо манбаъ таҳия шудааст.	
3. Мазмуни асосии матнро ҷудо кунед (ё 2–3 ғояи калидӣ).	
4. Муайян кунед, ки оё дар матн андешаи шахсӣ ё эҳсосот вуҷуд дорад.	
5. 1–2 воқеиятро ёбед, ки метавон онҳоро бо маълумоти дигар санҷид.	
6. Ин манбаро бо китоб ё ҳуҷҷати дигар муқоиса намоед	
7. Хулоса намоед, ки ин манбаъ чӣ арзиш дорад ва барои чӣ муфид аст.	

Ҳамин тавр, чек-лист метавонад ҳам умумӣ бошанд ва ҳам махсус барои вазифаҳои мушаххаси дарс «танзим» шаванд, ҳарду шакл равандҳои фикриро намоён месозанд.

Шарҳи методӣ

Чунин чек-лист сохтори корро дастгирӣ мекунад (хонанда дар иҷрои супориш «ҳайрон» намемонад) ва тафаккури интиқодӣ муқоисаи манбаъҳо, муайян кардани далелҳо, таҳлили хулосаҳоро рушд медиҳад. Онро метавон дар дарс, дар корҳои ҷуфтӣ ё ҳамчун вазифаи хонагӣ истифода бурд.

Чек-листҳоро барои вазифаҳои гуногун: кор бо харита, таҳлили маълумоти иқлимӣ, омодасозии лоиҳаи хурд ва ғайра мутобиқ кардан осон аст. Ин онҳоро ба як воситаи универсалӣ барои дарс табдил медиҳад.

4. **Рубрика (харитаи сатҳҳо)**

Рубрика, ин «зинаи намоёни рушди маҳорат» аст. Ин восита кумак мекунад, бубинем, ки маҳорат аз ибтидоӣ то сатҳи баланд дар кадом сатҳ зоҳир мешавад. Рубрика меъёрҳоро барои омӯзгор ва хонанда равшан месозад. Ба шарофати он, метавон динамикаи рушди хонандаро мушоҳида кард ва қадамҳои мушаххасро барои пешрафти минбаъда муҳокима намуд.

Рубрикаҳо метавонанд гуногун бошанд: баъзеашон як маҳоратро пурра тавсиф (маҷмӯи малакаҳо) ва баъзеи дигарашон як унсури муҳимро арзёбӣ мекунанд. Биёед аз як мисоли сода оғоз кунем, ки чӣ гуна хонанда далел меорад.

Рубрика: Таҳияи далел

Зина	Хонанда чӣ гуна далел месозад
Ибтидоӣ	Андешаи шахсиро бе асос мефаҳмонад («ман ҳамин тавр фикр мекунам», «дар матн ҳамин хел навишта шудааст»), намефаҳмонад, ки чаро ин дуруст аст
Асосӣ	Як изҳоротро мефаҳмонад ва *як далели сода* (далел ё мисол) меорад, вале аҳамияти онро шарҳ намедиҳад
Пешрафта	Далел таҳия мекунад: *изҳоротро мефаҳмонад, онро бо якчанд факт ё мисол дастгирӣ мекунад*, шарҳ медиҳад, ки чаро онҳо муҳимманд
Баланд	Далели муфассал таҳия мекунад: тезис ва изҳороти консептуалиро *мефаҳмонад,* онро бо далелҳо системавӣ дастгирӣ мекунад, мантиқи онҳоро алоқаманд мекунад ва хулосаи муфассал ва асоснок пешниҳод менамояд

Шарҳи методӣ

Ин рубрика дар ҳолате муфид аст, ки ба рушди маҳорати мушаххас диққат дода шавад. Он ба омӯзгор кумак мекунад, зуд фаҳмад, ки хонанда танҳо андешаи шахсиро баён мекунад, ё онро бо далел ва мантиқ асоснок намояд.

Рубрика метавонад барои ҷавобҳои шифоҳӣ, корҳои хаттӣ ва худбаҳодиҳии хонандагон истифода шавад (масалан: «То чӣ андоза ман тавонистам андешаи худро асоснок кунам?»).

Рубрика: Харитаи сатҳҳои тафаккури интиқодӣ

Тафаккури интиқодӣ, ин танҳо як маҳорат нест, балки маҷмӯи малакаҳоест, ки якҷоя кор мекунанд ва якдигарро тақвият мебахшанд.

Рубрикаи дар поён овардашуда кумак мекунад, ки ин параметрҳоро дар динамика аз сатҳи ибтидоӣ то сатҳи пешрафта бубинем.

Он ҳам барои омӯзгор ва ҳам барои хонанда раванди рушди тафаккурро намоён ва фаҳмо месозад . Ин намуна пурра нест ва метавонад васеъ карда шавад — масалан, бо нишондиҳандаҳои кор бо гипотеза ва мухолифатҳо.

Нишондиҳанда	Сатҳи ибтидоӣ	Сатҳи асосӣ	Сатҳи пешрафта	Сатҳи баланд
Муқоисаи иттилоот	Ба фарқиятҳои манбаъҳо аҳамият намедиҳад; танҳо як манбаъро истифода мебарад	Далелҳои алоҳидаро муқоиса мекунад, аммо бе таҳлили амиқ	Манбаъҳоро (харита, матн, андешаҳо) ба таври системавӣ муқоиса мекунад; фарқият ва монандиҳоро муайян месозад	Манбаъҳоро таҳлил мекунад, сабабҳои фарқиятҳоро шарҳ медиҳад, хулосаҳои асоснок меорад
Саволҳои пешниҳодшуда	Савол намедиҳад; ахборро ҳамчун ҳақиқат қабул мекунад	Саволҳои содаи тавзеҳдиҳанда мегузорад (Ин чӣ маъно дорад? Дар куҷо ҷойгир аст?)	Саволҳои мушкил ва тавзеҳдиҳанда мегузорад, ки ба фаҳмиши амиқ мусоидат мекунанд	Саволҳои таҳқиқотӣ мегузорад, ки ба ҷустуҷӯйи дониш ё роҳҳои ҳалли нав мебаранд
Баррасии мавқеъ	Бе шарҳ ҷавоб медиҳад; «чӣ тавре навишта шудааст…» ё «чӣ тавре гуфтанд…»	Ба таври сода шарҳ медиҳад (дар асоси далелҳо равшан)	Мавқеи худро бо мисол ва маълумотҳо аз манбаъҳо асоснок мекунад	Далелҳоро бо такя ба якчанд манбаъ месозад, занҷираи мантиқии исботро ташкил медиҳад

Хулоса ва ҷамъбаст	Хулоса намекунад; танҳо иттилоотро нақл мекунад	Сатҳӣ хулоса меунад (бе таҳлили сабабҳо)	Хулосаҳои шахсиро дар асоси таҳлили иттилоот баён мекунад	Умумисозии амиқ мекунад, маълумоти гуногунро мепайвандад, ғояҳои дурнамодор пешниҳод мекунад

Шарҳи методӣ

Ин рубрика дар ҳолате муфид аст, ки лозим аст тафаккури интиқодиро ҳамчун як маҳорати мукаммал дид. Он ба омӯзгор кумак мекунад, ки муайян намояд, ки хонанда чӣ гуна бо иттилоот кор мекунад: оё манбаъҳоро муқоиса мекунад, саволҳои амиқ мегузорад, андешаи худро асоснок ва хулосаҳои шахсӣ пешниҳод менамояд.

Рубрикаро метавон бо роҳҳои гуногун истифода кард:

- **Барои мушоҳида дар дарс:** қайд кардан, ки хонандагон кадом сатҳҳоро нишон медиҳанд.
- **Барои муҳокима:** нишон додани «зинаи рушд» ба хонандагон, то фаҳманд, ки пешравӣ чӣ маъно дорад.
- **Барои худбаҳодиҳӣ:** ба хонанда имконият додан, ки худаш муайян кунад ки дар кадом сатҳ қарор дорад ва муҳокима кунанд, ки чӣ гуна метавонанд ба сатҳи навбатӣ гузаранд.

Муҳим: рубрика барои баҳо гузоштан нест, балки барои пайгирии динамикаи рушд ва банақшагирии қадами оянда истифода мешавад.

5. Саволҳои рефлексивӣ

Рефлексия — лаҳзаест, ки хонанда дарк мекунад: чӣ кор кард, чӣ омӯхт ва чӣ чизро метавонад беҳтар кунад. Саволҳои сода пас аз иҷрои супориш ё дарс ба хонанда кумак мекунанд, ки кори худро аз берун бинанд. Ин гуна восита на танҳо тафаккури интиқодӣ, балки маҳорати омӯзиш**ро** низ рушд медиҳад, зеро хонанда на танҳо натиҷа, балки равандро низ мебинад.

Намунаи саволҳои рефлексивӣ:

- Чӣ чизи навро ҳангоми муқоисаи манбаъҳо пай бурдам?
- Ман кадом саволҳоро додам ва онҳо ба чӣ кумак карданд?
- Дар куҷо зиддиятро ёфтам ва чӣ гуна онҳоро шарҳ додам?
- Чӣ чиз дар таҳлили имрӯзаи ман беҳтар аз пеш буд?

Шарҳи методӣ

Саволҳои рефлексивиро метавон дар охири дарс, дар кори ҷуфтӣ ё гурӯҳӣ, ё ҳамчун номгӯй барои муҳокима пешниҳод кард.

Онҳо ба мустаҳкам намудани салоҳиятҳои нав кумак мекунанд ва маҳоратҳои абстрактиро (мисли тафаккури интиқодӣ) ба амалҳои даркшаванда табдил медиҳанд.

Муҳим: рӯйхати саволҳо пойдор нест, онро метавон ба мавзӯъ ва супориш васеъ ё мутобиқ кард ва хонандагонро дар таҳияи саволҳои нав ҷалб намуд.

6. Ёддошт ва овезаҳо

<table>
<tr><th colspan="2">ТАФАККУРИ ИНТИҚОДӢ
Савол диҳед – Зиддиятро ёбед – Санҷед</th></tr>
<tr><td>ШАХСЕ, КИ ФИКРИ ҚАВӢ ДОРАД</td><td>ШАХСЕ, КИ ФИКРИ ЗАИФ ДОРАД</td></tr>
<tr><td>• **Андешаҳоро муқоиса мекунад**: нуқтаи назари гуногунро меҷӯяд, ба як андеша маҳдуд намешавад.
• **Саволҳои душвор медиҳад:** барои амиқ фаҳмидан, на барои «расмият».
• **Дар зиддиятҳо маъно меҷӯяд:** онҳоро ҳамчун имкони таҳлили амиқ мебинад.
• **Далел меорад:** ба далелҳо такя мекунад ва онҳоро шарҳ медиҳад.
• **Андешаи худро бошуурона иваз мекунад:** агар далелҳои қавӣ пайдо шаванд.
• **Дигаронро гӯш мекунад:** андешаҳоро эҳтиром мекунад ва бе хашму ғазаб баҳс мекунад.</td><td>• **Чизе пеш омад қабул мекунад**: дигар ҷустуҷӯ намекунад.
• **Хомӯш аст ё «барои расмият» савол медиҳад:** кӯшиш намекунад амиқ фаҳмад.
• **Ба ғалатҳо чашм мепӯшад**: вонамуд мекунад, ки ҳама чиз дуруст аст.
• **Ба ибораи «чунки ҳамин тавр гуфтанд»: бовар мекунад:** манбаъҳоро намесанҷад.
• **Ақидаи худро нигоҳ медорад:** ҳатто агар баръакс исбот шуда бошад.
• **Аз андешаҳои дигарон рӯй мегардонад:** намехоҳад муҳокима кунад.</td></tr>
<tr><td colspan="2">***Розӣ шудан осон аст. Фикр кардан — мушкил.***</td></tr>
</table>

Барои чӣ ин ёддошт лозим аст?

Ин овезаро метавон барои ороиши синф ва ҳамчун маводи тақсимотӣ барои хонандагон истифода бурд, дар ҳар ду ҳолат ҳам он ҳамчун воситаи рушд ва худбаҳодиҳӣ кор мекунад.

Он кӯмак мекунад, ки тафаккури интиқодӣ аз як маҳорати абстрактӣ ба маҷмӯи амалҳои мушаххас, амалҳое, ки ҳам омӯзгор ва ҳам хонанда мебинад, табдил ёбад.

Ин як воситаи нарми арзёбӣ на барои баҳогузорӣ, балки барои мушоҳида, худбаҳодиҳӣ ва муҳокима мебошад.

Чӣ гуна истифода бурдан мумкин аст:

- Дар ҷои намоён овезон кардан, то ба хонандагон меъёрҳоро ёдрас кунад
- Ҳамчун нуқтаи муҳокима: «Шумо дар куҷо будед, дар наздикии шахсе, ки фикри қавӣ дорад ё заиф?»
- Дар рефлексия истифода бурдан: хонандагон худ қайд кунанд, ки кадоме аз қадамҳои «қавӣ»-ро анҷом доданд

Дар маҷмӯъ, ёддошт идеяҳои мураккабро ба роҳнамоҳои сода ва фаҳмо табдил медиҳад ва онҳоро қисми муҳити таълим месозад. Он рушди тафаккури интиқодиро на танҳо тавассути супоришҳо, балки тавассути муҳити синф, ки дар он «амиқ фикр кардан» як арзиши умумӣ аст, дастгирӣ мекунад.

Ҷадвали ҷамъбастии воситаҳои арзёбии салоҳият: Тафаккури интиқодӣ

Ном	Тавсифи кӯтоҳ	Мақсади истифода
Шакли мушоҳида	Ҷадвал бо рӯйхати **амалҳои мушоҳидашаванда** (савол мегузорад, зиддиятро меёбад, манбаъҳоро муқоиса мекунад…)	Барои омӯзгор: мебинад, ки хонанда чӣ гуна дар дарс маҳорат нишон медиҳад
Оинаи чек-лист барои хонандагон	Рӯйхати амалҳои мушаххас дар қолаби «Ман…», ки хонанда пас аз иҷрои супориш қайд мекунад	Барои **худбаҳодиҳӣ ва дарки раванд**; метавон барои муҳокима дар корҳои дунафарӣ ё гурӯҳӣ истифода шавад

Чек-лист барои супоришҳои мушаххас	**Рӯйхати фаъолиятҳои қадам ба қадам** ё меъёрҳо барои иҷрои супориши мушаххас (масалан, таҳлили ҳуҷҷат, муқоисаи харитаҳо)	Барои **коркарди марҳила ба марҳила**: ба хонандагон кумак мекунад, ки сохтор ва талаботи супоришро нигоҳ доранд
Рубрикаи як маҳорат	**«Зинаи рушд»** барои як маҳорат (масалан, чӣ гуна далел овардан ё савол гузоштан) — аз сатҳи ибтидоӣ то баланд	Барои арзёбии дақиқ ва муҳокимаи маҳорати мушаххас, инчунин барои ҳадафгузорӣ
Рубрикаи мукаммал	**Харитаи муфассали сатҳҳо**, ки якчанд маҳоратҳои марбутро тавсиф мекунад (таҳлил, далеловарӣ, саволгузорӣ…)	Барои **арзёбии мукаммал** ва банақшагирии рушди маҳорат
Саволҳои рефлексивӣ	Рӯйхати саволҳо барои **таҳлили фаъолиятҳои худ** пас аз иҷрои супориш	Барои **дарки раванди фикррронӣ** ва банақшагирии беҳбудиҳо
Ёддошт / Овеза	**Роҳнамоҳои намоён:** нишонаҳои «шахсе, ки фикри «қавӣ» ё «заиф» дорад, ба амалҳои фаҳмо табдилёфта	Барои **худбаҳодиҳӣ, муҳокима ва ташаккули фарҳанги фикррронӣ** ва далеловарӣ дар дарс

2.2. Тафаккури эҷодӣ: чӣ гуна онро метавон дид, арзёбӣ кард ва рушд дод

«**Эҷодкорӣ** амиқ кофтан, бо диққат нигаристан, ислоҳи ғалатҳо, бо гурба сӯҳбат кардан, ғӯта ба умқ задан, гузаштан аз деворҳо, тобон кардани офтоб, сохтани қасрҳо дар рег, истиқболи оянда». *(П. Торренс)*

Ин суханон рамзӣ гуфта шудаанд, вале моҳияти эҷодиро хеле дақиқ инъикос мекунанд, эҷодкорӣ, ин қобилияти бештар дидан нисбат ба хобидан дар сатҳ ва ҷуръат ба озмоиши он чизҳое аст, ки ба назари дигарон ғайриимкон менамоянд.

Эҷодкорӣ ё тафаккури эҷодӣ, ин ду мафҳуми ҳаммаъно мебошанд ва равандеро ифода мекунанд, ки ба инсон имкон медиҳад идеяҳои нав эҷод кунад, роҳҳову ҳалли ғайристандартӣ пайдо намояд ва ба мушкилот бо назари тоза муносибат кунад. Ин маҳоратест, ки ба шахс имкон медиҳад ба ашёҳо аз мавқеи дигар нигарад ва идеяҳоро ба таври ғайриодӣ пайваст намояд.

Эҷодкорӣ бошад, мафҳуми васеътар аст: он тавонмандӣ эҷодии инсонро дар бар мегирад, ки на танҳо дар тафаккур, балки дар эҳсос, муоширот, усул ва натиҷаҳои фаъолият низ зоҳир мешавад.

Аммо чӣ чиз маҳз тафаккурро эҷодӣ мекунад? Барои рушд додан ва арзёбии ин маҳорат, муҳим аст, ки мо унсурҳои асосии онро дақиқ дарк кунем. Танҳо дар он сурат метавон воситаҳои самаранок барои мушоҳида, арзёбӣ ва рушди эҷодӣ дар раванди таълимро таҳия кард.

Тавсифи тафаккури эҷодӣ

Нишондиҳандаҳо	Чӣ гуна зоҳир мешавад
Ҳассосият ба мушкилот	Саволҳо ва мушкилотеро мебинад, ки дигарон намебинанд; мушкилотро дақиқ мекунад ва шакл медиҳад; ихтилофҳои пинҳониро пай мебарад.
Зуд фикр кардан (тезкорӣ)	Дар муддати кӯтоҳ якчанд идея ё роҳҳои ҳалл пешниҳод мекунад; вариантҳои гуногунро пешниҳод менамояд.

Тағйирпазирӣ	Гипотезаҳои гуногун таҳия мекунад; роҳҳои алтернативиро мебинад; равишро иваз мекунад ва усулҳои гуногунро месанҷад.
Мутобиқшавӣ	Манбаъҳои гуногуни иттилоотро мепайвандад; аналогҳо истифода мекунад; идеяҳоро аз як соҳа ба соҳаи дигар мегузаронад.
Аслӣ будан	Ҳалли ғайриодӣ ва нақшҳои нав эҷод мекунад; аз қолабҳои маъмул берун мебарояд; комбинатсияҳои ғайристандартиро меҷӯяд.
Мустақилият	Қодир аст ба фишори авторитетҳо ва қолабҳо муқобилят кунад; андешаи шахсии худро ҳимоя мекунад, далел меорад ва омода аст муҳокима кунад.

Ин нишондиҳандаҳо, танҳо тавсифи назариявӣ нестанд. Онҳо кӯмак мекунанд, ки эҷодкорӣ ҳамчун маҷмӯи амалҳои мушаххас ва мушоҳидашаванда ба назар расанд.

Маҳз дар асоси ҳамин нишондиҳандаҳо, воситаҳои зерин**:** шакли мушоҳида барои омӯзгор ва оина чек-лист барои хонанда таҳия шудаанд

Аз ҷиҳати сохтор, онҳо ба он воситаҳое монанданд, ки мо аллакай барои тафаккури интиқодӣ истифода бурдем — барои омӯзгор осон аст, ки онҳоро азхуд кунад ва ба дарсҳо ворид намояд. Аммо акнун онҳо махсус барои хусусиятҳои тафаккури эҷодӣ танзим шудаанд, ки ин онҳоро барои мушоҳида, муҳокима ва худбаҳодиҳӣ хеле мувофиқ месозад.

1. Шакли мушоҳида

Мақсад: мушоҳида кардан, ки хонанда тафаккури эҷодиро чӣ гуна дар дарс нишон медиҳад**:** мушкилоти навро мебинад, идеяҳо эҷод мекунад, тағйирпазир ва аслӣ буданро нишон медиҳад?

Рушди маҳорат	Ҳа/Не	Мисол
1. **Мушкилотро мебинад ва месозад**: саволҳо ё зиддиятҳоеро пай мебарад, ки дигарон намебинанд.		
2. **Идеяҳо эҷод мекунад:** якчанд роҳҳои ҳалли масъала ё маводро пешниҳод мекунад.		
3**. Донишҳоро пайваст мекунад**: маълумотро аз манбаъҳои гуногун (харита, матн, таҷрибаи шахсӣ) дар як идея муттаҳид мекунад.		
4. **Метафора (ташбеҳи пинҳонӣ) ва образҳоро истифода мекунад:** падидаҳоро тавассути муқоиса, ҳикоя ё мисол шарҳ медиҳад.		
5. **Муносибатҳои ғайристандартӣ пешниҳод мекунад:** роҳҳои аслӣ барои иҷрои супориш ё пешниҳоди натиҷаҳоро меҷӯяд.		
6. **Идеяҳоро такмил медиҳад:** қарорҳои худ ё дигаронро тағйир медиҳад ва беҳтар мекунад.		
7. **Идеяҳои дигаронро рушд медиҳад**: пешниҳодҳои ҳамсинфонашро илова мекунад, такмил ё аз нав шарҳ медиҳад.		

2. **Чек-лист барои худбаҳодиҳӣ: «Чӣ гуна ман эҷодкорӣ нишон додам?»**

Он корҳоеро, ки дар дарс анҷом додед бо аломат (✓) ишора кунед. Агар хоҳҳед — намунаҳо илова намоед.

Ман вақте эҷодкорона фикр мекардам, ки…	Ҳа	Мехоҳам санҷам	Намуна
1. **Мушкилот** ё **саволе додам**, ки дигарон пай набурданд.			
2. **Якчанд идеяи гуногун пешниҳод кардам**, дар фикри авалла наистодам.			
3. **Маълумотро** аз манбаъҳои гуногун (харита, матн, мисолҳои ҳаётӣ) **якҷоя кардам.**			
4. Барои фаҳмондани падидаҳо **образ ё муқоисаҳо истифода кардам** (метафораҳо, аналогияҳо).			
5. **Роҳи ғайриодии** иҷрои супориш ё пешниҳоди натиҷаро фикр кардам.			
6. **Идеяи худро пешниҳод** ва **такмил** додам, онро беҳтар кардам.			
7. **Идеяи дигаронро** дар гурӯҳ **пурра** кардам ё **рушд** додам.			

Андеша кун:

– Кадом идеяи ман ғайриодӣ буд?
– Дигаронро гӯш карда чӣ чизи нав омӯхтам?
– Дафъаи дигар чиро мехоҳам санҷам?

Шарҳи методӣ

Ин воситаҳо кумак мекунанд, ки *тафаккури эҷодӣ, ҳам барои омӯзгор ва ҳам барои хонанда аён гардад*.

Чӣ гуна бо шакл барои мушоҳида бояд кор кард:

– ҳангоми муҳокима ва иҷрои супориш онро истифода баред, зуҳури мушаххаси эҷодкориро сабт кунед;
– кӯшиш накунед, ки ҳамаи бандҳоро якбора пур кунед: 2–3 меъёри калидиро интихоб намоед, ки дар марҳилаи ҳозира муҳимманд;
– якҷоя бо хонандагон муҳокима кунед, нишон диҳед, ки кадом амалро ҳамчун эҷодкорӣ ҳисоб кардед.

Чӣ гуна бо чек-лист кор кардан:

– онро дар охири супориш пешниҳод кунед, хонандагон амалҳои худро қайд мекунанд ва мисолҳоро дар корҳои ҷуфтӣ ё гурӯҳӣ табодул мекунанд;
– онро ҳамчун воситаи пайгирии рушд истифода баред: ба он баъдтар баргардед, то тағйиротро мушоҳида кунед;
– ба хонандагони синфҳои болоӣ пешниҳод кунед, ки чек-листро пур кунанд, ин сатҳи маърифатмандӣ ва фаъолиятро рушд медиҳад.

3. Чек-лист барои супориши мушаххас

***Мавзуъ*:** «Минтақаҳои иқлимии Осиё» – синфи 9

Мақсад: эҷоди роҳҳои ғайристандартии фаҳмондани мавзуи мураккаб

Супориш: Фарқи минтақаҳои иқлимиро ба хонандагони синфи 9 - тавассути расм, муқоиса ё бозии хурд чӣ тавр фаҳмонем.

Чек-лист: Чӣ гуна ман эҷодкорона минтақаҳои иқлимии Осиёро фаҳмондам

Чӣ кор кардам?	Ҳа	Не	Қисман
1. **Мавзуъро фаҳмидам:** дарк кардам, ки чиро бояд фаҳмонам (кадом минтақаҳо иқлимӣ, хусусиятҳо)			
2. **Шаклҳоро интихоб кардам**: тасмим гирифтам, ки тавассути расм, муқоиса ё бозии хурд фаҳмонам			
3. **Якчанд идея пешниҳод кардам,** ҳадди ақал 2–3 роҳро фикр кардам, ки чӣ гуна фарқияти минтақаҳоро нишон диҳам			
4. **Нақш ва муқоисаҳоро истифода кардам:** ташбеҳ, муқоиса ё рамз фикр кардам, то мавзуъро фаҳмотар созам			
5. **Унсурҳои гуногунро якҷоя кардам** (масалан, матн + расм, бозӣ + ҳикоя)			
6. **Идеяро** пас аз муҳокима бо гурӯҳ ё омӯзгор **такмил додам**			
7. **Фаҳмотар будани идеяро санҷидам:** фикр кардам, ки оё хонандагони синфи 9 онро мефаҳманд			

Рефлексия:

– Кадом идеяи ман ҷолибтарин буд?
– Чӣ ба ман кумак кард, ки фаҳмондани мавзуъ осонтар шавад?
– Чиро мехоҳам дафъаи дигар беҳтар кунам?

Ин чек-лист барои хонандагон ҳамчун роҳнамо хизмат намуда, ба онҳо кумак мекунад, ки раванди ҷустуҷӯи эҷодиро тартиб диҳад**:** аз фаҳмидани вазифа **-** то эҷоди идея ва санҷидани фаҳмо будани онҳо барои дигарон**.** Барои омӯзгор, он воситаи қулайи мушоҳида оид ба раванд ва пешниҳоди бознигарӣ мебошад**.**

Шарҳи методӣ

Чӣ гуна истифода бояд бурд:

– *Пеш аз оғози кор* онро ба хонандагон пешниҳод кунед, то онҳо меъёрҳои иҷрои муваффақро дарк кунанд.
– Ҳангоми иҷрои супориш, барои санҷиши идея ва равандҳо истифода баред
– Дар охири дарс худбаҳодиҳӣ ва муҳокимаи гурӯҳӣ пешниҳод кунед: ба чӣ муваффақ шудед ва чӣ чизро метавон такмил дод.

4. Рубрика: Зинаи рушди тафаккури эҷодӣ

Мақсад: бинем, ки дар кадом сатҳ хонанда эҷодкориро нишон медиҳад **ва** дар кадом самт бояд пеш равад**.**

Сатҳ	Зуҳури эҷодкорӣ
Ибтидоӣ	– Вазифаро сатҳӣ мефаҳмад, савол намедиҳад – Танҳо як идея пешниҳод мекунад, аксаран стандартӣ – Ба як равиш такя мекунад, фикрашро тағйир намедиҳад
Асосӣ	– Метавонад якчанд идея пешниҳод кунад, баъзан аз тасвир ё мисолҳо истифода мебарад – Кӯшиш мекунад роҳҳои алтернативиро пешниҳод кунад – Андешаву идеяҳои худро бо эҳтиёт баён мекунад
Пешрафта	– Ба таври системавӣ идеяҳои гуногун эҷод мекунад – Маълумотро аз манбаъҳои гуногун алоқаманд мекунад – Метавонад ақидаҳои худро такмил ва беҳтар созад – Идеяҳои худро бо далелҳо ҳифз мекунад
Баланд	– Мушкилот ва зиддиятҳои навро ба таври возеҳ баён мекунад – Бо истифода аз манбаъҳои гуногун равишҳои аслӣ ва ғайристандартӣ эҷод мекунад – Идеяҳои дигаронро рушд медиҳад ва такмил мекунад, ҳалли консептуалӣ пешниҳод менамояд – Ба стереотипҳо ва ақидаҳои бечунучаро муқобилат мекунад

Ин рубрика равшан ва зудфаҳмӣ медиҳад, ки хонанда дар кадом сатҳ эҷодкории худро нишон медиҳад. Он кӯтоҳ аст, вале нишонаҳои асосиро аз пешниҳод кардани идеяҳои якка то тавони баён кардани масъалаҳои нав ва ҳалли консептуалӣ фаро мегирад.

Шарҳи методӣ

Инро чӣ гуна бояд истифода бурд:

- ***Барои мушоҳида:*** омӯзгор бе он ки вақти зиёд сарф намояд метавонад сатҳи эҷодкории хонандаро дар дарс сабт кунад.
- ***Барои худбаҳодиҳӣ:*** хонандагони синфҳои болоӣ метавонанд муайян кунанд, ки дар кадом сатҳ кор кардаанд ва барои марҳилаи оянда мақсад гузоранд, ки чӣ корро санҷанд.
- ***Барои муҳокима:*** рубрикаро метавон ҳамчун асос барои суҳбат истифода бурд: «Сатҳи пешрафта аз сатҳи ибтидоӣ бо чӣ фарқ мекунад? Чӣ гуна метавон ба сатҳи баландтар гузашт?»

Маслиҳат:

Рубрикаро вобаста ба вазифаҳои мушаххас ба таври мақсаднок истифода баред. Масалан, пас аз кори эҷодӣ: «Худро чӣ гуна дар зина арзёбӣ мекардед?» Ин на танҳо онро воситаи арзёбӣ мекунад, балки тавассути рефлексия ба рушди маҳорат табдил медиҳад.

5. Саволҳои рефлексивӣ

Рефлексия ба хонанда кумак мекунад, ки на танҳо ҳалли масъала пешниҳод кунад, балки фаҳмад, ки чӣ гуна онро дарёфт намуданд. Ин маҳорати таҳлили раванди эҷодиро рушд медиҳад.

Намунаи саволҳо барои муҳокима:

- Кадом идеяи ман имрӯз ғайриодӣ буд ва чаро?
- Чӣ ба ман кумак кард, ки роҳи нави ҳалро пайдо кунам?
- Чӣ ба ман халал расонд, ки фикр кунам? Чӣ гуна бо он мубориза бурдам?
- Идеяи киро ман такмил ё рушд додам?
- Чӣ корро мехоҳам дар дафъаи оянда дигар хел санҷам?

Чаро ин муҳим аст:

- Хонанда *роҳи расидан ба идеяро дарк мекунад:* чӣ кумак кард ва чӣ халал расонд
- Одати таҳлил ва такмили амалҳои эҷодӣ ташаккул меёбад
- Саволҳо нуқтаи оғоз барои *муҳокима дар гурӯҳҳо* мегарданд.

6. Ёддоштҳо, овезаҳо

ТАФАККУРИ ИНТИҚОДӢ *Назари нав – Муттаҳид намудани гуногуниҳо – Бо ҷуръат озмудан*	
ЭҶОДКОРИ ҚАВӢ	ЭҶОДКОРИ ЗАИФ
• Мушкилот ва саволҳоеро мебинад, ки дигарон пай намебаранд. • Якчанд идеяҳои гуногун пешниҳод мекунад, ба аввалин идея маҳдуд намешавад. • Тасвирҳо, ташбеҳҳо ва муқоисаҳоро истифода мебарад – бо тарзи хоси худ мефаҳмонад. • Маълумотро аз манбаъҳои гуногун – харита, матн, мисолҳо аз ҳаёт гирифта бо ҳам алоқаманд мекунад. • Идеяҳои худро такмил дода, беҳтар мекунад, аз тағйири нақшаи аввал намеҳаросад. • Идеяҳои дигаронро дар гурӯҳ пурра мекунад ва рушд медиҳад. • Омода аст бо қолабҳои маъмул баҳс кунад ва роҳҳои ғайриодиро пешниҳод намояд.	• Супоришро дар ҳамон шакле, ки мавҷуд астқабул мекунад, савол намедиҳад. • Дар аввалин идеяе, ки ба хотираш омада меистад. • Танҳо суханони дигаронро бе ифодаи назари шахсӣ такрор мекунад. • Танҳо маълумоти тайёри китоби дарсиро истифода мебарад. • Аз тағйири идеяи худ меҳаросад, ҳатто вақте мебинад, ки онро беҳтар кардан мумкин аст. • Ба дигарон гӯш намедиҳад, пешниҳодҳои онҳоро рад мекунад. • Фикр мекунад: «Беҳтараш мисли ҳамеша бошад, на ин ки чизи навро санҷам.
Эҷодкорӣ аз он ҷо оғоз меёбад, ки ту тасмим мегирӣ фикрро ба таври дигар идома диҳӣ.	

Ин восита чӣ фоида дорад?

Ин восита ба хонандагон кумак мекунад, то дарк кунанд, ки ***фикрро эҷодкорона ба кор бурдан*** *дар амал чӣ маъно дорад:*

- **Эҷодкориро намоён месозад** – дар амалҳои мушаххас ба сифатҳои абстрактӣ (масалан, «эҷодкор бош») меорад.
- **Имкони муколама оид ба раванди таълим медиҳад** – омӯзгор ва хонандагон метавонанд баррасӣ кунанд, ки кадом нишондиҳандаҳои эҷодкории қавӣ дар дарс зоҳир шуданд.
- **Ба худсанҷӣ ва муҳокимаи гурӯҳӣ роҳнамоӣ мекунад** – кумак мекунад бубинанд, ки чӣ корҳо аллакай хуб иҷро мешаванд ва ба кадом самт бояд ҳаракат кард.

Дар маҷмуъ, ин ёддошт маҳоратҳои абстрактиро ба нишондиҳандаҳои равшан ва дастрас табдил медиҳад, ки барои ҳаёти ҳаррӯзаи хонандагон зарур аст. Он на танҳо тавассути супоришҳо, балки тавассути офаридани муҳити мусоид амал мекунад – муҳите, ки дар он ҷустуҷӯи нав ва фикрро амиқтар ба кор бурдан як меъёр ва арзиш маҳсуб меёбад.

Ҷадвали ҷамъбастии воситаҳо барои арзёбии салоҳиятҳо: Тафаккури интиқодӣ

Восита	Тавсифи кӯтоҳ	Мақсади истифода
Шакли мушоҳида	Ҷадвали мухтасар барои сабти зоҳиршавии эҷодкорӣ аз ҷониби хонанда (идеяҳо, образҳо, интиқоли дониш...)	Кӯмак мекунад, ки омӯзгор амалҳои мушаххаси хонандаро мушоҳида ва сабт намояд
Чек-лист барои худсанҷӣ	Варақаи худбаҳодиҳӣ бо ибораҳои сода ва фаҳмо	Рушди маҳорати таҳлил намудани кори худ ва мақсадгузорӣ барои беҳбудии он
Чек-лист барои супориш	Рӯйхати фаъолиятҳои қадам ба қадам барои иҷрои супоришҳои эҷодӣ	Раванди иҷрои супоришро таҳия мекунад, кумак мекунад дар марҳилаҳои фаъолияти эҷодӣ нопадид нагардад
Рубрика	Ҷадвали мухтасари сатҳҳои эҷодкорӣ: аз ибтидоӣ (идеяҳои стандартӣ) то баланд (ҳалли аслӣ, кор бо таззодҳо)	Ба омӯзгор ва хонанда барои арзёбии пешрафт ва мақсад гузоштан нишондиҳандаҳои аниқ медиҳад
Саволҳои рефлексивӣ	Маҷмӯи саволҳо барои муҳокима ва таҳлили кори худ	Ба хонандагон кумак мекунад раванди тавлиди идеяҳоро дарк кунанд ва стратегияҳои эҷодкориро муҳокима намоянд
Ёддошт / Овеза	Овеза (аёнӣ) бо нишонаҳои зоҳиршавии қавӣ ва заифи эҷодкорӣ	Тафаккури эҷодиро фаҳмо ва муҳокимашаванда месозад, дар синф ҳамчун роҳнамо амал мекунад

Воситаҳои пешниҳодшуда қисми муҳити таълим мебошанд. Онҳо кумак мекунанд, ки эҷодкорӣ ба маҷмӯи амалҳои мушаххас табдил ёбад, амалҳое, ки метавон мушоҳида кард, муҳокима намуд ва тадриҷан рушд дод.

Ҷамъбаст: хулосаҳои асосӣ

1. **Вазъияти таълимии дуруст тарҳрезишуда** ба муҳити табиие табдил меёбад, ки дар он тафаккури интиқодӣ ва эҷодкорӣ дар амал зоҳир мешаванд.

2. **Ин ду навъи тафаккур якдигарро пурра мекунанд**: тафаккури интиқодӣ барои таҳлил, санҷиш ва арзёбӣ; тафаккури эҷодӣ барои ҷустуҷӯи идеяҳо ва муносибатҳои нав.

3. **Арзёбии ташаккулдиҳанда** воситаи асосии сабти зуҳури тафаккур буда, онҳоро барои хонандагон намоён, муҳокимашаванда ва фаҳмо мегардонад.

4. **Бояд оғоз аз воситаҳои сода ва фаҳмои омӯзгор** сар шавад - ёддоштҳо, овезаҳо, чек-листи кӯтоҳ, бо тамаркуз ба 2–3 меъёри калидӣ.

5. **Самара танҳо дар ҳолати истифодаи мунтазами воситаҳо ва баррасии доимӣ бо хонандагон ба даст меояд,** то онҳо дарк кунанд, ки чӣ кор мекунанд ва чӣ гуна онро иҷро менамоянд.

Саволҳо барои робитаи мутақобила

1. Аз дарси имрӯза чӣ шуморо ба ҳайрат овард?

2. Кадом идея ё усул бештар таваҷҷуҳи шуморо ҷалб кард? Чаро?

3. Кадом идея ё мисол дар шумо шубҳа ба вуҷуд меорад?

4. Кадом усулҳои арзёбии ташаккулдиҳанда ба рушди тафаккури интиқодӣ ва эҷодӣ мусоидат мекунанд?

5. Чаро муҳим аст, ки супоришҳо барои хонандагон фаҳмо бошанд ва меъёрҳои муваффақият равшан муайян шуда бошанд?

6. Кадом ғалат ё душвориҳо бештар монеаи рушди тафаккури интиқодӣ ё эҷодӣ дар дарс мешаванд?

7. Ба назари шумо, кадом ду усули арзёбии ташаккулдиҳанда беҳтар аз ҳама рушди тафаккури интиқодӣ ва эҷодиро пайгирӣ мекунанд? Чаро маҳз ҳаминҳо?

8. Аз воситаҳои пешниҳодшуда, кадомашро шумо осонтар метавонед дар дарси худ татбиқ кунед? Аз чӣ оғоз мекардед? Чаро?

9. Чӣ ба шумо кумак мекунад, ки боварӣ ҳосил кунед, усули интихобшуда дар синфи шумо воқеан кор мекунад?

ХУДБАҲОДИҲӢ: ЧӢ ДАР ХОТИРАМ МОНД, ЧИРО ФАҲМИДАМ?

Варақаи худбаҳодиҳии 4.2

Ҷавоби дурустро интихоб кунед

1. **Чӣ гуна рубрика метавонад ба рушди тафаккури интиқодӣ ва эҷодӣ мусоидат кунад?**
   A) Сохтори иҷрои супоришро ташкил мекунад ва дар пайдо кардани роҳҳои ҳалли масъала кумак мерасонад.
   B) Кумак мекунад, ки сатҳи иҷрои супориш фаҳмида шавад ва қадамҳои беҳбудӣ муайян гарданд.
   C) Шумораи роҳҳои имконпазирро маҳдуд ва ҳамчун роҳнамо барои амалҳо хизмат мекунад.
   D) Ниёз ба бознигариро аз байн мебарад, зеро талабот равшан аст.

2. **Истифодаи чек-лист барои супориши мушаххас чӣ гуна ба кори хонандагон таъсир мерасонад?**
   A) Кумак мекунад, ки қадамҳои калидӣ ва меъёрҳои иҷро намоён гардад.
   B) Ниёз ба дастурҳои омӯзгорро пурра аз байн мебарад.
   C) Иҷрои супоришро сусттар ва марҳилавӣ мекунад.
   D) Ниёз ба қабули қарорҳои мустақилро дар хонандагон кам мекунад.

3. **Чӣ гуна овеза ва ёддоштҳо метавонанд тафаккури интиқодӣ ва эҷодиро дастгирӣ кунанд?**
   A) Дар хотир нигоҳдорании истилоҳҳо ва далелҳои марбут ба ин маҳоратҳоро осон мекунанд.
   B) Натиҷаҳои интизоршавандаро аёнӣ ва маҳоратҳоро равшан месозанд.
   C) Метавонанд ҷойи шарҳҳои шифоҳии омӯзгор ё дастурҳоро иваз кунанд.
   D) Интихоби хонандаро маҳдуд мегардонад, зеро роҳҳои фаъолиятро собит мекунанд.

4. **Чаро муҳим аст, ки меъёрҳои муваффақият равшан ва фаҳмо бошанд?**
   A) То хонандагон ба муваффақият расанд ва баҳои баланд гиранд.
   B) То хонандагон кори худро бо мақсадҳо муқоиса кунанд ва фаҳманд, ки чиро беҳтар кардан лозим аст.
   C) То шумораи саволҳо дар раванди кор кам гардад.
   D) То раванди санҷиши корҳо барои омӯзгор осон шавад ва худбаҳодиҳии хонанда фаъол гардад.

5. **Арзёбии ташаккулдиҳанда чӣ гуна метавона ба рушди ҳар ду навъи тафаккур баробар мусоидат кунад?**
   A) Омӯзгор ба хонандагон доимо баҳо медиҳад, то сатҳи худро донанд.
   B) Супоришҳо марҳилаҳои таҳлил, интихоб ва асосноккуниро дар бар мегирад.
   C) Ниёз ба шарҳи маводро дар дарс аз байн мебарад.
   D) Супоришҳоро сода мекунад, то ҳамаи хонандагон тавонанд онҳоро иҷро кунанд.

6. **Чаро дар охири дарс саволҳои рефлексивӣ истифода бурдан лозим аст?**
   A) То санҷем, ки хонандагон маводро дар хотир нигоҳ доштанд ё не.
   B) То хонандагон таҷрибаи худ ва тарзи корро таҳлил кунанд.
   C) То вақти ҷамъбасти дарс камтар сарф шавад.
   D) То хонандагон имкони таҳияи супоришҳои навро пайдо кунанд.

7. **Чаро бояд аз воситаҳои содаи арзёбии ташаккулдиҳанда оғоз кард?**

A) То натиҷаҳоро зудтар бинем ва ба хонандагон сарбории зиёд надиҳем.

B) То пурра аз шаклҳои мураккаби назорати дониш даст кашем.

C) То ниёз ба омӯзиши усулҳои нав аз байн равад.

D) То хонандагон тавонад супоришро бо осонӣ иҷро кунанд.

МАШҒУЛИЯТИ 2

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:

1. Фаҳмидан, кӣ гуна салоҳиятҳои 4К+ ҳангоми иҷрои вазъияти таълимӣ ба амал меояд
2. Кадом усулҳои арзёбии ташаккулдиҳанда барои рушди салоҳиятҳои 4К+ мувофиқ меояд

АЗ МИСОЛҲОИ ОДӢ ОҒОЗ МЕКУНЕМ
Чиро аллакай медонед ва мефаҳмед?

Ин на санҷиши тестӣ ва на санҷиши донишҳо мебошад. Мақсад муайян кардани тасаввуроти кунунии шумо ва бедор кардани таваҷҷуҳ ба мавзуъ аст.

– Аввал инфиродӣ ба ҳар як изҳорот ҷавоб диҳед: «Дуруст» ё «Нодуруст».
– Сипас дар гурӯҳ муҳокима кунед, муайян намоед, ки ба кадом бандҳо андешаҳои шумо мувофиқанд ва дар кадом фарқ мекунанд**.**

Изҳорот	Дуруст	Нодуруст
1. Муошırати хуб дар дарс, ин вақте аст, ки чанд хонанда якбора гап мезананд.		
2. Агар хонанда гӯш кунад, вале гап назанад, ӯ ҳам дар муошират иштирок мекунад.		
3. Ба таври хаттӣ баён кардани андешаҳо низ як шакли муошират аст.		
4. Ҳар қадар ки омӯзгор дар дарс камтар гап занад, ҳамон қадар сифати муошират дар синф баландтар аст.		
5. Ҳамкорӣ, ин вақте аст, ки ҳама як вазифаро иҷро мекунанд, вале ҳар кас мувофиқи суръати худ.		
6. Агар дар гурӯҳ лидер бошад, ҳамкорӣ дигар баробар нест.		
7. Ҳамкорӣ бештар дар кори гурӯҳӣ зоҳир мешавад, дар кори дунафарӣ камтар.		
8. Дар кори якҷоя нисбат ба натиҷаи ниҳоӣ, раванд муҳимтар аст.		
9. Қобилияти омӯзиш, ин тавоноии ёд гирифтани маълумот аст.		
10. Агар хонанда худаш кори худро арзёбӣ кунад, ӯ аллакай «омӯхтанро меомӯзад».		
11. Рефлексия бештар барои такрори мавзуъ мувофиқ аст, на барои рушди қобилияти омӯзиш.		
12. Банақшагирии кор ва тақсим кардани вақт, қисми қобилияти омӯзиш аст.		

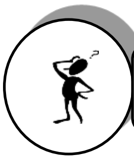

ЧИРО БОЯД ДОНЕД?

Варақаи иттилоотии 4.4-ро бодиққат хонед, фаҳмиши худро бо истифода аз варақаи худбаҳодиҳии 4.4 санҷед.

Варақаи иттилоотӣ 4.4

Ҳамкорӣ ва муошират: чӣ гуна онҳоро бояд дид, арзёбӣ кард ва рушд дод

Вақте ки мо дар бораи арзёбии салоҳиятҳои калидӣ сухан мегӯем, бештар эҳсоси чизи абстрактӣ ва душворфаҳм пайдо мешавад. Масалан, агар хонанда савол диҳад, ин танҳо фаъолият аст ё аллакай нишонаи салоҳияти иртиботӣ мебошад? Идеяеро дунафара муҳокима кунанд, ин гуфтугӯи одӣ аст ё қадаме ба сӯйи ҳамкорӣ**?**

Дар ҳамин ҷо мо ба саволи аввалини муҳим мерасем: салоҳиятҳои калидӣ, ин сифати абстрактӣ ё амалҳои воқеии хонандагон мебошанд, ки метавон онҳоро дар дарс мушоҳида ва сабт кард?

Агар мо онҳоро ҳамчун маҷмӯи маҳорат ва амалҳои мушаххас бубинем, пас дар куҷо метавонем онҳоро ба осонӣ мушоҳида кунем?

- **Ҳамкорӣ** дар кори ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ, супоришҳои лоиҳавӣ ва муҳокимаҳои муштарак намоён мешавад.
- **Коммуникативӣ ё муошират** вақте зоҳир мешавад, ки хонанда фикрҳои худро равшан баён мекунад, ба дигарон гӯш медиҳад, саволҳои дақиқ медиҳад ва дар ҳолати баҳс ба созиш мерасад.
- **Маҳорати омӯзиш** он вақт дида мешавад, ки хонанда барои худ ҳадаф мегузорад, худро месанҷад, хулоса мебарорад ва амалҳои худро ислоҳ мекунад.

Аммо як нуктаи муҳим вуҷуд дорад: фақат хонандагонро ба гурӯҳҳо ё ҷуфтҳо ҷудо кардан кофӣ нест. Аз як тараф, ин дуруст аст, зеро вазъиятҳои таълимӣ, супоришҳои муштарак ва муҳокимаҳо шароити зоҳиршавии ин маҳоратҳоро фароҳам меоранд. Аз тарафи дигар, худи мавҷудияти чунин корҳо ҳануз кафолати рушди салоҳиятҳо нест**.**

Агар хонандагон дар гурӯҳ нишинанд ва чизеро муҳокима кунанд, оё ин воқеан маҳорати ҳамкорӣ**,** коммуникативӣ ё омӯзиш аст?

Аз ин рӯ, пеш аз он ки дар бораи арзёбии ин салоҳиятҳо сухан гӯем, бояд мувофиқа кунем, ки мо чӣ чизро мушоҳида мекунем**:** Кадом амалҳо нишон медиҳанд, ки хонанда ҳамкорӣ мекунад, вориди коммуникатсия мешавад ё меомӯзад?

Муҳим аст, ки на танҳо худи амал, балки сифати онро низ ба назар гирем. Мо на танҳо «далел»-ро мебинем, балки дараҷаи ташаккулёбӣ**,** умқ ва устувории маҳоратро арзёбӣ мекунем. Танҳо пас аз ин метавон қарор кард, ки чӣ гуна онро сабт ва муҳокима кунем.

Дар ин ҷо ба кумак воситаҳои сода ва дар дарс ҷойгиршаванда - чек-листҳо, ёддоштҳо, варақаҳои мушоҳида меоянд**.** Онҳо кумак мекунанд, ки зуҳур ва устувории маҳорат дида шавад, бо хонандагон муҳокима гардад ва раванди арзёбӣ як қисми табиии дарс гардад.

1. Намуна барои мушоҳида

Мақсад: *мушоҳида кардан, ки тарзи ҳамкорӣ ва муоширати хонандагон дар раванди кори муштарак чӣ гуна мегузарад.*

Ташаккулёбии маҳорат	Ҳа / Не	Намуна
1. Хонанда дигаронро гӯш карда, сухани онҳоро намебурад		
2. Идеяҳои худро баён ва роҳҳои ҳалли масъалаҳоро пешниҳод мекунад		
3. Муколамаро дастгирӣ мекунад, саволҳои дақиқ медиҳад, мепурсад, шарҳ медиҳад		
4. Пешниҳодҳои худро бо далелҳо асоснок мекунад, ба мавзуъ истинод меорад, истилоҳҳоро истифода мекунад		
5. Барои фаҳмондани далелҳо воситаҳои графикиро истифода мекунад (нақша, расм, ҷадвал ва ғ.)		
6. Ба созиш мерасад, ақидаи дигаронро ба назар мегирад, барои роҳи умумии ҳалро ёфтани кӯмак мекунад		
7. Дар муошират маърифатро хушмуомилагӣ, эҳтиром, риояи «қоидаҳои гуфтугӯ» нишон медиҳад.		
8. Супоришҳоро иҷро ва кор дар гурӯҳро дастгирӣ мекунад		

2. Чек-лист барои худбаҳодиҳӣ: «Ман дар гурӯҳ чӣ гуна кор кардам ва муошират намудам?»

Он чизеро, ки шумо дар дарс анҷом додед, бо аломат ишора кунед. Агар хоҳед, намуна ҳам илова намоед.

Ман ҳамкорӣ ва муошират кардам, вақте ки…	Ҳа	Баъзан	Не	Намуна
1. Ба дигарон гӯш кардам ва суханашонро набуридам	☐	☐	☐	
2. Андеша ва роҳҳои ҳалро пешниҳод кардам	☐	☐	☐	
3. Саволҳои тавзеҳӣ додам ё номафҳумҳоро талаб кардам фаҳмонанд.	☐	☐	☐	
4. Далел овардам ва истилоҳҳои марбут ба мавзуъро истифода бурдам	☐	☐	☐	
5. Аз нақша, расм ё дигар усулҳо барои фаҳмондани идея истифода кардам.	☐	☐	☐	
6. Ба гурӯҳ дар ёфтани роҳи ҳал ё созиш кумак кардам	☐	☐	☐	
7. Эҳтиромро ба ҷо оварда, сухани касеро набуридам, бо одоб сухан гуфтам	☐	☐	☐	
8. Қисми кори худро иҷро кардам ва агар зарурат пеш меомад ба дигарон кӯмак кардам.	☐	☐	☐	

Шарҳи методӣ

Шакли мушоҳида ва чек-лист чун «оина» таҳия шудаанд, омӯзгор ва хонанда барои тавсифи рафтор як тарзи баёнро истифода мебаранд. Ин равандро барои ҳамаи иштирокчиён шаффоф ва фаҳмо мегардонад.

Чек-лист бояд дар ихтиёри хонандагон бошанд – онҳо ба пайгирии пешрафт кӯмак мекунанд, имкон медиҳанд, ки баъзан ба онҳо баргарданд, баррасӣ кунанд, ки чӣ хуб анҷом ёфт ва дар кадом самтҳо бояд кор кард. Онҳоро метавон ҳамчун қисми худбаҳодиҳӣ ё барои робитаи мутақобила истифода бурд.

Истифодаи ҳамаи унсурҳо якбора шарт нест. Дар дарс кофист, ки ба 2–3 рафтори мушаххас диққат дода шавад, онҳоро дар аввали кор муҳокима карда, дар охир баррасӣ намоем.

Воситаҳои пешниҳодшуда ба раванди дарс ҳамроҳ шудаанд, онҳо ба ташкили кори гурӯҳӣ мусоидат мекунанд, хонандагонро ба ҳамкории самаранок равона месозанд ва имкон медиҳанд, ки на танҳо «чӣ кор карданд», балки «чӣ гуна кор карданд» муҳокима шавад.

Дар ин шакл ҳамкорӣ ва муошират якҷо пешниҳод мешаванд, зеро дар ҳайёти воқеӣ ва дарс ин маҳоратҳо ба ҳам пайвастаанд. Ҳамкориро бе муошират ва муоширатро – бе ҳамкорӣ тасаввур кардан мушкил аст. Аз ҳамин сабаб онҳо дар ин ҷо якҷоя пешниҳод шудаанд.

3. Шакли арзёбии корҳои гурӯҳӣ (Худбаҳодиҳӣ / Арзёбии ҳамдигар)

Ин воситаҳо ба хонандагон кумак мекунанд, ки кори гурӯҳиро арзёбӣ намоянд. Шакл метавонад барои худбаҳодиҳӣ ё арзёбии ҳамдигар истифода шавад.

Кори гурӯҳи худро арзёбӣ кунед:	Намудҳои ҷавобҳо	Ҷавоб
1. Ҳама аъзоёни гурӯҳ дар кор иштирок карданд?	А) Ҳа, ҳама баробар кор карданд	☐
	Б) Танҳо як-ду нафар кор карданд	☐
	В) Баъзеҳо бештар ва баъзеҳо камтар кор карданд	☐
2.То чӣ андоза дустона кор кардед?	А) Дӯстона кор кардем, низоъ набуд	☐
	Б) Баҳсҳо буданд, вале бе низоъ	☐
	В) Ба мувофиқа расидан душвор буд	☐
3. Муошират дар гурӯҳ чӣ гуна гузашт?	А) Оид ба мавзуъ гап задем, далел овардем	☐
	Б) Баъзан суханони якдигарро мебуридем, аз мавзуъ дур мешудем	☐
	В) Далелҳо қариб кам буданд, гӯш кардан мушкил буд	☐
4. Ба шумо натиҷаи кори гурӯҳатон писанд омад?	А) Ҳа, ҳама хуб шуд	☐
	Б) Писанд аст, вале метавонист беҳтар шавад	☐
	В) Не, писанд нест	☐
5.Мавқеи худро дар кори гурӯҳҳӣ арзёбӣ намоед	А) Қариб ҳама корро бе иштироки ман карданд	☐
	Б) Ман бисёр кор кардам, бе ман намешуд	☐
	В) Ман дар муҳокима иштирок кардам	☐

Шарҳи методӣ

Барои гузаштан аз худбаҳодиҳӣ ба арзёбии ҳамдигар кофист, ки ҳар бандро дар гурӯҳ якҷоя муҳокима кунед. Ибораҳоро метавон бетағйир гузошт. Муҳим он аст, ки ҷавобҳоро якҷоя муҳокима кунед.

Ҳамин тавр, ҳар ду як хел кор мекунад:

- ҳамчун худбаҳодиҳӣ, агар ҳар кас онро мустақилона пур кунад;
- ҳамчун арзёбии ҳамдигар, агар гурӯҳ якҷоя ҷавоб диҳад.

Ин вақтро сарфа ва таъсирро ба омӯзгор кам мекунад, хонандагон фикрҳои худро баён кардан, ба мувофиқа расидан ва равандро аз берун диданро меомӯзанд. Ғайр аз ин, маҳоратҳои муҳим, эътибор ва масъулиятро дар назди дигарон рушд медиҳад.

4. Варақаи худбаҳодиҳӣ рефлексивии кори дунафарӣ

Ин восита ба хонанда кумак мекунад, то фикр кунанд, ки кори дунафарӣ тавассути ба анҷом расонидани ибораҳои кушода чӣ гуна гузашт:

1. Дар гурӯҳӣ мо барои ман муҳим буд, ки... ...
2. Ҳангоми кор дар ҷуфтҳо барои ман душвор буд... ...
3. Ман фикр мекунам, ки ман тавонистам... ...

Чӣ чиз дар фаъолияти ҳамкор ба ман писанд омад:

....

....

Чиро дар фаъолияти оянда беҳтар кардан мумкин аст:

………

....

5. Шакли арзёбии кори дунафара

Ин восита ба хонанда кумак мекунад, ки саҳми ҳамкориро дар кори муштарак арзёбӣ кунад:

Ман кори ҳамсинфамро чӣ гуна арзёбӣ мекунам?

Ҳангоми кори дунафара, ӯ...	Ҳа	Баъзан	Не
1. Ба ман бодиққат гӯш медод ва суханҳои маро намебурид	□	□	□
2. Саволҳои аниқкунанда медод	□	□	□
3. Далел меовард, идеяҳои худро шарҳ медод	□	□	□
4. Диққати худро ба ҷои дигар ҷалб намекард, мекӯшид супоришро то охир иҷро кунад	□	□	□
5. Дар масъалаҳои беаҳамият баҳс намекард	□	□	□
6. Хушмуомила буд, кӯшиш мекард нуқтаи назари маро фаҳмад	□	□	□

Шарҳи методӣ

Худбаҳодиҳии рефлексивӣ ва арзёбии ҳамдигар дар ҷуфтҳо ба хонандагон кумак мекунад дарк кунанд, ки ҳамкорӣ ва муошират ҳангоми иҷрои супориш чӣ гуна гузаштааст.

Ҳар ду шакл маҳоратҳо назорат ба раванди кор, бознигарии эҳтиромона, суҳбатҳои самаранок ва марбут ба мавзуъро рушд медиҳанд:

Шакли худбаҳодиҳӣ бо истифода аз ҷумлаҳои нотамом ба хонанда имкон медиҳад, ки таҷрибаи шахсии худро баён кунад - ба чӣ муваффақ шуд, чӣ душвор буд, чиро фаҳмид. Ин раванд рефлексияи дохилиро ташаккул медиҳад ва масъулиятро барои иштироки шахсӣ тақвият мебахшад.

Шакли арзёбии ҳамдигар ба хонанда меомӯзад, ки амалҳои шарикро мушоҳида кунад ва онҳоро бо роҳҳои дуруст ва созанда муҳокима намояд. Ин шакл кумак мекунад, ки сифатҳои гӯш кардан, далел овардан, хушмуомилагӣ ва тамаркуз ба натиҷа намоён ва мавриди муҳокима қарор гиранд.

Ҳар ду шакл арзёбии ҳамкориро ба як қисми раванди таълимӣ табдил медиҳанд, на ба як санҷиши беруна.

6. Ёддоштҳо, овезаҳо

ҲАМКОРӢ ва МУОШИРАТ *Гӯш кардан – Ба мувофиқа расидан – Якҷоя кор кардан*	
ЧУНИН ТАРЗ КОР КАРДАН ОСОН АСТ	ИН ТАРЗ ДУШВОР АСТ
• Идеяҳои худро баён мекунем ва ба дигарон имкони сухан гуфтан медиҳем • Дар бораи нақш ва қоидаҳо ба мувофиқа мерасем • Бо хушмуомилагӣ баҳс мекунем ва мефаҳмонем, ки дар чӣ розӣ нестем • Гӯш мекунем ва дубора мепурсем, то ки дуруст фаҳмем • Ба гурӯҳ кумак мекунем, ки ба ҳадаф наздик шавад • Агар чизе дуруст нашавад, роҳи ҳаллашро меҷӯем • Онҳоро, ки аз раванд дур мондаанд, дубора ҷалб мекунем • Андешаи дигаронро эҳтиром мекунем, аз ихтилофи назар намеранҷем	• Хомӯш меистем ё бе мақсад гап мезанем, гӯш намекунем • Бе мувофиқа бо дигарон, ҳамаро ба тариқи худ мекунем. • Сухани дигаронро мебурем, баҳс мекунем ё якбора хомӯш мешавем • Ба дигарон гӯш намекунем, чизеро дақиқ намепурсем ё тамоман нодида мегирем • Сӯҳбатро ба самти дигар мебарем ё аз кор канорагирӣ мекунем • Танқид мекунем, вале роҳи беҳтарро пешниҳод намекунем • Онҳое, ки қафо мондаанд ё худро гум карданд, нодида мегирем • Ба идеяҳои пешниҳодшуда механдем ё беэътиноӣ мекунем
Агар якҷоя бошед – мушкилӣ нест. Вақте ки ҳар кас танҳо барои худ ҷавоб мегӯяд - мушкил аст.	

Барои чӣ ин восита муфид аст?

Истифодаи овеза ва ёддоштҳо, яке аз роҳҳои осон ва боэътимоди намоён сохтани ҳамкорӣ ва муошират дар синф мебошанд. Ҳузури доимии онҳо дар синф хонандагонро ба қоидаҳои асосии ҳамкорӣ хотиррасон мекунад ва воситаи (забони) умумии муоширатро эҷод менамояд.

Истифодаи онҳо имконият медиҳад:

- Ба хонандагон фаҳмонем, ки «якҷоя кор кардан» ва «самаранок муошират кардан» чӣ маъно дорад
- Самтнамоии равшан барои худбаҳодиҳӣ ва муҳокимаи гурӯҳӣ пешниҳод кунем
- Арзиши ҳамкорӣ ва муоширатро дар амалияи ҳаррӯза мустаҳкам намоем

Рубрика: Зинаи рушди маҳоратҳо — «Ҳамкорӣ ва муошират»

Мақсад: муайян кардани сатҳи ҳамкорӣ ва муошират дар рафтори хонандагон ва тарҳрезии самтҳои рушди минбаъда.

Сатҳ	Зоҳир шудани нишонаҳои ҳамкорӣ ва муошират
Ибтидоӣ	Корро расмӣ иҷро мекунад: идеяи кам пешниҳод мекунад, дигаронро гӯш намекунад, ташаббус нишон намедиҳад, метавонад фикри ҳамкоронро нодида гирад
Асосӣ	Қисми кори худро иҷро мекунад, кӯшиш мекунад гӯш кунад, баъзан дар муҳокима иштирок ва кӯмак мекунад, ки ба мувофиқа расанд, вале кам савол медиҳад ё идеяи дигаронро ташаккул медиҳад
Пешрафта	Фаъолона иштирок мекунад: фикрҳои худро равшан баён мекунад, андешаи дигаронро эҳтиром мекунад, пешниҳодҳо мекунад, ба гурӯҳ кумак мекунад, ки ихтилофҳоро паси сар кунанд ва идеяҳоро муҳокима намоянд
Баланд	Муоширатро ташкил мекунад: гурӯҳро ба сӯйи мақсад роҳнамоӣ мекунад, ба идеяи дигарон гӯш карда, онҳоро ташаккул медиҳад, саволҳои аниқкунанда медиҳад, фазои кушода ва эҳтиромомезро нигоҳ медорад

Ин рубрика самтнамои зуд ва фаҳмо медиҳад, ки хонанда дар кадом зинаи ҳамкорӣ ва муошират қарор дорад. Он фишурда аст, вале нишонаҳои калидии ҳамкорӣ, иштирок, гӯш кардан, далел овардан, саҳм гузоштанро дар кори умумӣ фаро мегирад.

Иборaҳо амалҳои мушоҳидашавандаро тавсиф мекунанд, ки онро барои муҳокимаи якҷоя бо хонандагон мувофиқ мегардонад.

Шарҳи методӣ

Рубрика метавонад ҳамчун воситаи мушоҳида барои омӯзгор ва ҳамчун самтнамо барои худбаҳодиҳӣ ва арзёбии якдигари хонандагон истифода шавад.

Дар дарс рубрика:

- Муҳокима кардани зинаҳои ҳамкорӣ бо хонандагон
- Тамаркуз ба амалҳои мушаххас (масалан: оё мо ҳамдигарро гӯш мекунем? оё далел меорем?)
- Пайгирии пешрафти маҳоратҳо бе истифодаи баҳои расмӣ - кумак мекунад.

Тавсия дода мешавад, ки рубрика маҳдуд истифода шавад – танҳо ба 1–2 нишона дар як дарс, то ки ба омӯзгор ва хонандагон аз ҳад зиёд сарборӣ нашаванд.

Рубрикаро метавон дар синф ба таври визуалӣ ҳамчун қисми ёддошт ё муколама ворид кард.

Барои дастгирии ҳамкорӣ ва муошират дар шакли системавӣ, муҳим аст, ки ин маҳоратҳоро на ҳамчун лаҳзаҳои ҷудогона, балки ҳамчун қисми муҳити умумии таълимӣ бубинем. Вақте ки ҳамкорӣ ба як меъёри дарс табдил меёбад, хонандагон онро **меомӯзанд.** Он гоҳ онҳо дарк мекунанд, ки «ҳамкорӣ кардан», «гӯш кардан», «ба мувофиқа расидан» чӣ маъно дорад.

Ҷадвали ҷамъбастии воситаҳо: Ҳамкорӣ ва муошират

Восита	Тавсифи кӯтоҳ	Мақсади истифода
Шакли мушоҳида	Ҷадвал барои сабти нишонаҳои ҳамкорӣ ва муошират аз ҷониби омӯзгор.	Кумак мекунад, ки омӯзгор маҳоратҳои калидиро дар ҷараёни дарс мушоҳида ва қайд кунад.
Чек-лист барои худбаҳодиҳӣ	Рӯйхати амалҳо барои арзёбии маҳоратҳои ҳамкорӣ ва муошират.	Маҳоратҳои худтаҳлилкунӣ ва дарки саҳми шахсиро дар кори гурӯҳӣ рушд медиҳад.
Шакли арзёбии кори гурӯҳӣ (худбаҳодиҳӣ / арзёбии ҳамдигар)	Маҷмӯи саволҳо барои таҳлили иштирок, ҳамкорӣ ва натиҷаи кори гурӯҳ.	Барои саҳми ҳар як хонандаро дидан, динамикаи гурӯҳро муҳокима кардан ва таҳлил намудан кӯмак мекунад.
Шакли худбаҳодиҳии кор аз ҷониби дунафараҳо	Шакл бо ҷумлаҳои нотамом барои рефлексия пас аз кори дунафарӣ.	Кумак мекунад, ки хонанда саҳми худро дар кори якҷоя дарк кунад, мушкилӣ ва дастовардҳоро муайян созад.
Шакли баҳодиҳии кори ҷуфтӣ	Саволҳое, ки барои арзёбии ҳамдигар дар кори дунафарӣ истифода мешаванд.	Маҳоратҳои мушоҳида ва арзёбии амалҳои дигаронро рушд медиҳад, фарҳанги фикру мулоҳиза месозад.
Рубрика	Шкалаи зинаҳои ҳамкорӣ ва муошират – аз ибтидоӣ то сатҳи баланди рушд.	Дастури равшан медиҳад, пешрафтро пайгирӣ мекунад ва барои гузоштани мақсадҳо кумак мерасонад.

Воситаҳои пешниҳодшуда – қисми муҳимми сохтори фаъоли дарс мебошанд. Онҳо кумак мекунанд, ки ҳамкорӣ ва муошират аз як мафҳуми умумӣ ба амалҳои мушаххас табдил ёбанд, амалҳое, ки метавон мушоҳида кард, дастгирӣ намуд ва якҷоя бо хонандагон муҳокима кард. Ин асосест барои ташаккули муҳите, ки дар он кори якҷоя ба як амали омӯзишии огоҳона табдил меёбад.

Роҳи беҳтарин – истифодаи шаклҳои сода ва ҳамаҷониба дар раванди таълим:

1. **Ба раванд диққат медиҳанд:** муҳим на танҳо он чизест, ки ба даст омад, балки чӣ гуна хонанда ба он расид;
2. **Якҷоя масъуланд:** ҳам омӯзгор ва ҳам хонанда дар фаҳмидан ва баррасии кори якҷоя иштирок мекунанд;
3. **Осон истифода мешаванд ва такрорпазир мебошанд:** восита набояд сарборӣ шавад, балки як қисми амалияи мунтазам бошад.

Аз сода оғоз кунед. Қадами аввал ва боэътимод, овехтани овеза дар синф **ё** тақсим кардани ёддошт: чӣ гуна якҷоя кор кардан, чӣ гуна гӯш кардан ва ба мувофиқа расидан мебошад.

Ба ин шакл як чек-лист ё шакли худбаҳодиҳӣ илова кунед. Вақте хонандагон ба ин самтнамоҳо одат мекунанд, метавон ба воситаҳои дақиқтар – рубрикаҳо**,** шаклҳои мушоҳида**,** шаклҳои рефлексия гузашт.

2.4. Маҳорати омӯзиш

Маҳорати омӯзиш, ин қобилияти идора кардани раванди таълимии худ мебошад: мақсад гузоштан, қадамҳоро тарҳрезӣ кардан, пешрафтро пайгирӣ кардан, натиҷаҳоро таҳлил кардан ва дар ҳолати зарурӣ равишро тағйир додан.

Дар дарс ин маҳорат он вақт зоҳир мешавад, ки хонанда мефаҳмад барои чӣ супоришро иҷро мекунад, метавонад пешрафти худро арзёбӣ кунад ва барои қадами навбатӣ хулоса барорад.

Барои рушди ин маҳорат муҳим аст, к**и** раванди омӯзиш намоён, фаҳмо ва муҳокимашаванда бошад.

Воситаи мувофиқ ҷадвали содае аст, ки на танҳо натиҷаро қайд мекунанд, балки раванди дарк кардани корро осон мегардонанд.

Чек-лист: «Ман имрӯз чӣ гуна кор кардам»

Он чизеро, ки ту дар дарс анҷом додӣ, бо аломат ишора кун.

Ман имрӯз:	**Ҳа**	**Қисман**	**Не**
1. Фаҳмидам, ки барои чӣ супоришро иҷро мекунам	☐	☐	☐
2. Мақсад гузоштам: *чиро фаҳмидан ё анҷом додан мехоҳам*	☐	☐	☐
3. Нақшаи корро фикр кардам	☐	☐	☐
4. Супоришро мувофиқи нақша ичро кардам	☐	☐	☐
5. Натиҷаро санҷидам ва ғалатҳоро ислоҳ кардам	☐	☐	☐
6. Андеш намудам: *чӣ омӯхтам ва дар дафъаи оянда чӣ гуна беҳтар кор мекунам*	☐	☐	☐

Шарҳи методӣ

Чек-листро метавон ҳам дар ҷараёни дарс ва ҳам пас аз он истифода бурд, то хонанда қадамҳои кори худро сабт намояд. Ин восита ба равшан шудани раванди таълим мусоидат мекунад: хонанда мебинад, ки кадом унсурҳо барои иҷрои муваффақонаи супориш муҳимманд ва тадриҷан тарзи банақшагирӣ, санҷиш ва такмили кори худро меомӯзад.

Истифодаи ҳамаи бандҳо ҳатмӣ нест — дар марҳилаҳои аввал 2–3 нуқтаи калидиро интихоб намудан кофист.

Саволҳои рефлексивӣ / Корти хулосабарорӣ

1. Чаро ман ин супоришро иҷро кардам?
2. Иҷрои кадом қисми кор ба ман беҳтар муяссар шуд?
3. Кадом қисм душвортар буд?
4. Ман чӣ омӯхтам (маҳорати нав)?
5. Дафъи оянда корро чӣ гуна дигар хел анҷом медиҳам?
6. Дар куҷо ниёз ба кумак дорам?

Шарҳи методӣ: Ин рӯйхатро ба осонӣ метавон ба шакли корти хулосабардорӣ мутобиқ кард. Барои ин кофист 2–3 саволеро интихоб намуд, ки ба мақсадҳои дарси мушаххас бештар мувофиқанд. Ин усул ба зуд анҷомёбӣ ва самараноки дарс мусоидат мекунад ва дар ин ҳолат унсури рефлексия ҳифз мешавад.

3. Ёддоштҳо, овезаҳо

МАҲОРАТИ ОМӮХТАН ***Фаҳмидан – Банақшагирӣ –Ба мақсад расидан***	
БО ИН РОҲ ОМӮХТАН ОСОН АСТ	ЧУНИН РОҲ – МУШКИЛ
• Медонам, ки **барои чӣ** супоришро иҷро мекунам. • Мақсад мегузорам: *«Чиро мехоҳам фаҳмам ё анҷом диҳам».* • Фикр мекунам, ки чӣ гуна кор мекунам: нақша, қадамҳо, вақт. • Худро месанҷам ва ғалатҳоро ислоҳ мекунам. • Хулоса мекунам: *«Чиро омӯхтам? Чӣ гуна беҳтар кор мекунам?».* • Агар дармондам, кумак мепурсам ва онро истифода мебарам. • Метавонам **дигаронро омӯзонам** ё ба ҳамсинфам кумак кунам.	• Чунин мекунам «барои он, ки гуфтанд» • Дар бораи мақсад ва натиҷа фикр намекунам. • Бе нақша ва чӣ гунае, ки пеш омад кор мекунам. • Худро намесанҷам ва ғалатҳоро ислоҳ намекунам. • Андеша намекунам, ки чӣ ба даст омад. • Аз савол додан ва кумак пурсидан канорагирӣ мекунам. • Фикр мекунам, ки омӯзиш танҳо дар дарс аст, на дар зиндагӣ. • Фаҳмонидан ва ба дигарон кумак карда наметавонам.
Омӯхтан, яъне донистани ҳадаф, роҳ ва мазмуни омӯзиш.	

Ба ҷойи хулоса: қадамҳои хурд — роҳи бузург

Арзёбии салоҳиятҳои калидӣ — ин тавони дидан, муҳокима кардан ва рушд додани он фаъолиятҳое мебошад, ки воқеан муҳимманд, ба монанди чӣ гуна хонанда фикр мекунад, ҳамкорӣ мекунад, кӯшиш мекунад ва меомӯзад.

Метавонем аз фаъолиятҳои сода оғоз кунем — як чек-листи фаҳмо, як ёддошт, як саволи рефлексивӣ. Муҳим он аст, ки ин фаъолият кор кунад ва қисми дарс бошад.

Дар хотир доштан муҳим аст:

- **сода будан аз ҳама муҳимтар аст** — беҳтар аст як воситае, ки кор кунад, на як низоми мураккаб бе истифода;
- **амалро тавсиф мекунем**: «ӯ се саволи аниқкунанда дод ё ба гурӯҳ дар расидан ба мувофиқа кумак кард»;
- **Хонандагонро ҷалб мекунем** — худбаҳодиҳӣ ва муҳокима маҳоратҳоро фаҳмотар ва бошуурна мегардонанд.

Ҳамин тавр, қадам ба қадам муҳите ба вуҷуд меояд, ки дар он на танҳо натиҷа, балки роҳи расидан ба он низ арзишманд аст.

Ҷамъбаст: хулосаҳои асосӣ

1. **Муошират ва ҳамкорӣ** дар **вазъиятҳои воқеии таълимӣ** зоҳир мешаванд, вақте ки супоришҳо муҳокимаи муштарак**,** тақсим кардани нақшҳо **ва** ҷустуҷӯйи ҳалли умумиро талаб мекунанд.

2. **Қобилияти омӯзиш,** ин на танҳо иҷрои супоришҳо, балки тавони банақшагирии огоҳона**,** арзёбӣ ва ислоҳи кори худ аст.

3. **Арзёбии ташаккулдиҳанда ин салоҳиятҳоро намоён мекунад** — чек-лист, рубрика, шаклҳои мушоҳида ва харитаҳои баромад на танҳо натиҷаро, инчунин раванди корро сабт мекунанд**,**

4. **Аз воситаҳои сода оғоз бояд кард,** ёддошт, овеза, чек-листи кӯтоҳ; тадриҷан метавон ба шаклҳои мураккаб гузашт, аз ҷумла **худбаҳодиҳӣ ва арзёбии мутақобила.**

5. **Самаранокӣ** вақте ба вуҷуд меояд, ки арзёбӣ мунтазам ва бо муҳокимаи муштарак бо хонандагон сурат гирад, муҳим аст, ки усулҳо **с**истемавӣ истифода шаванд**,** маънӣ ва меъёрҳо муҳокима шаванд ва баъзан тамаркуз ба 2–3 нишонаҳои калидӣ кофист.

Саволҳо барои робитаи мутақобила

1. Аз дарси имрӯза чӣ чиз барои шумо нав ё ғайричашмдошт буд?
2. Ба назари шумо, кадом усулҳои арзёбии ташаккулдиҳанда барои пайгирии эҷодкорӣ ва ҳамкорӣ бештар мувофиқанд? Чаро?
3. Кадом супоришҳое, ки шумо дар дарсҳо истифода мебаред, аллакай ба рушди ин салоҳиятҳо мусоидат мекунанд?
4. Дар супоришҳои шумо чӣ гуна тағйирот ворид кардан мумкин аст, то ки эҷодкорӣ ва ҳамкорӣ огоҳона сурат гиранд?
5. Аз дарси имрӯза кадом 2–3 воситаро шумо омодаед дар наздиктарин вақт озмоиш кунед? Чаро маҳз онҳоро?
6. Шумо чӣ гуна муайян мекунед, ки воситаҳо воқеан ба хонандагон дар беҳтар кардани ҳамкорӣ кумак мекунад?
7. Кадом усулҳо ба хонандагони шумо кумак мекунанд, ки ба якдигар бознигарии созанда диҳанд?
8. Чаро муҳим аст, ки раванди кор сабт шавад, на танҳо натиҷаи ниҳоӣ?
9. Чӣ гуна метавон худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигарро ба кори гурӯҳӣ ё ҷуфтӣ ворид кард, ки аз ҳад зиёд дарсро вазнин насозад?
10. Кадом қадамҳои содаро шумо аллакай фардо метавонед анҷом диҳед, то ки қобилияти омӯзишро дар хонандагони худ дастгирӣ кунед?

ХУДБАҲОДИҲӢ: ЧӢ ДАР ХОТИРАМ МОНД, ЧИРО ФАҲМИДАМ?

Варақаи худбаҳодиҳӣ 4.4

Як ҷавоби дурустро интихоб кунед

1. Чек-лист барои кори гурӯҳӣ чӣ гуна метавонад ба рушди ҳамкорӣ мусоидат кунад?

A) Супоришро сода мекунад, то ҳамаи иштирокчиён тавонанд онро иҷро кунанд.
B) Кумак мекунад, ки нақшҳо тақсим шаванд ва иҷрои қадамҳо назорат гардад.
C) Ниёз ба муҳокимаи байни хонандагонро аз байн мебарад.
D) Масъулияти шахсии иштирокчиёнро барои натиҷа аз байн мебарад.

3. Саволҳои рефлексивӣ чӣ гуна ба рушди маҳорати омӯхтан мусоидат мекунанд?

A) Имкон медиҳанд, ки раванди кор таҳлил шавад, на танҳо натиҷа.
B) Таҳлили супоришро тавассути саволҳои гуногун осон мекунанд.
C) Ниёз ба санҷиши донишро аз байн мебаранд.
D) Интихоби роҳҳои иҷрои супоришро маҳдуд мекунанд.

4. Чаро муфид аст, ки мақсад ва натиҷаҳои интизоршавандаро дар аввали дарс бо хонандагон муҳокима кунем?

A) То вақти шарҳи маводи нав камтар сарф шавад.
B) То хонандагон фаҳманд ва тавонанд кори худро нақшагирӣ кунанд.
C) То баҳогузорӣ объективӣ гардад.
D) То шумораи савол ва супоришҳои таълимӣ кам гардад.

5. Чаро тақсим кардани нақшҳо дар гурӯҳ бояд сабт карда шавад?

A) То кор зудтар ба анҷом расад.
B) То иштироки ҳамаи аъзо таъмин гардад.
C) То супоришҳо такрор нашаванд.
D) То аъзои фаъол арзёбӣ шаванд.

6. Овеза ва ёддоштҳо чӣ гуна ба ташаккули салоҳияти муошират мусоидат мекунанд?

A) Қоидаҳои муоширатро визуалӣ мекунанд.
B) Ҷойи дастурҳои шифоҳии омӯзгорро мегиранд.
C) Ҷавобҳои тайёрро пешниҳод мекунанд.
D) Шаклҳои муоширатро маҳдуд мекунанд.

7. Худбаҳодиҳии мунтазам чӣ гуна ба маҳорати омӯхтан таъсир мерасонад?

A) Вобастагиро аз арзёбии беруна зиёд мекунад.
B) Имкон медиҳад, ки пешрафт пайгирӣ шавад.
C) Супоришҳоро тавассути ишораҳо осон мекунад.
D) Ҷойи фикру мулоҳизаи омӯзгорро мегирад.

МАШҒУЛИЯТИ 3

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:

3. Тақвият бахшидани салоҳиятҳои 4К+ тасвассути вазъиятҳои таълимӣ

4. Таҳия ва мутобиқ намудани воситаҳои арзёбии ташаккулдиҳанда барои вазъиятҳои таълимӣ

КОРИ АМАЛӢ: АЗ ТАҲЛИЛ ТО ТАРҲРЕЗӢ

Кори амалии 1. Таҳияи мақсади дарс

Мақсад: омӯхтани роҳҳои тақвияти тафаккури интиқодӣ дар супоришҳо, ғанӣ гардонидани онҳо бо унсурҳои эҷодкорӣ ва шинос намудани хонандагон бо мақсадҳои дарс тавассути арзёбии ташаккулдиҳанда.

Мавзуъ: «Минтақаҳои иқлимии Тоҷикистон»

Омӯзгор хонандагонро ба гурӯҳҳо тақсим мекунад. Ба ҳар гурӯҳ вазифа супорида мешавад:

- Матнро хонед, мазмуни асосиро ҷудо намоед ва онро бо суханони худ ифода кунед.
- 2–3 хулосаи калидӣ дар бораи минтақаҳои иқлимӣ тартиб диҳед.
- Барои пурсиш байни гурӯҳҳо се савол омода созед.

Гурӯҳҳо тавонистанд фикри асосӣ ва хулосаҳои муҳимро муҳокима кунанд, аммо барои гузаронидани пурсиши байни гурӯҳҳо вақт нарасид.

Супоришҳо барои гурӯҳҳо:

1. **Кадом супориш ва саволҳо дар ин вазъияти таълимӣ аллакай ба рушди тафаккури интиқодӣ мусоидат мекунанд?** Чиро илова мекардед, то онро боз ҳам тақвият диҳед?
2. **Як варианти супориши хонагӣ пешниҳод намоед,** ки мавзуъро фаро ва унсурҳои эҷодкориро дар бар гирад.
3. **Бо назардошти ҷараёни дарс,** ҳадафҳоро ба шакли натиҷаҳои интизоршаванда тартиб диҳед (хонанда то охири дарс бояд чиро донад ва чиро тавонад).
4. **Як усули арзёбии ташаккулдиҳандаро интихоб намоед,** ки бо ёрии он метавон мақсадҳоро дар аввали дарс бо хонандагон муҳокима кард.

Усули интихобшударо таҳия кунед:

- **номи усул**
- **тавсифи кӯтоҳи 2–3 қадам** – чӣ гуна онро мегузаронед
- **намунаи шакл ё маводи тасвирӣ,** ки истифода мебаред

НАМУНАҲО:

- **«Зинаи муваффақият / Ҷадвали пешрафт»**– ба хонандагон пешниҳод кунед то арзёбӣ намоянд, ки дар кадом зинаи фаҳмиши мавзуъ қарор доранд**.**
- **«Савол ба дарс»** – дарсро бо 2–3 саволе оғоз намоед, ки хонандагон то охири дарс тавонанд ба онҳо ҷавоб диҳанд.
- **«Нақша дар 3 қадам»** – дар тахтаи синф се амали асосиро нависед, ки барои ба мақсад расидан ичро кард.

- **«Ман метавонам?»** –мақсадҳоро тавассути таҳия кунед: «Пас аз анҷоми дарс ман метавонам…».
- **«Хатсайри ҷадвали дарс»** – марҳилаҳои дарс ва натиҷаҳои интизоршавандаро ба шакли схема ё нақша тасвир кунед.

Кори амалии 2: Тарҳрезии воситаҳои арзёбӣ барои як мавзуи мушаххаси дарс

Мавзуъ: *Захираҳои обии Тоҷикистон*

Дар дарс, хонандагон дар гурӯҳҳо бо харитаи табиии Тоҷикистон кор карданд. Ҳар як гурӯҳ вазифадор шуд, ки ду дарё — Амударё ва Панҷро омӯзад. Хонандагон маълумот оид ба саргаҳ ва резишгоҳи дарёҳо, самти ҷараёни об, шаҳру ноҳияҳое, ки дарё аз ҳудуди онҳо мегузарад, кадом минтақаҳои табииро убур мекунанд, барои аҳолӣ чӣ аҳамият доштанро (обёрӣ, моҳидорӣ, истеҳсоли нерӯи барқ, сайёҳӣ) муайян намуданд.

Пас аз анҷоми супориш, гурӯҳҳо хулосаҳои худро муаррифӣ карданд ва хонандагон муҳокимаи умумӣ гузарониданд, дарёҳоро муқоиса карданд ва фарқиятҳоро муайян ва ҷавобҳоро дақиқу пурра карданд.

Вазифаи хонагӣ:

Ин ду дарёро аз рӯйи ин нишондиҳандаҳо: сарчашма, резишгоҳ, дарозӣ, аҳамият барои хоҷагии халқ, хусусиятҳои табиӣ муқоиса кунед. Метавонед аз китоби дарсӣ, атлас ва маълумоти иловагӣ аз интернет истифода карда, барои натиҷаҳои муқоиса ҷадвал ё тарҳ тартиб диҳед.

Мақсад: омӯхтани тарзи пайдо кардан ва тақвият бахшидани унсурҳои тафаккури интиқодӣ дар супоришҳои таълимӣ, инчунин тарҳрезии воситаҳои одии бознигарӣ барои як дарси мушаххас.

Супоришҳо барои омӯзгорон

1. Таҳлили тафаккури интиқодӣ дар раванди дарс

- Кадом супоришу саволҳо дар ин вазъият аллакай ба рушди тафаккури интиқодӣ мусоидат мекунанд?
- Кадом саволу супоришҳоро метавон илова кард, то тафаккури интиқодӣ боз ҳам пурзӯр гардад?

Кумак: аз хусусиятҳои тафаккури интиқодӣ—таҳлил карда тавонистани маълумот, муайян кардани робитаҳо, асоснок кардани хулосаҳо, истифодаи далелҳо барои шарҳи падидаҳо истифода баред.

Намунаи феълҳои амал: муқоиса намо, шарҳ деҳ, арзёбӣ кун, интихоб кун, асоснок кун, пешниҳод кун.

2. Нақшаи бознигарӣ бо хонандагон

- Андеша кунед, ки дар охири дарс чӣ гуна метавонед аз хонандагон бознигарӣ кунед— дар бораи он ки чӣ омӯхтанд ва чӣ чизро ҳанӯз бояд фаҳманд.
- Барои муҳокимаи шифоҳӣ ё «картаҳои баромад» 2–3 саволи рефлексивӣ пешниҳод кунед.

Бовар ҳосил кунед, ки ин саволҳо на танҳо хулосаи дарсро ҷамъбаст мекунанд, балки тафаккури интиқодиро фаъол месозанд.

3. **Таҳияи чек-лист барои худбаҳодиҳии кори гурӯҳӣ**

- Вобаста ба супориши дарс чек-лист барои худбаҳодиҳии кори гурӯҳӣ таҳия намоед.
- Яке аз бандҳо ҳамчун намуна дода шудааст, боқимондаро худ илова намоед:

Имруз ман …	Ҳа	Қисман	Не
1. Ду дарёро аз рӯйи ин меъёрҳо муқоиса намудам	☐	☐	☐
2.	☐	☐	☐
3.	☐	☐	☐
4.	☐	☐	☐

Кори амалии 3. Тақвияти муошират ва ҳамкорӣ тавассути арзёбии ташаккулдиҳанда

Мақсад: омӯхтани роҳҳои тақвияти маҳоратҳои муошират ва ҳамкорӣ тавассути истифодаи арзёбии ташаккулдиҳанда.

Мавзуъ: *Географияи иқтисодӣ*

Лоиҳаи хурд: Расонидани маҳсулот (ду дарс)

Шароити лоиҳа: Дар ноҳияи шумо помидор ва бодиринг парвариш карда мешавад (сабзавоти зудвайроншаванда), ки бояд ба бозори як шаҳри калон расонида шаванд. Аз шаҳр бошад, бояд орд ва биринҷ ба мағозаи маҳалла оварда шаванд.

Бо истифода аз харитаи ноҳия ва шаҳр, гурӯҳҳо бояд:

1. Ҳамаи сайрхатҳои ҳаракати имконпазирро барои рафту омад номбар кунанд
2. Ба ин омилҳо таваҷҷӯҳ намоянд: имкониятҳои нақлиёт, релеф (кӯҳҳо, водиҳо), фасл (тобистон/зимистон), намуди нақлиёт (автомобилҳои калонҳаҷм, хурдҳаҷм, роҳи оҳан)
3. Афзалият ва камбудиҳои ҳар як сайрхатро баррасӣ кунанд (суръат, нигоҳдории маҳсулот, хароҷот)
4. Беҳтарин сайрхатро интихоб ва асоснок кунанд
5. Ҳалли худро ба аҳли синф муаррифӣ кунанд ва ба саволҳои гурӯҳҳои дигар ҷавоб диҳанд

Сохтори кор:

- **Дарси 1:** Банақшагирӣ ва кор дар гурӯҳҳо (ҷустуҷӯйи вариантҳо, муҳокима, интихоби сайрхат)
- **Дарси 2:** Омодасозӣ ва ҳимояи лоиҳа, арзёбии ҳамдигар ва рефлексия

Нуқтаҳои арзёбии ташаккулдиҳанда:

1. **Дар оғоз** – таҳияи меъёрҳои муваффақияти лоиҳа (дар як лоиҳа чӣ бояд хуб бошад)
2. **Дар раванди кор дар гурӯҳ** – истифодаи чек-лист барои худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар
3. **Пас аз ҳимояи лоиҳаҳо** – арзёбии мутақобила бо усулҳо, масалан: «Ду ситора ва як орзӯ» (2 нуқтаи мусбат + 1 пешниҳод)
4. **Дар охири дарс** – корти баромад бо рефлексия

Супоришҳо барои омӯзгорон - дар гурӯҳҳо:

1. Муайян кунед, ки кадом амалҳо дар мундариҷаи лоиҳа аллакай муошират ва ҳамкориро тақвият медиҳанд
2. Пешниҳод кунед, ки чӣ илова кардан мумкин аст, то ин маҳоратҳо боз ҳам пурзӯр шаванд
3. Меъёрҳои муваффақияти лоиҳа таҳия кунед (1 намуна дода шудааст, дигарашро худатон эҷод кунед).
4. Чек-листе барои иҷрои лоиҳа таҳия кунед, ки ба хонанда кумак кунад қадам ба қадам амал намояд ва марҳилаҳои муҳимро фаромӯш накунад (1 нуқта дода шудааст, дигарашро худатон эҷод кунед).
5. Ду - се усули арзёбии ҳамдигариро барои ин мавзуъ интихоб кунед.

6. 2–3 савол барои харитаи баромад (рефлексия) пешниҳод кунед

1. Меъёрҳо барои муваффақияти лоиҳа

Намуна:

- Лоиҳа на камтар аз ду самтхати имконпазирро барои рафту омад дар бар мегирад.
- ___
- ___
- ___

2. Чек-лист барои супориши мушаххас

Марҳилаҳои кор	Ҳа	Қисман	Не
1. Мо ҳама имкониятҳои рафту омадро тавассути сайрхат муайян кардем	☐	☐	☐
2.	☐	☐	☐
3.	☐	☐	☐
4.	☐	☐	☐
5.	☐	☐	☐

3. Арзёбии мутақобилаи лоиҳаҳо – усулҳо:

___

___

___

4. Варақаи ҷамъбастӣ

Кори амалии 4. Аз идея – ба амал

Мақсад: интихоб ва тақсим кардани муфидтарин восита ва усулҳо аз мавзуъҳои 4.1 ва 4.2, ки метавон дар дарсҳои оянда истифода бурд.

Супоришҳои инфиродӣ:

1. Ба маводи мавзуъҳои 4.1 ва 4.2. нигаред
2. Он усулҳое, ки ба шумо писанд омаданд, қайд кунед.
3. Онҳоро ба се категория ҷудо намоед. Дар ҳар категория 2–3 усул ё воситаро нависед:
   - **Шахсро месанҷам** – қадамҳои сода, ки метавонед фавран татбиқ кард.
   - **Баъдтар истифода мебарам** – он чизе, ки омодагӣ ё мутобиқсозӣ талаб мекунанд.
   - **Лозим мешавад**– идеяҳои муфид барои оянда.

Фардо месанҷам	Баъдтар истифода мебарам	Лозим мешавад
1. 2. 3.	1. 2. 3.	1. 2. 3.

Категорияҳоро пур кунед. Баъдан 1–2 усулро интихоб намоед ва ба ҳамкорон шарҳ диҳед, ки чаро маҳз онҳоро интихоб кардед.

Адабиёт ва сарчашмаҳо

1. **Капустин Н. П.**
Формирующее оценивание в образовательной практике — М.: Просвещение, 2019.
Базовое пособие по видам и функциям оценивания в современной школе.
https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41876249
2. **Короткова Е. И.**
Как оценивать метапредметные результаты? — М.: Вентана-Граф, 2020.
Практические рекомендации для учителей истории и обществознания.
3. **Луценко И. М.**
Оценка образовательных результатов: муносибати босалоҳият — М., 2017.
Рассматриваются виды заданий, методы оценки 4К-навыков, рубрики и варақаи санҷишӣ.
https://elibrary.ru/item.asp?id=29938225
4. **Хуторской А. В.**
Муносибати босалоҳият в образовании: концепция и технологии — М., 2016.
Подробно о диагностике и инструментах компетентностного оценивания.
https://www.elibrary.ru/item.asp?id=26486398

Методические пособия:

5. **ФИОКО, РАНХиГС.**
Методика оценивания функциональной грамотности учащихся — Москва, 2021.
https://fioco.ru — в разделе «Методические материалы».
6. **Методические рекомендации по формирующему оцениванию (ФГОС)**
(Институт стратегии образования РАО).
https://fgosreestr.ru — ищите по ключевым словам "формирующее оценивание"
7. **Портал проекта PISA для учителей**
Задания, подходы к оцениванию, шкалы.
https://pisa.testcenter.ru

Журнальные статьи:

8. **Виноградова Н. Ф.**
Оценка учебных достижений в рамках компетентностного подхода // Вестник образования, №4, 2021.
Рассматриваются кейсы и примеры на уроках истории.
9. **Селевко Г. К.**
Мониторинг образовательных достижений как часть оценивания // Педагогика, №3, 2020.
10. **OECD (PISA 2022 Assessment Framework)**
Международные модели оценивания ключевых компетенций.
https://www.oecd.org/pisa/.
11. **Brookhart, S. M.** *How to Create and Use Rubrics for Formative Assessment and Grading* — ASCD, 2013. Практическое руководство по созданию и применению рубрик. https://www.ascd.org/books.
12. Маҷаллаи «Омӯзгор ва замон». Маҷаллаи таълимӣ, методӣ ва илмии Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф. – Душанбе, дастрас аз: https://takmili-ihtisos.tj/?page_id=1309.
13. Маҷаллаи «Омӯзгори муосир». Маҷаллаи таълимӣ, методӣ ва илмии Филиали Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар шаҳри Душанбе.
14. Маҷаллаи «Роҳнамои омӯзгор». Маҷаллаи таълимӣ, методӣ ва илмии Филиали Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон.